

46-47

Літаратура і мастацтва

Год выдання 39-ы
№ 46 (2507)
ПЯТНІЦА
14
жніўня 1970 г.

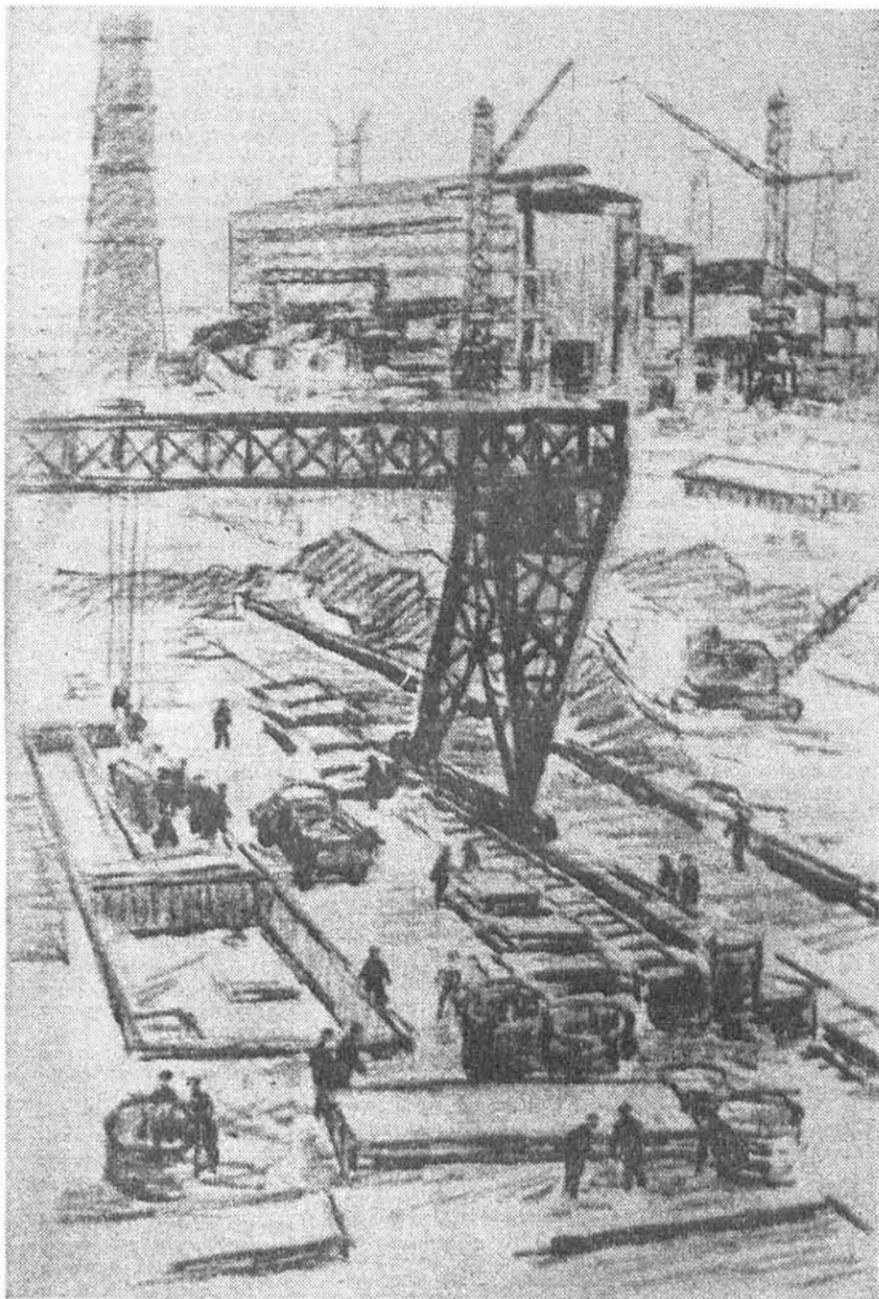
ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАУЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ВЫХОДЗІЦЬ РАЗ У ТЫДЗЕНЬ НА ШАСНАЦЦАЦІ СТАРОНКАХ.

Цана 8 кап.

Слесар-монтажнік Валянцін Шабанаў.

Будоўля набірае сілу.

ЛУКОМЛЬСКАЯ ДРЭС. 1970

Сотні тысяч кілават энергіі дасць народнай гаспадарцы рэспублікі другі энергаблок слаўтай Лукомльскай ДРЭС, які вось-вось будзе запушчаны. Вялікае будаўніцтва на беразе велічнага беларускага возера. А мы, мастакі, працягваем свой летапіс гэтай будоўлі.

Разам з графікам В. Ткачуком нядаўна мы назіралі, ад'ехаўшыся на лодцы на сярэдзіну возера, як маляўніча выглядае панарама будоўлі. Мы прайшлі з мальбертам і эцюднікам усю сямікіламетровую трасу ўдоўж і ўперак. Мы пабывалі ў кабінах маставых кранаў, назіралі будоўлю ў розных ракурсах. Замалявалі панарамы, участкі будаўніцтва, асобныя сцэнкі. Але, зразумела, людзей малявалі асабліва натхнёна.

Цікава было гаварыць з маладымі будаўнікамі і са старымі нашымі знаёмымі, якіх мы малявалі ў мінулыя нашы прыезды на будоўлю.

Брыгадзір слаўтай брыгады арматуршчыкаў Баранаў, слесар-сантахнік Баранкоў, парторг ДРЭС Кавалёў, ваяк тутэйшых камсамольцаў Астапенка і многія іншыя расказалі нам шмат цікавага, памаглі арганізаваць нашу мастакоўскую працу.

Зразумела, мы не адны аддаём сваё натхненне адлюстраванню будаўніцтва Лукомльскай ДРЭС. Тут пабывала шмат нашых калегаў з Мінска. А віцебскі мастак В. Ціханенка літаральна прыжыўся на будоўлі — ён распісаў тут фрэскамі вялікую сцяну сталовай галоўнага корпуса. Есць ужо тут і свае мастакі — так, В. Туманаў працуе пры дырэкцыі ДРЭС. Яго абавязак — афармленне нагляднай агітацыі. Так што, як бачыце, мастакі актыўна ўдзельнічаюць у мясцовым грамадскім жыцці.

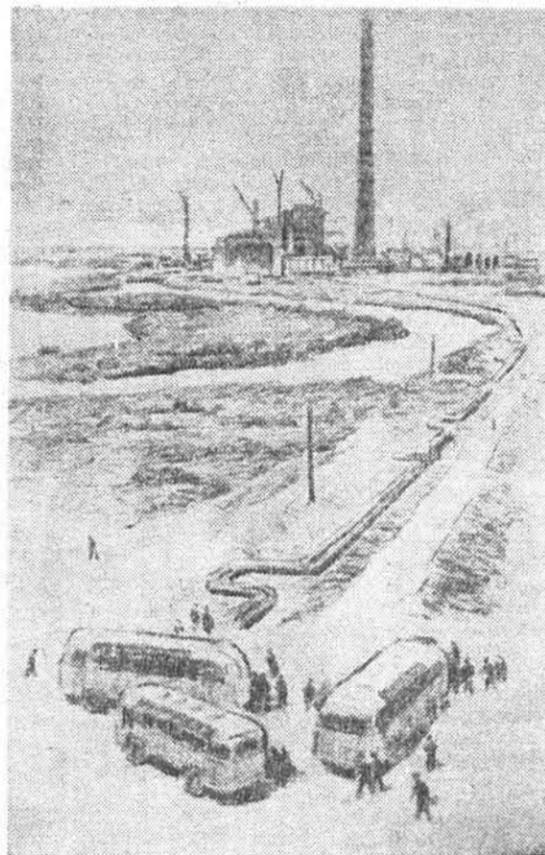
Вяўленчы летапіс будоўлі працягваецца. Нашы напкі з накідамі, эскізамі, эцюдамі — перапоўнены. Можна ўдасца стварыць на аснове гэтых матэрыялаў сапраўды значныя творы аб нашым рабочым класе. Пра гэта мы марым.

А пакуль што прапаную ўвазе чытачоў «Літаратуры і мастацтва» малюнку, зробленыя на будоўлі Лукомльскай ДРЭС зусім нядаўна — гэтым летам.

Ул. САКАЛОУ, мастак, спец. кар. «Літаратуры і мастацтва».

Студэнты на будоўлі.

Панарама Лукомльскай ДРЭС.

У ГЭТЫЯ ДНІ...

...АДБЫЛАСЯ

ў Доме работнікаў мастацтваў у Мінску выстаўка «Культура і быт Азіі», якую арганізавалі Міністэрства культуры Беларусі і Камісія рэспублікі па справах ЮНЕСКО.

Плакаты, фотастэндзі, творы мастацкай і навуковай літаратуры, рэпрадукцыі з твораў жывапісу, народнай творчасці расказвалі наведвальнікам пра культуру і быт Японіі, Індыі, Манголіі, Ірана, Афганістана, Камбоджы, Лаоса, Сінгапура, Непала, В'етнама, Карэйскай Народна-Дэмакратычнай Рэспублікі, краін Малой Азіі. Сярод экспанатаў выстаўкі прадстаўлены пераклады пісьменнікаў азіяцкіх краін на беларускую мову.

На фотастэндзе «В'етнам, які змагаецца» кожны здымак — гэта дакумент абнававання амерыканскага імперыялізму.

Шырокую экспазіцыю прадставіла на выстаўку Дзяржаўная бібліятэка БССР імя У. І. Леніна. Гэта дзяляцкія бібліятэка ЮНЕСКО са стэндамі «Культура сучаснай Індыі», «Жывапіс Мангольскай Народнай Рэспублікі», «Мастацтва Афганістана».

...ЗАПРОШАНЫ

прыняць удзел і выступіць па ведамстве на Міжнародным семінары архітэктараў у Маскве галоўны архітэктар праектаў інстытута «Белдзяржпраект» С. Філімонаў. Сімпозіум у Маскве прысвечаны спартыўным збудаванням шматпрофільнага выкарыстання. С. Філімонаў — аўтар праекта Мінскага Палаца спорту — расказа пра новыя працы беларускіх архітэктараў, пра перспектывы спартыўнага будаўніцтва ў рэспубліцы.

Саюз архітэктараў Беларусі накіраваў на выстаўку, якая адкрыецца ў Маскве да Міжнароднага семінару, фотаздымкі Палаца спорту і плавальнага басейна ў Мінску (аўтар праекта В. Ладзігіна, інжынер І. Зібіцкер).

...ЗАКОНЧЫЛАСЯ

ў Кішынёве другі Усеаюны фестываль самадзейных ансамбляў народнага танца. Дзевяць дзён на сцэне «Зялёнага тэатра» выступалі танцоры саюзных рэспублік і гасці з Манголіі, Венгрыі, Чэхаславакіі, Польшчы, Югаславіі. Беларускае самадзейнае мастацтва

на фестывалі было прадстаўлена гродзенскім ансамблем «Нёман». Гродзенцы паказалі на конкурсе два танцы — «Гродзенскія вячоркі» і «Лявоніху» і заваявалі дыплом фестывалю. А потым танцоры з «Нёмана» адправіліся ў падарожжа па гарадах і сёлах Маладзін.

У гэты ж час на фестывалі ў Кішынёве адбылася канферэнцыя па пытаннях народнай харэаграфіі. Навуковыя работнікі, балетмайстры, артысты абмяркоўвалі праблемы развіцця і ўдасканалення народнага танца, яго традыцыйнай формы. У рабоце канферэнцыі прынялі ўдзел беларускія харэографы — балетмайстар Рэспубліканскага Дома народнай творчасці С. Грабенчыкаў і метадыст па харэаграфіі Я. Бандарэнка.

...ЭКСПАНУЕЦА

ў выставачнай зале Саюза мастакоў БССР выстаўка жывапісу з фонду Саюза мастакоў рэспублікі. На выстаўцы прадстаўлены творы народна-навуковага мастакоў БССР І. Ахрэмчыка і В. Цейко, мастакоў А. Мазалёва, І. Давідовіча, І. Басова, М. Залознага і іншых.

У першы дзень выстаўку наведвалі тысячы мінчан і гасцей сталіцы. У кнізе водгукў і пажаданняў з'явіліся дзсяткі запісаў, у якіх аматары жывапісу выказваюць падзяку беларускім мастакам.

«Дзякуй за вялікае мастацтва», — такі запіс пакінулі ў кнізе артысты Омскага тэатра музычнай камедыі. А рабочым Мінскага падшыпнікавага заводу В. Вішаравічу і М. Куксу спадабаліся новыя работы мастака А. Мазалёва.

У гэтыя ж дні ў выставачнай зале Гомельскага абласнога аддзялення Саюза мастакоў БССР адкрыта рэспубліканская перасоўная выстаўка, прысвечаная 100-годдзю з дня нараджэння У. І. Леніна. На выстаўцы экспануюцца палотны заслужанага дзеяча мастацтваў БССР А. Шыбнёва, мастакоў Ф. Дарашэвіча, А. Малішэўскага, В. Ярмоленкі, А. Варламава, М. Лісоўскага і іншых.

...АДКРЫЛАСЯ

ў Барысаве новая цэнтральная гарадская бібліятэка — чатырохпаверховы будынак са шкла і бетону.

Па дарогах Маладзечанскага раёна ў час жыва курсуюць тры аўтамашыны. Гэта так званы «агітпоезд культуры», арганізаваны раённым камітэтам партыі. Удзельнікі мастацкай самадзейнасці паказваюць тэматычную канцэртную праграму «Нам новыя ключы рубяжы», прысвечаную XXIV а'езду КПСС, лектар-міжнароднік Міхаіл Закрутын выступае з дакладам. Бойка ганяюць кітамі, прамысловымі і прадуктовымі таварамі аўталаўкі. «Агітпоезд культуры» пабываў ужо ў саўгасе імя Гасталы, калгасах «Светлы шлях», імя Кірава і іншых.

На здымку — выступленне агітбрыгады ў калгасе імя Кірава. Сваё майстэрства паказвае артыст народнага цырка Васіль Семіновіч.

Фота М. МІНКОВІЧА.

У ПАМ'ЯЦІ НАРОДНАЙ

Нядаўна на паліцах кнігарань рэспублікі з'явілася кніжка Антона Бялевіча «Мінай Шмыроў». Гэта першая кніжка з серыі «Народныя героі», якую выпускаў у свет выдавецтва «Беларусь».

Нядаўна ж у выдавецтве пачаўся выпуск серыі кніжак «Гарады Беларусі».

У сувязі з гэтым карэспандэнт «Літаратуры і мастацтва» сустраўся з дырэктарам выдавецтва «Беларусь» З. П. Матузавым. Вось што ён расказаў:

— Аб патрыятычных справах нашага народа, аб подзвігах яго герояў напісана шмат гістарычнай і мемуарнай літаратуры. Але часам чытач не адразу можа выбраць патрэбную кніжку. Па-за яго ўвагай застаецца шмат цікавых выданняў. Менавіта таму нарадзілася думка аб стварэнні серыі кніг «Народныя героі».

Біяграфічны нарыс пра Мінаю Пліпавіча Шмырова, які напісаў

Антон Бялевіч, — першая ластаўка новага пачыну. Чытачы, відаць, паспелі пазнаёміцца з ёй. Зараз мы рыхтуем да друку другую кніжку серыі — аб верным сыне беларускага народа — Кірылу Пракопавічу Арлоўскім. Яе аўтар Валентын Панамароў.

Рыхтуецца новае выданне ў гэтай серыі і кніжка журналіста Міхаіла Тараткевіча пра героя грамадзянскай вайны Уладзіміра Азіна.

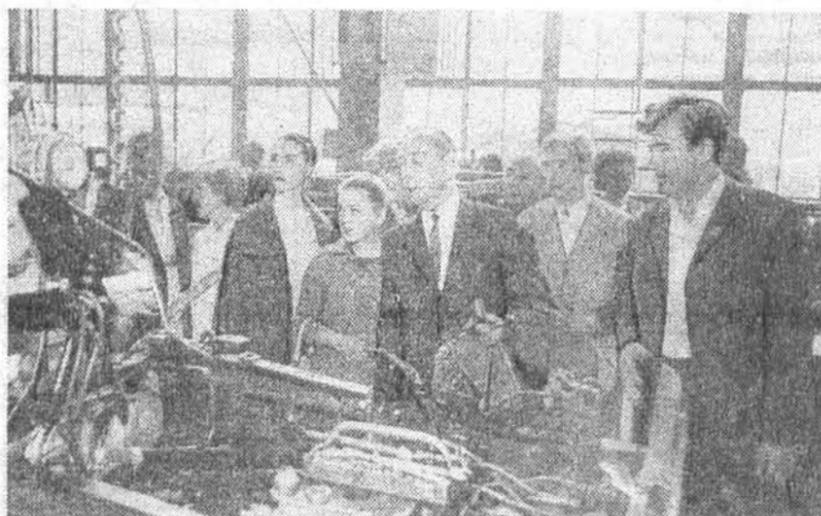
Плануецца выпуск кніг аб В. Казлове, К. Заслонаве, В. Харужай, В. Каржу і іншых.

Некалькі слоў аб серыі кніг «Гарады Беларусі», якая выпускаецца ў нашым выдавецтве. Многія чытачы змаглі ўжо пазнаёміцца з першай кніжкай серыі — «Слуцк». Будуць выданы кнігі пра Бабруйск, Маладзечна, Барысаў, Мазыр, Баранавічы. У кожнай з іх чытач знайдзе цікавыя гісторыі — эканамічныя звесткі, пазнаёміцца з архітэктурай, культурай і бытам гэтых гарадоў.

ВІНШУЕМ З УЗНАГАРОДАЙ!

За плённую літаратурную дзейнасць і ў сувязі з 60-годдзем з дня нараджэння Прэзідыум Вярхоўнага Савета БССР узнагародзіў пісьменніка Мальцінскага Хаіма Ізраілевіча Ганаровай граматай Вярхоўнага Савета Беларускай ССР.

За заслугі ў развіцці савецкага музычнага мастацтва і ў сувязі з 60-годдзем з дня нараджэння Прэзідыум Вярхоўнага Савета БССР узнагародзіў народнага артыста СССР, мастацкага кіраўніка Дзяржаўнага народнага хору Беларускай ССР Цітовіча Генадзя Іванавіча Ганаровай граматай Вярхоўнага Савета БССР.

Артысты Омскага тэатра музычнай камедыі наведвалі Мінскі аўтамобільны завод. Пасля знаёмства з прадпрыемствам яны паказалі рабочым сцэны са сваіх спектакляў.

На здымку — артысты на галоўным кансерсе заводу.

Фота У. Л. КРЫКА.

СТО РАДКОЎ з рэдакцыі

«...І ЗАКАНЧВАЕЦЦА ГАРДЭРОБАМІ!»

У тэатры і ў канцэртнай зале кожны з нас трымаецца па-свойму. Спачатку мы яшчэ захоўваем паважна сцягоны выгляд, а потым, калі нас захопіць або, наадварот, пакіне аб'якавым тое, што адбываецца на сцэне, у нас працягваюцца самыя непасрэдныя пачуцці. Хтосьці не стрымлівае гучнага смеху, нехта ж рэагуе ўнутрана, а на твары толькі водбліск яго настрою; маладзейшыя адразу ж пачынаюць абмеркаванне («Здарава дае!»), і няма нічога смешнага...», больш сталыя назапашваюць уражанні і дзеляцца імі ў антракце. Стэраецца тая атмасфера, калі выканаўцы на сцэне адчуваюць пульт аўдыторыі і чэрпаюць у ёй нешта патрэбнае для творчасці. І зала робіцца адзіным арганізмам, які можна назваць так — «сённяшняй публіка».

Якая яна бывае, публіка! Спытайце артыстаў і музыкантаў, і адказы будуць розныя пасля розных спектакляў і канцэртаў. Бывае, яны гавораць катэгорычна: «Сёння быў таленавіты глядач!» Гэта азначае, што зала актыўна ўспрымала паказанае ёй са сцэны, разумела нюансы і агульны пафас, узнагароджвала апладыс-ментамі вартыя таго мясціны праграмы або вартых таго акцёраў. Гэта — свята.

На жаль, свята бывае не заўсёды. І віватая часам бывае публіка. Вам піяніст прапануе Шапэна ў арыгінальнай трактоўцы, а вы смочаце марожанае. Для вас іграюць драму сучасных Рама і Джульеты, а ваш сусед частуе вас шакаладным «Белым мядзведзем». Наперадзе сядзіць чалавек, якому ў самы напружаны момант спектакля спатрэбілася праграма — ён яе («Прабачце, не здагадаўся!..») не купіў.

Так разбураецца чароўная ілюзія свята, так нас «выключаюць» з правільна гульні. І тады не спяшаюцца з прысудам ў адрас артыстаў і рэжысуры. Прызнаюцца, што і вы самі разам са сваім суседам таксама вінаваты ў нечым.

Чаму, напрыклад, калі за пульт устаў любімы дырыжор або на сцэну выйшла актрыса, якую і вы называеце «кумірам мінчан», вы не пляскалі ў далоні! Кажуць, тэатр пачынаецца з гардэроба. Правільна! Кожны наступны наш крок або набліжае нас да свята сустрачы з мастацтвам, або наадварот. Білецёр прапануе вам бінокль і праграму, але не параіць вам даесці пірожнае ў буфэце: глядач — наш гасць, а гасцям не нагадваюць пра нормы паводзін.

А бывае так: частка глядачоў дружна апладзіруе салісту, патрабуючы нумар на «біс», а ў гэты момант праз усю залу віхурай плячэць паважныя мужы і спрытныя юнакі, каб першымі «схапіць» у гардэробе балонню або футра сваёй дамы.

А як уручаюцца кветкі артыстам! Хто-небудзь з білецёраў выконвае па нашым даручэнні гэтую місію, бо зрабіць гэта самі мы лічым ніжэй свайго гонару. І адны і тыя ж жанчыны ва ўніформе капелдзінераў дзюжурна ўзімаюцца на сцэну і з ветлівай усмешкай перадаюць салісту букет, хоць якіх дзевяць гадоў назад такі ўчынак мінчанін лічыў сваёй прэрагатывай.

Вядома, кантынгент залы складаецца часцей за ўсё стыхійна [акрамя таг званых калектывных праглядаў]. Машыніст з Серабранкі і шафёр з Зялёнага Луга, акадэмік і вузман дзевятага класа, камандзіровачны і сталы мінчанін на адзін вечар робяцца суседзямі па тэатральных крэслах, і ад іх калектывнага настрою залежыць нешта ў мастацтве: гучанне канцэрта і «нерв» спектакля, уздым саліста і напал драматызму ў маналогі акцёра... Пачынаюць дзейнічаць індывідуальныя здольнасці ўспрымача характа, такт, густ і культура паводзін. Нараткаецца непаўторны, на адзін толькі вечар прызначаны спляў, з'яўляецца якасна адметная і заўсёды новая еднасць — глядзельная зала, сённяшняя публіка. Якой яна будзе і наогул ці будзе тая еднасць? З самага пачатку на сцэну пачынае ўздзейнічаць і зала. Яе адносіны да прадстаўлення або канцэрта — важны элемент таго, з чаго складаецца з'ява, што завецца «тэатрам».

Быць актыўна зацікаўленым глядачом, умець успрымаць мастацтва так, каб гэта не перашкоджала, а садзейнічала стварэнню агульнай атмасферы залы, быць, нарэшце, шчыра ўдзячным за тую эстэтычную асалоду, якую табе падарылі артысты, — гэта таксама мастацтва. Зразумела, маюцца на ўвазе выдатныя выступленні і выкананне выдатных твораў, якія радуюць нас і абуджаюць у нас змястоўны роздум аб жыцці і добрых ваявах імпульс. Дык будзем жа ўдзячныя за гэта! Не, ніхто не заклікае да таго, каб і ў нас з'явіліся падстаўныя асобы-клакеры, каб яны штучна распалілі «энтузіязм» публікі, як гэта наладжваюць антрапнэры-гандляры мастацтвам і яго эрцацам. Такое — не для нас! Толькі, адчуўшы, што пабывалі ў свеце сапраўднага мастацтва, давайце наапладзіруем, няхай артысты, рэжысёры, дырыжоры, салісты сэрцам успрымуць наша дзякуй! А тады пойдзем у гардэроб і будзем гучна спрачацца і дзеляцца ўражаннем. Ну, няхай гэта забярэ якіх 20 мінут часу, затое ў душы застаецца адчуванне непаўторнага характа, у стварэнні якога і мы былі не пасіўнымі «наглядальнікамі», а непасрэднымі ўдзельнікамі.

ЧАС ТРЭЦІЯЙ ВЕСКІ. ● «БУДЗЬЦЕ ЗНАЁМЫ — ШЧАРБАКОУ». ● АУТОБУС «МІНСК» — КАЙШОЎКА.

Надаўна я вярнуўся з калгаса «Зара» Карэліцкага раёна, дзе прабыў амаль паўтара тыдні... Была вёска дзяціства — перадавая, ваенная, пасляваенная. Потым была вёска, якую ведаў па камандзіроўках раённых газет, у якую ездзіў і хадзіў пешшу «па матэрыялах» — вёска другой паловы пяцідзсятых — пачатку шасцідзсятых гадоў. І вось, я адчуў, прыйшоў час маёй трэціай вёскі. Раптам зноў пацягнула да яе, пацягнула моцна, неадольна. Нешта накітаваў прыступу настальгіі. «Трэба ўсё кідаць і ехаць», — рашыў я. Але я не ведаў, як ажыццявіць сваё рашэнне. «Добра тым пісьменнікам, — думаю я, — у якіх ёсць сябры сярод старшын калгасаў. Выбраў час, пазваніў каму з іх: еду, чуеш, — і ўсё. А вось калі такіх сяброў няма, як тады?»

І тут мне пашанцавала. Аднойчы, калі я сядзеў у Саюзе пісьменнікаў над чарговым літкансультацкім адказам, адчыніліся дзверы, і хутка ўвайшоў незнаёмы мужчына — энергічны, ладчаты, з кнігай у руцэ. Спытаўся, ці ёсць Янка Брыль. Я сказаў, што Іван Антонавіч скоры будзе і прапанаваў пачакаць. Незнаёмы сеў і тут жа, не трацячы часу, разгарнуў кнігу і пачаў чытаць, робячы час ад часу энергічныя падкрэсліванні. Я ўсё паглядзеў у яго бок і ў душы пазайздросціў такому ўменню актыўна чытаць у любой абстаноўцы. Прыйшоў Янка Брыль і пазнаёміў нас:

— Пётр Майсеевіч Шчарбакоў — старшыня калгаса «Зара». Я табе пра яго раскажыць...

Мы пайшлі разам абедаць. Пётр Майсеевіч раскажаў нам аб мэце сваёй паездкі ў Маскву (яго ў ліку перадавых старшын краіны выклікалі, каб параіцца наконт павышэння закупачных цэн), потым пачаў цікавіцца справамі літаратурнымі. Я слухаў, прыглядзеўся да свайго новага знаёмага і ў думках параўноўваў з тымі старшыннямі, якіх мне прыходзілася сустракаць раней у час працы ў раённых газетах. У мяне з ім былі даволі складаныя адносіны. Па-першае, яны не вельмі лічыліся з намі, раённымі газетчыкамі, глядзелі на нас звысак, а то і проста ігнаравалі нас. (Прынамсі, мне так здавалася). І я, асабліва спачатку, набойваўся іх — грозных, уладных, заклапочаных, у доўгіх, па пяты, кажуках і ў паўваеннага крою френчах і галіфах. Па-другое, я стараўся зразумець іх і не хацеў прыдабываць розным прадстаўнікам і ўпаўнаважаным, якія лезлі са сваімі распытамі, указаннямі і парадамі, а практычна нічым не маглі памагчы і нічога не маглі зрабіць. Не хацелася, словам, блытацца пад нагамі. І я, помню, толькі ў крайнім выпадку звяртаўся да старшын з просьбай даць інтэрв'ю або згору напісаць за яго выступленне. Звычайна ж меў справу з «сярэдным» звяном — з брыгадзірамі, загадчыкамі фермаў, звеннявымі. З ім у мяне выходзіла лепш.

З таго часу мінула каля дзесяці гадоў, сплыло нямала вады. І вось перада мной сённяшні, у нечым істотным непадобны на тых, старшыня. Гутарылі мы з ім неафіцыйна, шчыра, у натуральнай, што называецца, абстаноўцы, і я зразумеў: трапілася добрая магчымасць паехаць у вёску. Тут жа зайшла пра гэту размову.

— Давай, прыязджай, — сказаў Пётр Майсеевіч.

Я разлічваў паехаць у маі, каб паглядзець вёску ў дні сябу. Але не выйшла. Паехаў пазней, у самы разгар лета. Калі амаль сходзілася зара з зарой. Калі на сьне не запальвалі святла — кляліся спаць і ўставалі разам з сонцам. Калі ва ўсю цвіла шыпына (і пад акном у старшын, і на абочынах дарог я нідзе не бачыў столькі шыпыны, як тут, — руковай, белай, жоўтай...) і толькі пачынаў зацвітаць лён. Калі ўбіралі канюшыну, чырпону і белую, і збіраліся касіць. Калі ластаўні яшчэ шчыравалі над сваімі гнёздамі пад карнізам праўлення калгаса, носячы корм, а шпакі, паспеўшы ўжо вывесці сваіх птушанят, пачыналі вылятаць разам з ім. Калі палолі буракі, абганялі бульбу, закладвалі сенаж, рамантавалі да жыва камбайны, нарыхтоўвалі на зіму торф (тарфу, як тут гавораць), турбаваліся пра сена для рагулі. (Праўда, Шчарбак, так называюць тут Шчарбакова, не раз гаварыў: «Ніхто яшчэ з-за сена карову ў калгасе не прадаў». Але ж...)

Ехаў я ў калгас аўтобусам... «Мінск — Кайшоўка». Вы можаце сказаць, што не чулі пра такі маршрут, і спытацца, што гэта такая за Кайшоўка, куды пралягла прамая аўтобусная лінія. І вы будзеце мець рацыю. Раней такога аўтобуса не было. А Кайшоўка — вёска, цэнтральная сядзіба калгаса «Зара», і аўтобус з Мінска пайшоў туды, дзякуючы... Але я лепш дам слова Пятру Майсеевічу Шчарбакову. Аднойчы, калі мы ездзілі па калгасе і завялі размову пра дарогі, ён пачаў раскажыць:

— Дарогі ў нас новыя, сам калгас будаваў. Праўда, уляцелі ў калеечку, вось гэты ўчастак каштаваў нам дваццаць сем тысяч. Але затое... Раней я вазіў заўсёды з сабой гумавыя боты. Яны вунь і цяпер у машыне... — Я аглядаюся: так, сапраўды ляжаць. — Але цяпер хіба што для рыбалкі толькі... Калгас павінен мець добры дарогі. Сказана ж: дарога з фермы на рынак павінна быць самай кароткай. Дарэчы, ты не ведаеш, як пайшоў да нас аўтобус, якім ты ехаў з Мінска? Не? Дык вось, было гэта так. Адбудаваў мы дарогі. Ёсць добры выхад на пашу. Чаму б не мець аўтобус «Мінск — Кайшоўка»? Пішу і ў аб'ём, і ў Міністэрства нашых дарог. Нарэшце, прыязджае таварыш з міністэрства. Адразу напаў на мяне: «Што вы за чалавек! Так вам ужо патрэбен аўтобус». Я яму даказваю, я паказваю яму калгас. Нічога, гляджу, не памагае.

Едзе да мяне, абедаем. Я ўсё хлію туды ж, наконт аўтобуса... Угаварыў. Праз нейкі час наведваюць: ёсць дазвол на аўтобусны маршрут Мінск — Кайшоўка. У нас быў якраз агульны сход, і калі я аб'явіў калгаснікам — колькі радасці было. Ну, а потым было ўжо лягчэй дабіцца, каб пусцілі да нас аўтобус з Карэліч. Вы што, кажы, не ведаеце, што да нас з Мінска прамы ходзіць? Ім тут, канечне, і крыць нечым.

Значыць, што хоць гісторыя з аўтобусам у нейкім сэнсе і выключная (не кожны старшыня зможа дабіцца таго, каб у яго калгас хадзіў сталічны аўтобус), але ў той жа час яна і тыповая. Шмат што прыходзіцца сёння старшын вельмі так, з такімі намаганнямі «прабіваць».

ШЧАРБАКОУ «ЗАВОДЗІЦЬ СПРУЖЫНУ». ● ТАК ЗВАНЫ «НАРАД». ● «НЕ СМЕЙЦЕ КРЫЎДЗІЦЬ ЗОСІЮ» ● ПРА МАТОР! «ТАРМАЗЫ».

Аўтобус прыйшоў у Кайшоўку роўна па раскладзе, што я расцаніў як добрую прыкмету.

Анатоль ВЯРЦІНСКІ

НЕ ГЛЯДЗІ ПОЛЕ З КРАЮ...

— Значыць, будзеш маім «цэнем»? — спытаўся Пётр Майсеевіч.

Мы так і дамовіліся: старшыня будзе працаваць як звычайна, не звяртаючы на мяне ўвагі, а я буду, як цень, суправаджаць яго, добра сумленна ісіці за ім услед.

Прыблізна так яно і было. Шчарбакоў заводзіў свой «газік», я садзіўся побач, і мы імчалі ў дарогу. Шчарбакоў з'яўляўся ранічкай у праўленне праводзіць «нарад», і я ўжо быў там, садзіўся на сваё пастаяннае месца ў кутку. Шчарбакоў ездзіў за межы калгаса — у Карэлічы, на Свіцязь, да сваіх калег — суседзяў. — І я быў побач з ім. Мы шмат аб чым гаварылі, і кожны вечар...

— Ну што, правядзём тактычны разбор? — пытаўся Шчарбакоў у мяне. — Давай-ка правядзём...

І мы «разбіралі» ўсё, што назапашвалася за доўгі летні дзень. Ён выказаў свае меркаванні, даваў характарыстыкі, рабіў ацэнкі. — І я пераконваўся, што ён сапраўды — тактык, і што без гэтай якасці наўрад ці можна паспяхова кіраваць такой складанай, шматгаліновай гаспадаркай, як сельгасарцель. Формула кіравання, якую прапаноўвае сёння акадэмік Трапезнікаў («Ведае — можа — хоча — паспявае») мае, безумоўна, самае непасрэднае дачыненне да працы старшын калгаса.

Зрэшты, у Шчарбакова з яго дакладнай, лакальнай і ў той жа час вобразнай мовай, ёсць і свае формулы і метафары. Адна з іх — «заводзіць спружыну». Сэнс яе Пётр Майсеевіч раскрываў мне назаўтра пасля майго прыезду.

— У маёй рабоце галоўнае — гэта надзейна завесці спружыну, — гаварыў ён раніцай пасля нарада. — Што гэта значыць? Гэта значыць, як мага раней унікнуць ва ўсе справы, разабрацца ў іх, параіцца, распарадзіцца, прыняць рашэнні. Калі спружына заведзена — можна спакойна перарэсці дыханне і нават гадзіну-другую адпачыць дома.

Я меў магчымасць пераканацца ў трапнасці і рэальнасці «спружынай» метафары. Вытворчы механізм, вядома, не гадзінік, тут механічным рэгуляваннем мэты не дасягнеш, тут могуць быць і нечаканасці, і зрывы, і сюрпрызы надвор'я і г. д. Але я бачыў Шчарбакова ў першыя раўнішчы гадзіны, бачыў яго, што называецца, у справе, і ўсё больш разумёў, як многа залежыць ад распарадчасці, кампетэнтнасці, дэлавітасці старшын, ад яго ўмення «завесці спружыну».

Для нагляднасці падаю амаль стэнаграфічны запіс аднаго «нарада» (бяру гэтакія слова ў дужкі, бо яно не зусім дакладна вызначае тую ранішняю «лягучку» ці нараду, што праводзіць штодзённая старшыня):

— У каго колькі скошана?
Брыгадзіры хутка адказваюць, старшыня падлічвае і каменціруе. Аднаму гаворыць:
— А ты што? Сядзіш і семачкі лузгаеш?
— Хай прышлюць прычэпную касілку.

— А мне патрэбен трактар. Прышліце Януша.
— Януша пасылаем па бульбу. Гусенічныя ж не працавалі вось чаму. Адзіны трактарыст збіраецца ў армію, другі пасіў, трэці рамантаваў...

— На першы ўчастак прышлём «варыдуба», — устаўляе слова галоўны інжынер Вячаслаў Будзейка.

— Значыць так: спачатку сеем траву, а потым — на луг.

— А як быць з насеннымі ўчасткамі?

— На насенне не менш як семдзесят гектараў канюшыны. Дзе ў нас насеннік?

— У садзе чырвоная, на другім участку таксама. У Лазоўцы чатыры гектары.

— Белай?

У размову ўступае намеснік старшын Іван Лазарчык:

— Хто апрацоўваў бульбу ў «Двары»? Трэба паслаць камісію, ацаніць і пакараць. Вельмі дрэнная работа.

Аграном Павел Сачко:

— Я бачыў, я прагнуў трактарыста.

— А чаму акт не склаў?

— Выклікалі эканаміста Раю. Але трактарысты аспрэчваюць...

— Разбярэцеся з гэтым, а цяпер пойдзем далей. Віця, на першае чысло мы павінны былі адчытацца за рамонт камбайнаў. Колькі адрамантавана?

— Тры.

— А ўсяго колькі павінна быць? Сем?

— Не, шэсць.

Звоніць тэлефон, на тым канцы провада загалыцца свінаферма Марыя Хваль.

— Ну як, Марыя, парасяты? Ачаг трэба лівідаваць неадкладна. І не забудзьце прапаляць кветкі каля кармацэха.

— Дзе будзем ставіць сцірты? Відаць, на старым месцы? І ў Альшанах, і ў Дорагаве.

— Пётр Майсеевіч, у мяне лён самалётчыкі спалілі, гектары тры. Сядзіць мохам. Трэба заакціраваць, а то мне залічаць.

— А што здарылася?

— Ды звенявая вінавата, паставіла, відаць, сігнальчыкам шацана, а сама пайшла на буракі.

— Што гэта ў цябе робіцца, Павел Фаміч? — старшыня звяртаецца да агранома. У іх адносіны далёка не ідылічныя, бо аграном «пакідае жадаць лепшага». — Трэба вышальваць пустазелле, а не пасевы, а ў цябе наадварот. Дарэчы, што пасеялі па загінутых бураках, на шостым участку?

— Кукурузу.

— Дзе сеем траву — апошняю чаргу зялёнага канвеера?

— На першым участку.

— Якія суадносіны траў?

— Віка, авёс, або лубін і гарох.

— Насення хопіць?

— Хопіць, на гектараў сто дваццаць хопіць.

— Толькі поўную норму!

— Пётр Майсеевіч, трэба каб вы паглядзелі кароўнік.

— Потым паглядзім... Скажыце лепш, чаму не возім торфакрошку? І дамовіліся, і самазвалі ёсць, а не возім.

Гаворыць загадчык камунгаса Сяргей Януш (ёсць, аказваецца, і такая пасада ў калгасе):

— Я ўчора выпісаў лесу, трэба сёння падкінуць.

— Колькі табе трэба машын? Дзве? Бяры. І вось яшчэ што: лямпа ў цябе парадку на шлараме. І людзі гавораць, і сам бачыў.

— Дык хіба з ім будзе парадак?

— Будзем разбірацца, папукай другога чалавека... Будзейка, ты куды едзеш?

— Павязём у Карэлічы рухавікі.

— Завязіце заадно і малако. Сёння нявыкрутка з машынамі... (У адказ на тэлефонны званок). Люба, бяры адно звязно на сена. А наконт машын не складваецца, прыдумаем што-небудзь заўтра.

— Як жа быць з трактарамі?

— Наконт трактараў давайце дамовімся так: ты адказваеш за гусенічныя, а вось ты — за калёсныя. Дамовіліся?

— Ці можна ўжо да вас, таварыш старшыня...

— Заходзь, бабка... З якога вы года?

— Не ведаю. Прыйшла да вас наконт пенсіі...

Гэта пачынаецца ўжо другая, невытворчая частка раніцы старшын, менш напружаная. Адзіны за другім ідуць калгаснікі, звяртаюцца па сваіх асабістых справах:

— Мне б машыну на заўтра...

— Пётр Майсеевіч, можа, выпісалі б дошак?

— Будуся, старшыня, а няма цэменту...

— Буду ў вас, таварыш Шчарбак, прасіць цялятка...

— Вярнулася, таварыш старшыня, ад дачкі. Можа, соткі далі б мне зноў?..

Вытворчая «лягучка» — з яе шматгалоссем, з яе напружаннем, з яе тэлефоннымі званкамі, — давала мне ўяўленне аб рытме і характары работы старшын, аб вытворчым пульсе гаспадаркі. Прыход калгаснікаў па іх асабістых справах даваў наглядна знаць аб тым, што ў старшын ёсць яшчэ адзін важны абавязак — задавальненне асабіста-гаспадарчых патрэб калгаснікаў. Формула кіравання Трапезнікава атрымоўвала на маіх вачах істотнае дадаўненне: «...умее спалучыць грамадскія інтарэсы з асабістымі, зацікавіць калгасніка».

Прызнаюся, мне было прыемна бачыць, як Шчарбак рэагуе на просьбы калгаснікаў, з увагай, хутка, без

СЕМИНАР — як дыялог, абмен думкамі, вопытам работы. Так прайшла ў Карэлічах гэтая сустрэча кінамеханікаў, дырэктараў галаўнога раёнаў кінатэатраў вобласці. Аб чым жа гаварылі, спрачаліся? Што абмяркоўвалі? Як разумеюць работнікі кінапракату свае сённяшнія задачы і дзе, у якім напрамку, шукаюць іх вырашэнне?.. Вось кароткі запіс гэтай размовы.

В. НАГОРНЫ,
дырэктар Карэліцкага галаўнога кінатэатра:

— Для пачатку — лічбы, бо ў іх — наша работа. У раёне летась было 745 тысяч кінаведванняў, па 18 на чалавека. Далі 3.780 сеансаў сельскагаспадарчых фільмаў — па 100 на кінамеханіка, і 1.071 — дакументальных. Лічбы радасныя, адны з лепшых у рэспубліцы. Але што за імі? Як ішлі мы да іх? Першае, ішлі праз тэхнічнае перааснашчэнне базы. Па-другое, старанна працавалі з людзьмі: кінамеханікамі, іх памочнікамі, шафёрамі, усімі, ад каго залежыць якасны паказ фільма. Сёння ў раёне 65 стаянаў, з іх 53 — шырокаэкранных. Засталося ўсяго чатыры кінаперасоўкі. А пяць гадоў назад было 37 стаянаў, 14 перасовак. Лепшая тэхніка, апаратура далі лепшую якасць кінапаказу. Адрозніваецца колькасць наведвальнікаў. Возьмем Турэцкі стаянар. Кожны чалавек там глядзіць кіно больш чым па трыццаць разоў за год. І тэлебачанне, аказваецца, не шкодзіць. Хоць многія прывыклі на яго спасылца. Нядаўна закончылі будаўніцтва цэлага комплексу з рамонтнымі майстэрнямі, залай для тэхчобы, гаражамі...

ПЫТАННЕ З МЕСЦА:

— Дзе ўзялі падрядчыка, сродкі?

НАГОРНЫ:

— Будавалі сваімі сіламі. Такое рашэнне вынеслі ўсім калектывам на сходзе. Знайшліся свае «архітэктары», «праекціроўшчыкі», муляры, цесляры. Працавалі па чарзе ўсе, з раніцы да цёмнага. Людзей арганізавана прывозілі і адвозілі дамоў. Пабудавалі, не сарваўшы ніводнага сеансу. Зрэшты, на прыкладзе гэтага энтузіязму, сыхадзяцца абедзве праблемы: тэхнічны прагрэс і работа з людзьмі. Не маючы дружнага працавітага калектыву, такой работы мы не пацягнулі б.

ПЫТАННЕ З МЕСЦА:

— Канкрэтна, як з людзьмі працуеце?

НАГОРНЫ:

— Вось з вамі сядзіць кінамеханік Тупальскага сельскага стаянара Валодзя Федарак. Ён яшчэ выступіць. А пакуль што я хачу сказаць вам...

Напэўна, самы малады з карэліцкіх кінамеханікаў, Валодзя сядзіць з лёгкай усмешкай на заўсёды вячэльным твары, слухаючы, разам з усімі, тое, што перажывае. Не шмат напрацаваўшы на

Раіцаўскім стаянары, ён ішоў у армію. Ішоў не думаючы, дзе будзе працаваць, калі адслужыць, вернецца. Развітаўся з маці, з вёскаю, калі да хаты падкацілі аўтамашыну. Чатырнаццаць лепшых кінамеханікаў прыехалі праводзіць Валодзю ў армію. З падарункамі, духавым аркестрам, сяброўскімі парадамі. Увага крапула...

Дэмабілізаваўшыся, вярнуўся ў вёску. Зноў сустрэлі сябры-кінамеханікі. Сам дырэктар галаўнога кінатэатра прыехаў у вёску, каб дапамагчы ўладзі-

лавека, калі ён не гультай, у армію праводзяць з аркестрам, падарункамі, па-сяброўску. Калектыў ніколі не забудзе павіншаваць свайго таварыша з днём нараджэння, ведае, каму патрэбны дрывы, торф, сена. Усё гэта прывязвае да калектыву. І спаборніцтва праводзяць не фармальна. Для пераможцаў ёсць Дошка гонару, Книга гонару, выпелы, прэміі.

У. ФЕДАРАКА:

— А я — пра рэкламу дабыўлю. На дакументальныя і навукова-папулярныя фільмы

мі зборамі часта забываем, што галоўная наша задача — сілаю кінаэкрана выходзіць чалавека. Гэта недахоп наш агульны.

П. ФІЛПАУ,

старшыня Ярэміцкага сельсавета:

— Сельскі Савет і кіно. Тут ёсць праблема. Правільна робяць карэліцкія кінафікатары, далёка глядзяць, вырашаючы свае задачы ў цесным супрацоўніцтве з сельскімі Саветамі. Вось і сёння на свой семінар запрасілі ўсіх старшыняў сельскіх Саветаў раёна. Мы разам выходзім чалавека, і кіно — наш агульны клопат. Скажам, мясцовыя кінамеханікі звярнуліся ў Савет з просьбай дапамагчы ў абсталяванні рэкламных шчытоў. Мы выдзелілі сродкі, матэрыял, паставілі па некалькі шчытоў у кожнай вёсцы. Гэта не адзіны прыклад. Працаваць трэба разам.

М. СІПАЧ,

начальнік Гродзенскага абласнога ўпраўлення кінафікацыі:

— Калі мы хочам глыбока вырашаць пытанні кінапракату, а гэта мы робім і павінны рабіць яшчэ лепш, трэба добра вывучаць і свой уласны вопыт. У нас выраслі цудоўныя майстры сваёй справы. Многія з іх выступалі тут. Выраслі цудоўныя калектывы, як у Смагонскім, Навагрудскім, Карэліцкім раёнах. У іх вопыце мы знойдзем адказ на самыя розныя праблемы, якія ў цэлым не можам пакуль што вырашыць і якія стрымліваюць уплыў кінамастацтва на нашага чалавека. Шмат дзе дрэнна з паказам дакументальных і навукова-папулярных фільмаў. Слаба выкарыстоўваем іх магчымасці, густ да іх належным чынам людзям не прывіваем. А вопыт карэліцкіх таварышаў можа стаць вялікай школай. Называліся лічбы. 100 сельскагаспадарчых фільмаў у сярэднім прапускае кожны кінамеханік раёна. Давайце павучымся ў іх. Ведаю, што многія кінамеханікі кожны касавы фільм даюць падоўжаным, разам з дакументальным. Разумна. А ці часта мы вывешваем кінаэкраны там, дзе людзі адпачываюць? У парках, на плошчах...

З залы пасяджэнняў дыялог вынеслі ў вёсцы Заполле, Пагор'е, Малюшычы. Тут у калгасных клубах, удзельнікі семінара ўбачылі новыя адкідныя кінаэкраны, зручныя для сельскіх клубаў, цудоўныя клубы, сустрэліся з калгаснымі спецыялістамі, кіраўнікамі. Дыялог працягваўся ў кіназалах, дзе гэтай прымалі кінамеханікі А. Качан, П. Рокач, А. Гіз, М. Кравец. Вось дыялог, які адбыўся ў Пагор'і з Алесем Качанам:

— Якія адносіны ў кінамеханіка з заадычым клубам?

— Разумею адзін аднаго. Ён ведае планы дэманстрацыі фільмаў, я — планы канцэртаў і рэпетыцый. Адзін аднаму не замінаем.

— Колькі сеансаў бывае ў месцы?

Зямля, людзі, кінаэкран

«Па той бок «безыменкі» — пад такім загалоўкам 12 чэрвеня г. г. у нашай газеце быў змешчаны артыкул, які ўзнімаў некаторыя праблемы паказу навукова-папулярных і дакументальных фільмаў. Намеснік старшыні Дзяржаўнага камітэта па кінамаграфіі пры Савете Міністраў БССР П. Жукоўскі паведамаў рэдакцыі, што пытанні кінапракату ў артыкуле ўзняты правільна. У камітэце намечана правесці шэраг мерапрыемстваў, мэта якіх палепшыць кінаабслугоўванне насельніцтва. Адно з такіх мерапрыемстваў адбылося днямі ў Карэлічах — семінар работнікаў кінапракату Гродзенскага вобласці. Наш карэспандэнт прыняў удзел у рабоце семінара і падрыхтаваў гэты рэпартаж.

міру выбраць новы пляц пад новы дом. Дапамагі будавацца, стаць, як кажучы, на ногі. Дзе ж тут пабляжыць шукаць лепшую работу?!

І. ГЛАДКІ,

кінамеханік:

— Галоўнае ў рабоце кінамеханіка — зацікавіць глядача фільмам. Тут важна, каб людзі ведалі наперад графік фільмаў, якія пройдуць на экране, калі будуць ісці. Я, напрыклад, вывешваю графік на цэлы месяц.

ПЫТАННЕ З МЕСЦА:

— Хіба ён ніколі не зрываецца?

ГЛАДКІ:

— У нас не зрываецца, бо дакладна працуе транспарт. Ніводзін фільм нідзе не затрымаецца, на стаянары машына з фільмамі прыходзіць у строга вызначаны час. Кінамеханік сустрае яе, праводзіць. Гэта — правіла.

Н. СМАЛЯНКА,

кінамеханік:

— Праца ў нас не лёгкая. Але кадры ў раёне добрыя, працуюць людзі па дзесяць, дваццаць гадоў. Бо ёсць клопат аб іх. Тут Нагорны раскажыў пра Федарак. А гэта не выключэнне. А гэта не кожнага ча-

яе зусім няма. Знаходзім выйсце. Бяру, напрыклад, мікрафон і раскажваю пра фільм перад тым, як дэманстраваць яго. Але рэклама патрэбна. І яшчэ — кінамеханіку важна жыць з вёскай адным жыццём. Калі ўбачы, што на вуліцы, ля крамы, сабраліся аднавяскоўцы, заўсёды падыду, пагаворам пра кіно. Гэта карысна асабліва ў рабоце з маленькім глядачом, з дзецьмі. Сабраць іх удлетку цяжка. Трэба пабываць і на рэчцы, дзе яны праседжваюць з вудамі, і на пашы, у хатах, школе. Такому кінамеханіку дзеці заўсёды павераць!

С. ПАХІЛЕНКА,

дырэктар Навагрудскага галаўнога кінатэатра:

— Добра, што семінар мы праводзім на базе Карэліцкага раёна. Тут ёсць чаму павучыцца. Цікавы вопыт, цудоўныя кадры. Але ёсць і ў вас, дарэгі суседзі, недахопы. Не ідэальна вы абслугоўваеце гарадскога глядача. Змагацца трэба не толькі за валавы збор, колькасць сеансаў. Трэба, каб у кіназалах заўсёды было шмат глядачоў, якія кіно выходзіць і якія любяць яго. А залы ў Карэлічах і Міры пахваліцца гэтым не могуць. За касавы-

усынай цеганіцы. Трэба — значыць, трэба. З будаўнічымі матэрыяламі, з цэмантам, з шыферам складаней, калгас іх здабывае з цяжкасцю, і тут прыходзіцца часам адмаўляць. А калі трэба машыны, торфу — калі ласка... Тут адказ старшыні заўсёды ясны і кароткі. І наконт корму для каровы: «Не бойся, нішто яшчэ ў калгасе з-за гэтага карову не прадаваў». І калгаснікі, як я сам пераканаўся, вераць яму. «Раз Шчарбак сказаў...». Вераць, бо ведаюць: старшыня — чалавек справядлівы, сам не пакрыўдзіць і другому ў крыўду не дадць. Можна быць рэзкім, можа ўспыліць, пашумець, можа часам і прыпомніць: «Ну што — прыйшоў? А я ж табе казаў, што прыйдзе коза да воза?» Не бывае толькі абьякавым і несправядлівым. Асабліва, калі ты сумленна працуеш, не хітрыш, не выгадваеш. («Не смеіць мне крыўдзіць Зосю. Яна святы чалавек», — прыкрыкнуў ён некай пры мне на загадчыка фермы.) І ведаюць яшчэ,

што Шчарбак заўсёды гаворыць тое, што думае, ніколі не вядзе з імі, працоўнымі людзьмі, двайной гульні. Ён не можа цяперца няшчырасці, не любіць тых, хто фальшывіць, у каго, як ён паказвае, узняўшы руку з растапыранымі пальцамі: «Вось так — пяць, а так — дзесяць». Як тады не будзеш давяраць — «раз Шчарбак сказаў...».

Не ведаю, ці можна кіраваць з поспехам без любі і даверу да людзей. Я ў гэтым сумняваюся. Але вось што да Шчарбакова, то ён любіць людзей — не ідэальных, не плакатных, а жывых, канкрэтных, з іх недахопамі, дзівосінкамі. Нават пра сварлівую, няўдачліваю Баравічыху, якая не хоча працаваць, але ўсё дапаяе рознымі скаргамі і прэтэнзіямі, ён так сказаў: «Ведаеш, а мне ў ёй нешта падабаецца». Не раз добрым словам успамінаў ён у размовах брыгадзіра Льва Рудога, старога агародніка Ігната Гладкага, дырэктара Дома культуры Івана Вірука, свайго намесніка Івана Лазарчыка («Мы з ім — як Хор і Іаліныч, — пажартаваў ён раз. — Дапаўняем адзін аднаго»).

Ясная справа, што такі падыход да людзей спрыяе старшыні ў яго дзейнасці, станоўча ўплывае на маральны клімат у калгасе, а значыць, і на яго матэрыяльна-вытворчы паказчыкі.

...Пасля «нарада» і прыёму калгаснікаў Пётр Майсеевіч таропка ішоў да газіка, які прывычна чакаў яго ля праўлення: «Паехалі».

Алеты паэтам і праслаўлены раманістам газік працягвае служыць верай і праўдай сельскай гаспадарцы. У калгасе ёсць і «масквіч», але ён, хоць яшчэ і параўнаўча новы, нешта ўсё напрызіць, і Шчарбакоў аддае перавагу свайму старому другу — газіку. Як робіць ён усё хутка, у тэмпе, гэтак і машыну водзіць. Шафёра і механіка ён заўсёды папярэджвае: «Галоўнае, глядзіце, тармазы». У вёсцы рэгуліроўшчыкаў і светафораў няма, няма і тратуараў. Да таго ж на вуліцы бывае жывёла. Ды справа не толькі ў гэтым. Добрыя тармазы тут патрэбны і па вытворчай прычыне. Толькі старшыня прыбавіць газу, а тут насустрач імчыцца на матацыкле намеснік або брыгадзір. Стоп! І абодва спыняюцца, як укапаняны. Ідзе кароткая «перастрэлка» — што, дзе, як. Толькі старшыня пераклучыў хуткасць — што такое? Не працуе трактар? Што з ім?..

Словам, патрэбны добрыя тармазы. Добры матар і такія ж надзейныя тармазы. (Дыялектныка калгаснага кіравання!) Зрэшты, патрэбны яны Пятру Майсеевічу, можа быць, па той прастай прычыне, што надзейнасць, дакладнасць, упэўненасць любіць ён адчуваць усюды. І за рулём, у прыватнасці.

[Заканчэнне ў наступным нумары]

ЗГОДЗЕН, АЛЕ З ПАПРАЎКАЙ

Кажуць, што на Уздзеншчыне з кожнага акна паглядае ці паэт ці празаік. І пра гэта вельмі добра напісаў Пятрусь Ліпай у артыкуле «Уздзеншчына, парнас беларускі» («Літаратура і мастацтва», 17 ліпеня г. г.).

Але на гэтай зямлі цяжка знайсці хоць адзін мемарыяльны знак, ну хоць бы такі, як, скажам, у Вязьверхавічах на Случчыне, каля прызыбы былой хаты, дзе нарадзіўся Рыгор Мурашка, ці такую дошку, як на капільскай хаце Цішка Гартнага.

Вера Адамаўна, родная сястра Паўлюка Труса, расказвае, што да яе штогод ідуць турысты, просячы павадзіць па паэтовых сценках. А ў самым Нізку стаіць ад часу спаракхнелая хатка П. Труса, у якой ён нарадзіўся, але без усякага надпісу або знаку.

Прачытаўшы артыкул П. Ліпая, мне хочацца зрабіць некаторыя заўвагі. Па-першае, вярта ўлічыць усе пісьменніцкія мясціны і іх адзначыць. Па-другое, вярта ўвагі адкрыццям музеяў не толькі ў самой Уздзе, што само сабой зразумела, але і па раёне.

Разам з тым трэба, відаць, неяк ушаноўваць і ашчадна захоўваць і іншыя дарэгія сэрцу мясціны. Вось аўтар, напрыклад, гаворыць пра красу свайго краю. І з ім нельга не пагадзіцца. Але ж многія, напэўна, едуць з Лошы ў Узду, бачылі каля Забалотця замест Нёмана — роў. На самай справе, замест таго, каб усталяваць мемарыяльны знак і захаваць як помнік прыроды радовішча бацькі Нёмана, у самых яго вытоках працэрабілі роўнянкі раўчук. А там жа пад вербамі, дзе бруіцца першая нёманская крынічка, можна было б паставіць альтанку — прыгожую, запамінальную. Я ўпэўнены, што тады б сюды не раз прыехалі госці з Літвы,

бо і для іх Нёман — родная рака.

Згодзен з аўтарам, што трэба арганізоўваць літаратурныя паходы. Згодзен і з тым, што трэба адраджаць фальклорна-бытавое свята Купалле. Але я не магу пагадзіцца, што свята Янкі Купалы трэба праводзіць на Нёмане. Янка Купала — гэта Вязьверхавічы, Маладзечаншчына, дзе зрэшты і па сёння жывуць у народзе традыцыйна святкаванне Купалля.

П. Ліпай гаворыць толькі пра Уздзеншчыну. Але трэба памятаць і пра Слоніўскі, і Капыльскі, і Ушаціцкі парнасы. Наогул, калі пачынаць гаворку, то трэба не забываць і пра астатнія літаратурныя мясціны. І пра гэтую важную справу, на маю думку, павінен дбаць не толькі Саюз пісьменнікаў.

Добрую робіць справу ў прапагандзе літаратурных мясцін свайго краю лагойска раённая газета «Ленінскі сцяг» і стаўбцоўскі «Прамень». На іх прыкладзе вярта павучыцца іншым газетам, у прыватнасці ўздзенскай раённай газеце «Чырвоная Зорка», у якой, на жаль, мала сустрэнеш артыкулаў па літаратурна-краязнаўчых пытаннях. Хіба толькі вершы пачынаючых, якія час ад часу з'яўляюцца ў газеце і расказваюць пра малюнічыя краявіды Уздзеншчыны.

І яшчэ адно. Відаць, наспела патрэба ў стварэнні літаратурнага музея ў Мінску накітавалі літаратурнага музея ў Маскве па вуліцы Дзямітрава, 38. Ад таго, што яго ў нас няма, многія традыцы літаратурна спадчына. А некаторыя рэдкія рэчы маглі б даўно стаць набыткам музея, а не вальяцца ў прыватных асоб. Мае падставы крыўдзіцца родная сястра К. Чорнага, што ёй няма куды здаць паліто пісьменніка, якое больш 25 гадоў вісіць у яе шафе...

Турысты ідуць. Іх трэба сустракаць і паказваць ім літаратурныя мясціны. А як іх, гэтыя мясціны, зрабіць прыватнымі і цікавымі — неабходна падумаць усім нам разам.

Г. ДАМАСШОВЕЦ.

г. Маладзечна.

Я НЕ бачыў кутка, больш малюнічага за нашу Капыльшчыну. Не верыце? А вы прыезджайце, дык пабачыце, якія ў нас дубровы. А Лайскі і Старицкі бары, што ў гады вайны наводзілі жах на акупантаў. Але гутарка пойдзе пра маленькую, нічым, здавалася б, непрыкметную зялёную градуку, што знаходзіцца ў трыццаці другім квадраце Капыльскага лясыцтва.

«...Не зусім вялікі, так мо дзесяціны ў трыццаці лясок ляжаў на ўсходнім баку Сімоў, якраз выпіраючы сваім рогам у роў-даліну, шырокі і плоскі, пасярэдзіне якога працякае маленькая рачулка...» Так пісаў пра гэтае месца Цішка Гартны ў рамана «Сокі ціліны». Сіліцы — гэта Капыль, а лясок — той самы хвойнік, што расце на схіле крутых пагоркаў.

Аж да самай вайны хвойнік быў любімым месцам адпачынку нашай гартнайскай падпольшчыка Рыгора Нязвычайнага. У летнія сонечныя дні было ў ім поўна дачнікаў, якія сотнямі з'язджаліся сюды, каб палазіць на схілах у густым лісцінніку, падыхаць чыстым паветрам, настоеным на гаючай смалістай хвое. Любілі гэты куток і Алесь Гурло, і Янка Купала, які ў 1929 годзе гаспаў у Капылі і захапляўся мясцовымі «Альпамі».

ДРУГОЕ ЖЫЦЦЁ ХВОЙНІКА

Нямецкія акупанты блэлітасна знішчылі капільскі хвойнік. Засталося толькі пяць ці шэсць нізкарослых каржачкоў. Непрыкметна-балоха было глядзець на пустыя, выпаленыя сонцам схілы. І, здавалася, ніхто і нішто не здалее вярнуць назад страчаную прыгажосць.

Але адразу ж пасля выгнання фашыстаў класіфікацыя работнікаў лясной аховы пасадылі тут новыя кволенкія дрэўцы. За чвэрць стагоддзя набраліся яны сілы, выцягнуліся ўверх, раздаліся ўшыркі. А тыя зачалыся каржачкі сталі ўжо ветэранамі і кланатліва распусцілі свае зялёныя шаты над маладняком. Шуміць, гамоніць малады лясок!

Па ініцыятыве работнікаў Капыльскага лясыцтва тут ствараецца зялёная зона культуры і адпачынку. Сёлетняй вясной на схілах узгоркаў пасаджаны тысячы маленькіх хвоек і ялінак. У маладым хвойніку ў хуткім часе будуць пастаўлены лайкі са столікамі, «грыбкі-мухаморы», кіёскі. На адной з палляў маркуецца абсталяваць танцавальную пляцоўку і абсадыць яе жоўтай акацыяй.

А побач, у нізіне, узвысілася дамба новага возера. Дайжыня яе — 300 метраў, бакі замацаваны жалезабетонам і дзярнінаю. У дамбу ўкладзена 26 тысяч кубаметраў грунту, 11 тон арматурнага жалеза і больш за 300 кубаметраў бетону. Значная частка гэтай работы выканана ў вярхадныя дні грамадскасцю райцэнтра, якая прыняла актыўны ўдзел у добраўпарадкаванні зоны адпачынку.

Люстэрка наверхні возера — 9,5 гектара, глыбіня вады ў некаторых месцах — каля шасці метраў. Тут будзе пляж, лодачная станцыя. Словом, робіцца ўсё для таго, каб гэты малюнічы кут стаў адным з прыгажэйшых у Беларусі. І ходзяць упартыя чуткі, што быццам бы тут пабудуюць міжкаласны дом адпачынку.

А пакуль што велзарную чашу між двух гор запаўняе вада невялічкай Каменкі. Колькі такіх чужодных мясцін на Беларусі! Усім бы ім такі кланат.

Ус. ГУРЫНОВІЧ,
сакратар Капыльскага
раённай газеты
«Савада працы».

А БЕЗ ГОРКАГА НЕЛЬГА!

Толькі паказаў наш любімы Акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы спектакль «На дне», толькі ў маскоўскім і рэспубліканскім друку з'явіліся захопленыя водгукі, толькі мы пачалі гаварыць і спрачацца пра новае ўвасобленне горкаўскага твора, як гэтая назва знікла з афішы. Чаму? Прачытаўшы артыкул дырэктара тэатра І Міхалюты ў «Літаратуры і мастацтве», 10 ліпеня г. г., даведваешся: звольніўся выканаўца ролі Саціна. Што ж, прычына, відаць, слушная. Толькі не верыце, што ў такім багатым на таленты першай велічыні калектыве зусім няма акцёра, здольнага па-свойму сыграць галоўную ролю ў гэтай п'есе.

Меркванні гледача, зразумела, не абавязковыя для ажыццяўлення, але я, скажам, веру, што Віктар Тарасаў прапанаваў бы нам вельмі арыгінальны малюнак вядомага вобразу, а Барона, якога ён іграў раней, мог бы ўзяць хтосьці маладзейшы за яго. Напрыклад, у МХАТ калісьці У. Яршоў па чарзе іграў абедзве ролі — у адзін вечар Барона, у другі Саціна. Тое ж, здаецца, рабіў і В. Качалаў. Можна, кіраўніцтва купалаўскага тэатра паспрабуе зрабіць такі ж творчы эксперымент?

Бо на юбілейнай афішы без твораў

Максіма Горкага нашаму тэатру абыйсціся нельга! На пачатку свайго шляху, як мы ведаем з гісторыі, на гэтай сцэне стаялі «На дне». Вялікую славу прынесла калектыву непаўторна яркая і патворчому самастойна пастаноўка «Апошнік». Тут з поспехам іграў «Зыкавых». Гэта тыя старонкі, не ўспомніць якія на 50-гадовым свяце тэатра ніхто не мае права. Тым больш, самі купалаўцы!

Тыя, каму давалася глядзець «На дне» з П. Кармуніным — Лукой, Г. Гарбукам — Акцёрам, В. Тарасавым — Баронам, Л. Рахленкам — Бубнавым, сцвярджаюць, што пасля спектакля застаюцца незабыўныя ўражанні. Мне не пашанцавала — пайшоў аднойчы на «На дне», але захварэў нехта з артыстаў, спектакль замянілі. Ну, спадзяваўся, пабачу ў наступны вечар. А яго — наступнага — няма. Удвай шкадуеш, бо драматургія Максіма Горкага заўсёды ў купалаўскай была ў пашане і прыносіла поспех, узабагачала акцёраў і давала эстэтычную асалоду нам, гледачам. Трэба спадзявацца, што ў новым сезоне спектакль «На дне» будзе адноўлены.

А. ІВЕНСКИ,
пракурор аддзела пракуратуры
Мінскай вобласці.

ВОДГУКІ, АДКАЗЫ

«ДЗЕ ГУСТА, ДЗЕ ПУСТА»

Пытанні размяшчэння бібліятэк, узятыя ў карэспандэнцыі «Дзе густа, дзе пуста», апублікаваныя ў «Літаратуры і мастацтве» 17 ліпеня г. г., сапраўды надзвычайна і патрабуюць увагі і вывучэння.

У гэтым напрамку на Магілёўшчыне сёतो зроблена. У 1967 годзе ва ўсіх раёнах і гарадах былі створаны спецыяльныя камісіі для вывучэння сеткі бібліятэк, яе ўпарадкавання і развіцця. На падставе атрыманых матэрыялаў быў складзены і зацверджаны саветам абласнога ўпраўлення культуры перспектывны план развіцця сеткі бібліятэк у Магілёўскай вобласці на 1968—1980 гг.

Цяпер канкрэтна аб Бабруйску, пра які ішла гаворка ў карэспандэнцыі. Сапраўды тут бібліятэкі размяшчаны вельмі нераўнамерна. Таму прызнана неабходным перавесці цэнтральную гарадскую бібліятэку імя Горкага ў раён новай забудовы на вуліцах Савецкай і Мінскай; перамясціць дзіцячую бібліятэку імя Круцкай у раён новабудоваў вуліцы імя Шміта; перадаць ад мэблевай фабрыкі № 2 адкрыць гарад-

скую бібліятэку з дзіцячым аддзяленнем у раёне шынага камбіната адкрыць масавую і дзіцячую бібліятэкі, а ў раёне гарбарнага камбіната — прафсаюзную бібліятэку.

Упраўленне культуры згодна з аўтарам карэспандэнцыі, што пры планаванні будовы горада трэба бібліятэкі, як і магазіны, набліжаць да месца работы і жыцця людзей. Дарэчы, для магазінаў, сталовых і майстэрняў бытавога абслугоўвання выдзяляюцца памяшканні ў новых будынках. На жаль, на размяшчэнне бібліятэк гэта палажэнне, распрацаванае ўрадам, не распаўсюджваецца. А шкада! Не выдзяляюцца на будаўніцтва бібліятэк і сродкі з цэнтралізаванай крыніцы фінансавання. Так, у гэтым пачатку вобласці не былі выдзелены ліміты на праектаванне і будаўніцтва раённых і гарадскіх бібліятэк.

З. ЛЫСЕНКА,
намеснік начальніка ўпраўлення
культуры Магілёўскага аблвыканкома.

У НАШУ ФАНАТЭКУ

СЯРОД сталых рубрык у каталогах Усесаюзнай фірмы грамплацінак «Мелодія» нашу ўвагу на гэты раз прыцягваюць словы «Паэзія, проза, драматургія». Унікальны альбом з дзюх плацінак — у яго ўвайшлі рэстаўраваныя запісы галасоў 32-х пісьменнікаў, сярод іх — Л. Талстога, М. Горкага, А. Купрына, В. Верасева. Зразумела, набор такіх плацінак шырока папулярны. Цяпер набыць іх зусім немагчыма. Услед за гэтым альбомам з'явілася цікавая серыя дыскаў з галасамі літоўскіх пісьменнікаў. Прыкладу літоўскіх энтузіястаў папярэдвалі ў Казахстане і Латвіі.

Прыемна, што з'явіўся альбом — «Галасы пісьменнікаў Беларусі» — доў-

РОДНЫЯ ГАЛАСЫ

гачаканы падарунак амаатарам беларускай паэзіі і прозы. Ён складаецца з дзюх плацінак тыпу «гранд» і «гігант». На першай (дыск Д 27403-4) — М. Танк чытае вершы «Жывы Ленін», «Як многа гаворым», «Сустрэча», «Аве Марыя», «Смаленне кабана» і «Прачытай і перадай другому»; Я. Брыль — наелегу «Скрыпка спявае» з кнігі «Жменя сонечных промняў»; П. Броўка — «А Ленін кажа нам» і «Партызанскі тэлеграф»; П. Панчанка — «Дождж ідзе», «Родная мова», «Памяці М. Святлова» і «Чалавечнасць».

У аўтарскай інтэрпрэтацыі вершы і проза гукаць вельмі арыгінальна,

непаўторна. Даўно вядома, што як бы выдатна, як бы пранікнёна ні чытаў артыст — аўтар робіць свае акцэнты і дае сваю інтанацыю, паўтарыць якія не можа нават выдатны чытальнік. Гэта яшчэ раз адчуваеш, слухаючы першы запіс паэтычных галасоў Беларусі.

Глыбока хвалюе аўтарскае чытанне ўрыўкаў з прозы І. Шамякіна, якім адкрываецца другая грамплаціна (дыск Д 027405-6). На ёй жа Іван Мележ чытае сцэну з рамана «Подых навальніцы», А. Вялюгін — вершы «Спелы бор», «Партызанская школа», «Рыбацкі могольнік», «Вечар» і іншыя. Заклю-

чае праграму дыска А. Якімовіч.

Пачатак пакладзены. І гэта вельмі радасна.

Але альбом выклікае і расчараванне. Для паэзіі Янкі Купалы, якая ўвайшла ў скарбніцу савецкай літаратуры надзвычай яркай старонкай, не знайшлося месца. Няма ў альбоме і галасоў Якуба Коласа і Кузьмы Чорнага. За непрадуманасць праграмы альбома трэба напярэць рэдактару фірмы «Мелодія» і, мабыць, Саюз пісьменнікаў Беларусі, у прыватнасці, тых, хто займаецца прапагандай нашых эдабыткаў.

І яшчэ. Па неведомых прычынах у раздзеле

«Драматургія» фірма зусім не прадстаўляе мастацтва выдатных беларускіх тэатраў і іх акцёраў.

Сёлета спайняецца 50 гадоў Акадэмічнаму тэатру імя Я. Купалы. На сцэне яго выступалі бліскучыя акцёры, якія зрабілі ўклад у развіццё ўсёго савецкага тэатра. У серыі «Творчыя партрэты» ўжо з'явілася каля 20 партрэтаў буйнейшых майстроў драматычнага мастацтва Масквы, Кіева, Ленінграда, Алма-Аты, але ніводнага партрэта беларускіх майстроў сцэны. Гэта прыкрае непаразуме. Можна, Беларусі тэатральнае аб'яднанне пасадыць і чаче, каб яго выправіць?

Грамадскасць не разуме, чым глумачыцца адсутнасць грамплацінак з запісамі спектакляў купалаўскіх і коласаўскіх артыстаў. А такія спектаклі ёсць на магнітафонных стужках добраў якасці. Знаёмства з класічнай беларускай п'есай Я. Купалы «Паўлінка» ў пастаноўцы тэатра, які носіць імя аўтара камедыі, прынясе нямала радасці ўсім, хто яе паслухае. Варта ўвагі і іншыя работы нашых тэатраў. Яны патрэбны і для гісторыі, і як дапаможнікі для самадзейнасці і тэатральных інстытутаў, і для працэса эстэтычнага выхавання людзей.

Ул. ЯФРЭМАУ.

МІХАСЬ
ВЫШЫНСКІ

НАПРАДВЕСНІ

урывак з аповесці

«На паўроце» — так называецца аповесць. За-мысел быў даўні і думаны; свет жыцця вяско-ных хлопцаў у школе фабрычна-заводскога наву-чання, іх шлях да чалавечай і працоўнай дарос-ласці, да пазнання простых жыццёвых ісцін. Сло-вам, фармаванне іх як асоб грамадства.
Час падзей — пачаткі дзевяцінага стагоддзя.
Аповесць напісана ў форме размовы настаўніка і журналіста-дакладчыка, расказу-споведзі на-стаўніка.

Аўтар.

Наша першая гарадская вясна была руплівай, ранняй. Яшчэ недзе ў лютым пачалося веснавое святанне года — год, як і дзень, пачынаецца са святання. Прапалі цёмныя зімовыя дзенькі. За-цінькалі, нарэшце, на майдане нашы ўвішныя сі-нічкі — так быстра і звонка, бы паўдзённы ка-пек. Моцна запахла сырэм цяплом, снегам. Неба ціха і падоўгу грала чыстымі сонечнымі барвамі.

Зіма чэзла на вачах. Вышай падымалася сака-віцкае неба — прастарнелі далі і зямлі. Цямнеў, асядаў на майдане снег. Ранічкай пасля начнога марозіку гурбы пры платах былі цвёрдымі, што валуны. Мы, забаўляючыся, лазілі па іх, што па якіх горах. Апаўдні прыякала: мігцела разда-рэлае сонца, велічна плылі неба першыя аблочки. І нашы снежныя суметлы, як зямныя родзічы тых аблок, падтайвалі, размякалі... Понізу дрэў, наў-круг камлёў, паяўляліся лункі, на сугрэвах — як само дзіва вясны — раўчкі і цёплыя прата-ліні. Мы ўсё бачылі, усё прыкмячалі: на пера-ломе пор года, ведаю я, абстраецца чалавечы зрок-слых. Гарлавілі, як шалёныя, насліліся ў бліжнім полі грані. Яны нібыта намагаліся пера-крычаць нас неўгамаваных, непаседлівых. Як і яны, мы ажно дурнелі ад вясновае радасці. Мы, дзеці зямлі, былі неаддзельнымі ад яе, ад нашае вясны — нас яднала з ёй юная маладосць.

Тая радасць, тая грачыныя песні, святло тае вясны і цяпер звінчэ-жывуць ва мне, як нейкае небывалае свята прыроды.

Вясалосць наша мімаволі перадаваўся дарос-лым: майстру, шафёрам. Я ўжо не кажу пра Сыці-ка. Той, пазіраючы на нас, ажно свіціўся белазу-баю ўсмяшкай. Цяпер ён прыходзіў да нас як не кожнага дня, Закурваў, здымаў шапку-аблавуш-ку...

— Эх, каб не плеш, нябогі, — пасміхаўся ён, аціраючы потную лысінку, — дык, э... лысы не быў бы. Жыццё! Дзіўная гэта штука...—Вясна, бачылі мы, настрайвала яго адначасна і на новы жартоўны лад. І на раздумлівы, нязвыкла ціхі. — Я от ужо шасцідзесят такіх, э... вёсен страў-пера-жыў, — гаварыў ён. — Час, здэцца, даўно да іх прывыкнуць, а не кажная для мяне, як новая. Над танім от вясёлым сонейкам і думаць не хо-цацца, што некалі яно патухне для цябе навек — куды там! — апошнія словы ён выгаворваў ней-кім непрывычным для сябе тонам: тон той нас здзіўляў і смяшэў. — Дзіўная, нябогі, штука жыццё, а яшчэ дзіўней, э... сам чалавек! Як бы яму ні трудна, ні крута было на свеце, а ўсё ж жыццё гэтая не губляе для яго, э... радасці-смаку,

не прыядаецца, не. І от: колькі б ён ні жыў — яму ўсё будзе мала жыцця. Я ніколі, заі, не верыў і не веру той нэндзе, якая, э... кляне жыццё і кажа, што яна яму збырдыла... Не верце і вы. Бо гаварыць можна ўсё: язык без касці...

Мы тады, смеючыся, напаміналі яму пра самазабыццё: вясельнікаў, танельцаў...

— Э, то нягеглыя, збалелыя душой людзі, — разважаў ён. — Тут кароткае памутненне га-лавы, кароткі заварот мазгоў. Чалавек, э... здаровага розуму на такое дзеда не пойдзе!

Аднак перакуры цяпер у нас сталі карацей-шымі. Работа пад вясновым небам вабіла, ні-быта сама клікала да сябе. Цяпер яна пайшла ў нас жывей і веселей.

— Ах, вы, пчоли-мураўі, — дабрадушна памыркаў Сыцік і браўся радзіць ды нама-гаць нам.

Подмасці, як і сцены гаража, падымаліся ўсё вышай і вышай... Гэтыя подмасці нарошч-балі нам нашы ж цеслі-зайцы. Жывая суполка братоў-зайцаў яшчэ з зімы ўвіхалася разам з намі. Падымаліся ўгору сцены, а разам з імі, услед за імі, падымаліся і мы, вясёлыя камя-няры. Пад гэты час мы ўжо выганялі ў камя-ніцы вясозныя, як у вакзале, прасценкі, за-кладалі ў іх драўляныя «пробі» над аконныя і дзвярныя карабі.

Мы працавалі, і майдан пад намі нібыта на-рэў, знікаўся, а неба бліжэла... Вышыня чара-вала і вабіла. Як, паўтараю, і сама работа. Яе ціхі шал, яе гон часам так заварожваў нас, што мы забываліся на сябе, на час і нават на абед. Бачылі толькі перад сабой скарэлыя спячоўні, цэглу, чулі толькі пах раствору — мяккі, духмяны, устойлівы пах. Так пахлі некалі мне дома пшанічныя аладкі. Ачыналіся мы, ка-лі трэба было надвесці цэглы ці таго ж рас-твора.

Адначасна ішла работа і ў самім будынку. Фараон з Мацюшэнкам і Русіноўчам выкопва-лі ямы — доўгія і глыбокія. Тыя, з якіх раман-туюць спадчынаду машыны. Мы ж будавалі не проста гараж, а гараж-майстэрню. Як бы які заводзік. Земляковы нашы на гэты раз не «давілі сачка» — укалвалі ад душы. Наганялі цяпер тую сваю земляную работу, на якой прахалоджваліся зімой. Ніхто і не думаў, што гэтак моцна падзейнічае на іх школьны сход. Мацюшэнка з Русіноўчам прыціхлі, нібыта навечна закураліся... Аціх і Фараон. Перад Дзялендзікам ён быў цяпер ліса лісой — усё набіваўся да нас у дружбані.

На майдане хадзілі машыны. Браты-цеслі ў су-полцы з шафёрамі згружалі сасновыя брусцы, дош-кі. Ядраны, духмяны водар смалы расцякаўся ў наветры. Я заўжды любіў гэты пах — асабліва вясной, калі за зімку так згаладнелі душой на ўсіх жывых зямных пахах, на зелені. Началяства лясгаса і аўтанарка загадзя нарыхтоўвала для даху гаража матэрыял.

З дня на дзень павінны былі прывезці пад'ём-ны кран. Без яго тут мы ніяк не маглі абыйсціся. Насяў час прывозіць жалезабетонныя перамыч-кі ды бэлькі — а хіба голымі рукамі можна было згрузіць іх з машыны, падняць на сцены?

Клопатаў, словам, было шмат: і ў нас, і ў вяс-ны. Усе і ўсё жыло сваім абноўленым жыццём: людзі, птушкі, зямля. І ўсіх аб'ядноўвала адно: вясновая радасць жыцця. У такіх дні жыццё неж-адчувалася вечным. Сваім размахам, сваёй усе-абдымнай дзейнасцю яго як бы выключала з пры-роды смерць. Сама думка аб ёй была цяпер неда-рэчнай і неверагоднай. А яна, злавасцяя гасця, іменная ў гэты час і напамінала пра сябе.

Аднаго разу Леанід Апанасавіч паслаў нечага да суседзяў на аб'ект Пілюгайцава і Шыкіна. Варнуліся яны адтуль нешта занадта хутка. Уска-раскаліся на подмасці, пасталі, паўзіраліся на нас так, нібыта век не бачылі.

— Ну, зараз скажам, — з нейкай бы ўрачы-стасцю загаманіў Пілюгайцаў і шматзначна пер-глянуўся са сваім прыяцелем. — Слухай, палун-дра: ваш клоун... Ну, Сыцік, кажучь, канцы ад-даў... Толькі што ўчулі-та. — кінуў ён на сусед-нюю камяніцу.

Нас як апыкло. Мы пакідалі работу, абступілі іх: што яшчэ за дурныя жартачкі?

— Ён праўду кажа, — тряснуў галавой Шы-кін, — самі ідзіце папытайце, калі не верыце.

Не, яны не жартавалі — гэта было відаць па іх тварах.

— Як? З чаго — атакавалі і мы іх.

— Гэта ўжо нам невядома, — паціскалі яны плячыма.

Гэтую навіну спагадзя пацвердзіў і сам Леанід Апанасавіч — ён бачыўся, гаварыў з Сыцікавым брыгадзірам.

Я, Іван і Марк і адпраціліся ў Леаніда Апа-насавіча ў Вяршкі — так звалі вёсачку, у якой жыў Лесавічок. Адрасціліся не дзеся празое цікаўна-сці. Хацелася развітацца з чалавекам, правесці яго ў апошнюю дарогу. Туды, у Вяршкі, прасліся шмат хто з нашых, але майстар не пусціў.

Вёсачка была недалёка ад горада. Мы, дарэчы, былі ў ёй ужо раз: зімой з самім Лесавічком, калі ездзілі ў кар'ер пасабляць нагрукваць яму пясок... Ён будаваўся, мы бачылі яго хату. І старую, і новую.

Зяў пагодлівы красавіцкі дзень. Мы брылі раз-лезлай паловай дарогай, — разгубленыя, спішэ-лыя. Паўдзённае сонца пякло-папаякала ў плечы. Мы падымалі цёплыя шаткі, узлілі ў рукі цела-грэйкі. Захлываліся, спывалі ў раздоллі вясновага неба жаўранкі. Са звонам гулі на пагорках і ў каўдобінах ручаіны. Ружавелі голым веццем пры-дарожныя бярозы — так свежа і чыста, як ружа-вюць яны толькі вясной. Усё гэта, што магло дру-гім часам пацешыць вока, бачылася цяпер нейкім чужым. Чужым і нерэальным. Нерэальнае сонца, і смуга ў лагчынах, нерэальнымі былі нават мы самі для сябе. Мы жылі трывогай і ўзрушэннем.

На паўдарозе да Вяршкоў нас нагналі аднабры-гаднікі Сыціка: рыжы Болесь з дзюльчынай.

— І вы туды? — суцішылі яны хаду.

— Туды... — і мы з недаўменнем ўтаропіліся на сваіх падарожных. — Скажыце, як жа? Чаму? Вы ведаеце?

— Ведаем. Было тут, фабзаі, з ім от такое дзе-ла, — адразу пачаў Болесь, — урані прыходзіла да брыгадзіра дачка яго, расказвала...

Слова за слова, і пякуючая таямніца чалавечай смерці неўзабаве адкрылася нам.

Нядзельным днём гуляў Сыцік на радзінах у сваёй вёсцы. Усё ішло чып-чынам: чалавек браў чарку, гаманіў, спяваў. А надвечар нехта з гасцей уляцеў, як чорт, у хату, зачыраў дурным гола-сам, што ў вёсцы — пажар! Нарабіў усім жуда-сці. Пажар той нап्राўду быў, але не такі страха-людны, каб галмакаваць на ўвесь свет. Ды што ты скажаш: п'яны чалавек, што дурны. Гарэла ўсяго, як пасля аказалася, лазенька на дужку ў Сыцікава суседа. У лазенцы той нейкія лыжныя ачоскі ляжалі. Малыя там забаўляліся, курылі, ну і запалілі.

Пачуўшы крык, выскачыў Сыцік на падвор'е, трывожна паўзіраўся на дым, і здалосся яму, што ягоная хата гарыць. І нібыта новая — тая, якую ён для дачкі-настаўніцы будаваў, для свае адзінай любай донькі. (Пра яе Сыцік, як помню, нам час-цяком расказаў: і як ёй туга даводзіцца ў гарад-ской школе (дзеці зусім не хочуць вучыцца), і як несалодка з дзіцем у родзічаў на кватэры... Ка-заў: от пабудую дом, — і хай перабраецца з ча-лавекам сваім сюды ў вёску — тут во-во адкры-ецца школа, тут будзе ёй лягчэй). Апроч яе, у старога нікога не было — я, мусіць, не гаварыў табе. Эдзік, што жыў ён адзін-адным, удаўцом.

«Ну і вот: пусціўся ён бегчы дамоў — з усіх сіл! Насустрач, як вышла, смерці. У яго ж было хворое сэрца. (Пра гэта, да слова, з нас ніхто не ведаў і не здагадваўся: з віду ён выдаваў такім ружавашчым мацаком!) А тут гэты страх, гэты шалёны бег... Да таго ж, чалавек быў на падпіт-ку... Да хаты свае ён не дабег: як ляцеў, так і ўпаў пасярод вуліцы, нібыта раптам падстрэлі чалавека — разрыў сэрца.

— Во як было, дзеці мае. Эх-ва, бацька: шкада, брат, шкада цябе, — пацмокаў Болесь і абняў сваю сімпатычную спадарожніцу. — Так і не па-гуляеші ўжо ты на нашым вяселлі!

— Божа мілы, — падцяла бровы дзюльчына, — які ён быў слаўны чалавек! Яго будучь сёння ха-ваць?

— Анягож! — як труба, загуў рыжы. — Чала-век ужо сутні, як не дыхае... Уся брыгада зараз будзе там. Будзе духавы аркестр — мясцом не паскупіўся на грошы, будзе начальства з упраў-лення... Усё ж памёр не хто-небудзь, а лепшы ра-бацяга на ўсё ўпраўленне, калі не трэста.

Нам усё неяк думалася, што гэта смерць — якісьці абман, непаразуменне жыцця. І ўсё веры-лася, што во-во мы спаткаем недае тут, па даро-зе, жывога Лесавічка, пачуем ягоны бойкі голас, смех. Як жа так? Мы ж яго яшчэ пазачора бачы-лі, гаварылі. Штось тут у самім факце чалавечай смерці ніяк не паддавалася нашай свядомасці — так, як не паддавалася ёй, як палохала бяско-насць сусвету. Хацелася неяк адасобацца душой ад сябе, ад звычайнага, прывычнага, і глянуць на гэты бязлітасны жыццёвы факт якімісь іншымі вачыма і з іншых вышынь з іншых вышынь і да-ляў. Што ж, мы былі дзецьмі зямлі, і мы толькі пачыналі жыць.

Мы прыпаміналі апошнюю сустрэчу з Сыцікам. Нам успомніліся ягоныя словы, што от пад такім вясёлым сонейкам і думаць не хочацца, што нека-лі яно для цябе патухне навек... Успомнілася, і як ён гэта казаў: апроч уцехі ў ягоных словах была невыразная трывога. Мы яе тады не зразумелі...

— Мабыць, чалавек-такі наперад чые сваю смерць, — ясна выказаў Марк тое, што цяпер смутна жыло ва ўсіх нас.

На панадворку Сыцікавага селішча нас уразіла цішыня. Была яна якась цёмная, стоеная, хоць і сонца свяціла і людзі тоўпіліся ля платоў і ў дзвярах старэнькай хаткі.

З вострай увагай зірнулі мы на новы дом, смольныя сасновыя сцены, шыфёры дах, пустыя вокны... Ах ты, дом-дамок! Каб не ты, каб не тая вунь напаяўгарэлая лазенька, то, пэўна, ж, жыў бы твой гаспадар.

Мы зайшлі ў хату. Там шарэў паўзмрок, той прывідны і лёгкі, ад якога мроіцца ў вачах: вок-ны з сонечнага боку былі занавешаныя. Гарэлі на сталае свечкі. І сярод іх, у труне, абабітай чырво-ным, ляжаў ён, Лесавічок. Ён і... не ён. Вялеўся твар, ненатуральна белы для яго, вечнага муляра, што заўсёды знаўся з ветрам і сонцам з пагодай і з непагадзю. Упалыя шчокі, сіняя кругі пад вачыма... А барада яго густая, шэрая, як хмарка, барада была амаль белая. Лесавічок пасівеў — увесь і так хутка! Гэта болей усяго ўразіла нас.

Гэта смерць была для нас не першай. Кожны з нас, ведаў я, на сваім вяку бачыў мёртвых — і дома, і па-за домам. Але да смерці німожна ні-колі ні прывыкнуць, ні змірыцца з ёй. Хіба толь-кі, кажучь, на вайне.

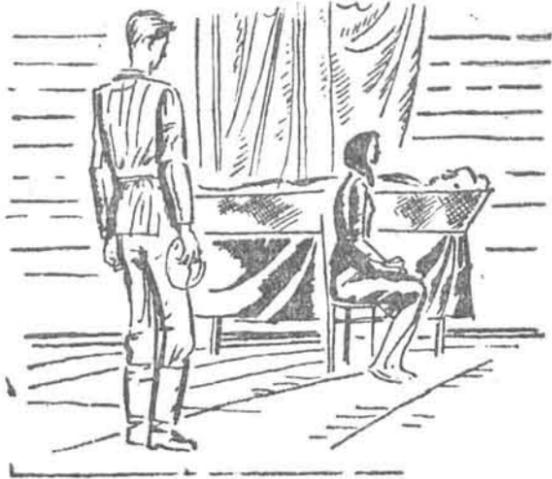
Чамусьці мне жыва прыгадаўся страх, які ад-наго разу перажыў я з Іванам на аб'екце, калі ўпаў з верхатуры, з подмасціў. Мы тады залішне загрузілі іх цэглай, растварам — цвіні ў мёрзлых рыгелях сядзелі слабка і стойкі не вытрымалі... Стоячы ў парозе цёмнае хаткі, я, нібыта на яе, зноў перажываў той імгненны, удзілівы і якісь атрутны жах-страх, калі пад намі ўсё раптам за-трашчала, абрынулася на дол, калі мы матляну-ліся ў наветры, бы кулі, а ўслед нам загрымела цэгла, паляцелі шчыты і скрыні з растварам. То бгь, канечне, страх перад смерцю. Улучыла б ад-на якая шалёная цагляна ў дурную мазгаўню і ўсё — канцы! Нам пашанцавала: мы ўдала прызм-ліліся.

Цяпер, нанова перажываючы колішні жах, я ўяўляю сябе мёртвым. Нават як бы чуў сябе ім. Усё, аказваецца, проста: ляжыш, выцягнуўшыся, і ні цяпла ў табе, ні думак-пачуццяў, ні цемры нават — нічога. Ты — нішто. Усяго толькі тло. Гэта і ёсць смерць.

У нашых душах і галовах у той паўдзённы час стаў суцэльны звон-гуман... Уражання былі вострыя, жорсткія — думкі і пачуцці бясконца нараджаліся, мітусіліся ў трывозе і паміралі. Усё іх немагчыма было адразу асэнсаваць, нават перажыць да канца.

Але добра помню, як доўга пякла мне душу якаясь гарката ад таго, што чалавечы жыццёвая квола рэч. Якую ўладу яшчэ маюць над ім розныя сны і неадаржаныя выпадкі! От гэты пажар у Варшаве, от тая наша катастрофа на падмасах — колькі ўсяго такога здараецца пад небам! Цяжка было думаць, што ўсясьветны чалавек, аказваецца, яшчэ і бяссільны, і што кожнаму з нас, чалавекаў, не падуладна ні свая смерць, ні свай нараджэнне.

Мы разгублена тапталіся па хаце. Заходзілі і выходзілі людзі. Толькі пры труне на здзіку ня зрушна сядзела маладзёжка ў чорнай хустцы. Здагадаліся: гэта яна, настаўніца, дачка нябожчыка. Губы ў яе паторгваліся, твар быў заплаканы, шэ-

Мал. В. ТАРАСАВА.

ры. У руках яна камячыла хустачку. Па другі бок труны, помніца, габелі дзве-тры бабкі ў чорным — пэўна, сваячкі Сыціка. Як у царкве, яны няўзнак, няўважна хрысціліся, папраўляючы свечкі, нешта самі сабе шапталі.

Я падняў вочы на сцены — усюды віселі фотакарткі ў рамках, і як не на ўсіх быў ён, Лесавічок. У розным узросце, наставах, але ўсюды жывы, смяшлівы, вясёлы, — такі, якім мы яго ведалі. Я падтуркнуў Івана, паказаў на вясныя фотакарткі: нішто з нас не ведаў, што ў Сыціка было гэтулькі медалёў. Усе гэтыя медалі цяпер ляжалі на падушачках ля труны...

Нас раптам ахапіла нейкае балючае, журблівае зняменне. Было такое адчуванне, нібыта памёр хто з нашых шчырых дружоў-зайў. Тое, што Лесавічок быў стары, не служыла для нас сучасным у яго смерці. Галоўнае: не стала чалавек. Калі паверыш, дык мы, бывала, пры ім нейкі розніцы ва ўзросце не адчувалі. Ён быў нам як ровеснік.

Я колькі разоў чуў, што моладзь з прычыны свае маладосці, жалезнага здароўя — эгаістычная. Што яна не можа па-спраўдному адчуць, перажыць людское гора. Так, думаецца, разважае той хто забыўся на сваё юнацтва. Я ўспамінаю сябе. Дзялендзікаў у дзень тае смерці і лішні раз упэўніваюся, што іменна ў маладосці ён успрымае ўсё, а тым болей якое няшчасце — глыбей, вострай, ярчай, як у сталыя гады.

Людзей у хаце ўсё большала — папрыходзілі ўсе Сыцікавы аднабрыгаднікі, прыехалі музыканты. Бабкі патушылі свечкі. Дачка нябожчыка ўстала, паціху загаманіла аб чымсьці з брыгадзірам будаўнікоў, з мажым, вусатым — як цяпер яго бачу — дзядзькам.

Ярка помню тую хвіліну, калі выносілі труну. Людзі збіліся на падворку. На сонца няможна было глянуць нават на міг: гэтакім зыркн было яно пасля хатняга прыцемку. У вачах паколвала, зыбалася шэрая смуга, у ёй — труна над галовамі людзей...

Потым я, сунімаючы хваляванне, брыў разам з усімі вуліцай, паглядаў на Дзялендзікаў і адчуваў, што ў чымсьці ўжо мы — я, Іван і Марк — не будзем тым, якімі былі да гэтага дня. Такія падзеі бясследна не праходзяць. Да гэтага часу мы як бы ведалі адзін бок жыцця — жывы, дзейсны. Другі бок жыцця быў у ценю, па-на нашымі вачыма і душамі. Быў у чужых далях. Сёння ён нам азначыўся — усё мае свой пачатак і канец! Гэта яшчэ раз навяло нас на думку, што жыццё — штука сур'езная і адносіцца да яго трэба сур'езна.

Не, дзіўным нейкім, асаблівым быў той вясновы дзень — ніколі я болей не перажываў, здаецца, такіх дзён. Кожная хвіліна яго прыносіла нам штось новае, нечаканае. Не забыцца, як на выхадзе з вёскі мяне ўразілі, як што нечуванае, песні ў канцавой хаце — там гулялі вяселле. Развясёлыя хмельныя крыкі ўбіліся ў жалобны спеў і як абразілі чужое гора. Я збянтэжана паглядаў на людзей, на знаёмых і незнаёмых, нібыта пытаў: як гэта можа адначасна спалучацца ў жыцці — гора і радасць?

А ДНІМ з істотных момантаў, якія характарызуюць становішча сучаснай дзіцячай літаратуры, з'яўляецца папулярнае яе набыццё навукова-папулярнай і пазнаваўчай кнігай. Гэта з'ява заканамерная, яна прадывітавана ўсім ходам грамадскага развіцця, адказвае запатрабаванням, якія ставіцца перад літаратурай сучаснай навукова-тэхнічнай рэвалюцыяй.

Тэматычны дыяпазон пазнаваўчай літаратуры — неабмежаваны. Гэта само жыццё ў яго няспынным імклівым руху наперад з усімі зменамі ў навуцы, тэхніцы, культурным і сацыяльным абліччым грамадства. Адначасова гэта і ўласны побыт чалавека, узяты ў адзінстве агульных і індывідуальных рыс.

Пазнаваўчая літаратура прывыкла спынацца. Гэта прывычка ў апошні час перарастае ў тэндэнцыю, якую, карыстаючыся спартыўнымі тэрмінамі, можна ахарактарызаваць як «гонку за лідарам». Навукова-папулярная кніга настолькі імкнецца ісці па свежых слідах адкрыццяў, схопіваючы яшчэ ў зародковым стане адбіткі і рысы з'яў, якія заўтра зменіць нашы ўяўленні аб прыродзе, грамадстве, чалавеку. Гэта імкненні наблізіць чытача да навінейшых здабыткаў думкі і творчасці заслухоўвае ўхвалу. Яно было б яшчэ больш плённым, калі б у спарортыве за моднымі «перспектыўнымі» навінкамі навукова-папулярная і пазнаваўчая літаратура не ў такой адкрытай ступені абстрагоўвалася ад важных і падзённых праблем і з'яў сучаснасці, бо забываючыся на дзівоснае, што існуе побач, яна ў нейкай ступені страчвае сваю галоўную якасць — прапагандыска-выхаваўчую ролю.

ЛІТАРАТАР прынес на студию кіна-сцэнарый, мастак паказвае выстава-чнам камітэту палатно, кампазітар знаёміць выканаўцаў з новым запісам фальклорнай песні... Пачынаюцца ўзаемаадносіны паміж аўтарам і ўстаноўкай, якая набывае або выконвае, выдае яго твор. Далёка не заўсёды яны бязвольныя. Пытанні ідэйнага зместу і творчай самастойнасці пераходзяць і ў прафесіянальныя спрэчкі паміж зацікаўленымі бакамі, і ў сферу прававаў. Часцей за ўсё ўстанова мае сваіх юрысконсультаў, якія ведаюць аўтарскае права і ўмеюць ім карыстацца. Не тое з аўтарамі — яны звяртаюцца да адвакатаў, пачынаюць гартач адпаведныя паставы і інструкцыі, каб нешта зразумець і адстаяць свае інтарэсы. Ведаць асноўныя палажэнні аўтарскага права карысна нават і тым, хто не збіраецца канфлітаваць з заказчыкам, з выдавецтвам або тэатрам, са студыяй або карцінай галерэяй. Чалавек павінен быць узброены ў сваёй галіне і ў юрыдычных адносінах.

Цяпер выдадзена цікавая і змястоўная кніжка «Асновы аўтарскага

Гэтыя пататкі не прэтэндуюць на ўсебаковы разгляд праблем і характарыстыку становішча ў навукова-папулярным жанры для дзіцей, ні тым больш на катэгорычнасць аб'яўленняў і вывадаў. Проста нам хацелася выказаць некалькі думак, якія ўзніклі пры знаёмстве з кніжкамі трох аўтараў. Мы маем на ўвазе кніжкі Хв. Жычкі «Мая вуліца», П. Місько «Падарожжа ў калгас» і А. Чаркаса-

тлумачыць яе граматыку і змест. Разам з чытачом ён накіроўваецца (дзе пешкі, дзе ў аўтамабілі) у падарожжа па вуліцах, плошчах, магістралях сучаснага горада. І гэта падарожжа ўдала «ўпівасаецца» экскурсам у гісторыю гарадоў, транспартных сродкаў, шляхоў зносінаў. Мусім падкрэсліць, што ў кніжцы Хв. Жычкі «Мая вуліца» мы знаходзім арганічнае спалучэнне цікавай інфармацыі і разумнай

Аповесць П. Місько прыцягвае не толькі тым, што ў ёй прасочваецца праблема працоўнага выхавання школьнікаў у спалучэнні з адпачынкам, але і сваімі літаратурнымі вартасцямі. Псьмэтык расказвае пра сваіх герояў жыва, захопляюча, дасціпна. Думаецца, што вось гэтае спалучэнне праблемнасці і займальнасці вызначае поспех аповесці П. Місько.

Далёка за межамі краіны вядомы трактары, пазначаныя літарамі «МТЗ», словам «Беларусь». І мы з законай гордасцю гаворым пра гэта. А калі спытацца, што сёння ведае пра Мінскі трактарны завод наш школьнік — вясковы хлопчык з Лоўшчыны ці Аніманшчыны, ці хаця б той жа юны мінчанін, які амаль штодня чуе гэта — «трактарны завод»? Як нараджаецца трактар? Думаецца, што не заўсёды мы падчужым больш-менш дакладны адказ. Але гэта робіць А. Чаркасаў у навукова-папулярным нарысе «Магутны твой зямляк».

Дасканалае веданне тэхналогіі вытворчасці, востры журналісцкі зрок дапамагаюць аўтару быць цікавым апаведальнікам. Многа інфармацыі пра трактарабудаванне, геаграфію і шляхі «міграцыі» «Беларуса».

Рамантыка адкрыцця пачынаецца за гранню спазнання. Той, каго вабяць зорныя светлы, падарожжы ў казкальнае і рэальнае, хто захоплены рамантыкай пранікнення ў таемны свет атама ці зялёнага ліста, павінен ведаць сваю зямлю, сваю вуліцу, павінен навушчыца знаходзіць дзівоснае ў звычайным. Пра гэта і гавораць юнаму чытачу кніжкі Хв. Жычкі, П. Місько, А. Чаркасава.

Д. ГАЛЬМАКОУ.

ДЗІВОСНАЕ ПОБАЧ

ва «Магутны твой зямляк».

Галоўныя патрабаванні, якія прад'яўляюцца да навукова-папулярнай, пазнаваўчай літаратуры, — яна павінна адлюстроўваць найпервейшыя тэндэнцыі сучаснай навукі і тэхнікі, быць не толькі пазнаваўчай, але і прапагандыскай. У той жа час яна павінна выхоўваць у людзей актыўнае мысленне, дапамагаць засвойваць факты, вучыць метадам даследчыцкай работы. Гэтыя кніжкі, скажам адразу, не адпавядаюць усім тым патрабаванням, пра якія мы гаварылі, але бясспрэчным застаецца тое, што ўсе яны вызначаюцца здольнасцю выклікаць у чытача жывую мысліцельную рэакцыю.

Канкрэтная ўстаноўка кніжкі Хв. Жычкі — засяражчы ад выпадковасцей, з якімі мы патэнцыяльна можам сутраціцца на вуліцы.

Дасціпна і настойліва, але без надкучлівасці вучыць пісьменнік свайго малодшага сябра — школьніка Пецю «чытаць вуліцу»,

мастацкай дыдактыкі.

Аповесць П. Місько вабяць свосасаблівым спалучэннем рамантыкі і дакументальнасці, будзённасці зместу і «святочнага» настрою апавядання. Сапраўды, крышку незвычайнае спалучэнне: калгас і рамантыка.

Для Светы Мельнікавай, дзевяцікласніцы з далёкай Караганды, паездка ў час летніх вакацыяў у беларускі калгас аказалася падарожжам у рамантыку. Незабыўныя ўражання засталіся ад экскурсій у легендарную Брасцкую крэпасць і Беларэжскую пушчу. Шмат цікавага даведлася яна са старажытнай мінуўшчыны і зусім недалёкай гісторыі нашай рэспублікі. Але галоўнае ў яе ўражаннях — гэта яе жыццё ў камсамольска-маладзёжным лагеры «Юнацтва», які ўжо некалькі год як створаны ў калгасе. Пра жыццё і побыт, святы і будні гэтай невялічкай юнацкай рэспублікі і расказвае гераіня ў пісьмах да свайго школьнага сябра.

КАЛІ ТРЭБА ПАРАЦЦА...

права» А. Іофе, дзе чытачам даецца агляд тых норм, якімі карыстаюцца творчыя работнікі пры выкананні мастацкіх твораў розных жанраў. Чытаецца яна не як дапаможнік, а як кніжка-дапаможнік. Скажам, у свой час аўтар сцэнарый «Ленін у Кастрычніку» быў абвінавачаны ў тым, што ён запазчыў сюжэтныя хады і агульную трактоўку падзей у аўтараў іншага сцэнарый. Мабыць, і такі прыклад зацікавіць чытача, будзе павучальны ў вызначэнні прычын паўстання твора, напісанага на падставе гістарычных дакументаў і фактаў. Дарэчы, некалькі гадоў назад выйшла яшчэ адна кніжка, якая так і называецца «Крытэрыі творчасці ў аўтарскім праве і судовай практыцы» У. Іонаса, дзе такіх прыкладаў даецца яшчэ больш.

Ці кожны з практыкаў аўтараў адразу ж згодзіцца, скажам, з тым, што тэма — гэта не творчы элемент твора і не можа ахоўвацца аўтарскім правам? Чаму? А давайце задумаемся разам з А. Іофе і У. Іонасам — ёсць, напрыклад, тэма: «Вяртанне інваліда вайны да актыўнай пра-

цоўнай і грамадскай дзейнасці». На гэту тэму у Б. Палявога напісана «Аповесць аб сапраўдным чалавеку», у П. Паўленкі — «Шчасце», у М. Паслядовіча — «Святло над Ліпскам». Сапраўды, тэматычна гэтыя творы вельмі блізкія! Але яны зусім розныя, кожны — гэта арыгінальнае мастацкае адлюстраванне жыцця.

А як адносна сюжэтаў? Тут закон бачыць многа спецыфічнага і свосасаблівага. Калі ўзяць вызначэнне сюжэта, як «сувязей, супярэчнасцей, сімпатый, антыпаты і наогул узаемаадносін людзей, гісторыі росту і арганізацыі таго або іншага характару, тыпу» (М. Горкі), тады гэты элемент мастацкага твора ставіцца ў непасрэдную сувязь з вобразамі-характарамі. І навізна ці плагіят у яго распрацоўцы аўтарам могуць быць вызначаны толькі ў комплексным разглядзе сюжэта як аднаго з кампанентаў у задуме і вырашэнні тэмы.

У кнізе У. Іонаса падрабязна апісаны выпадкі, якія аналізуе і А. Іо-

фе, на Кіргізкай кінастудыі са сцэнарыйем «Блакітная зорка». Яго аўтары пабудавалі на падставе іншага сцэнарый — «Белы латыль». І кінамастаграфісты палічылі гэта звычайным плагіятам. Між тым, юрыдычнае даследаванне паказала, што абодва сцэнарый напісаны на так званы «вандроўны сюжэт», што і пацвердзіў юрыдычны аналіз структуры літаратурнай першакрыніцы фільма...

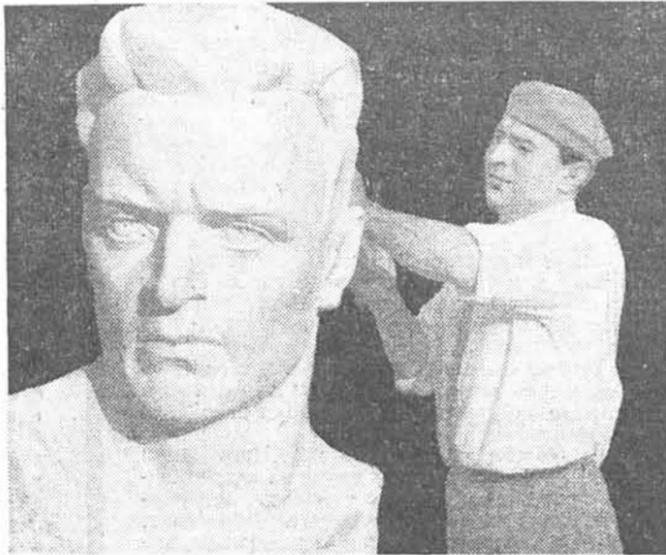
Дадатная якасць кнігі А. Іофе ў тым, што ён абавялівае вялікі практычны вопыт скарыстання аўтарскага права ў спрэчных справах, аргументуе рашэнні судовых інстанцый літарай і думкамі нашых законаў. Таму гэту працу можна параіць усім, хто выступае аўтарамі мастацкіх твораў, як крыніцу ведаў, неабходных для таго, каб не памыляцца ў сваіх прэтэнзіях. Юрыдычнае дасведчанасць у наш час садзейнічае больш упэўненай рабоце і дзелавым узаемаадносінам паміж творцамі і заказчыкамі, творцамі і выдаўцамі.

М. БРЫЖАНЬ.

А. Іофе. «Асновы аўтарскага права». Выдавецтва «Знанне», Масква, 1969 г.

Аркадзь СУРСКИ

ДЫЯЛОГІ НА ВЕРНІСАЖАХ І Ў МАЙСТЭРНІ

П. Данелія за работай над бюстам камсамольца-падпольшчыка Багданчука.

НАШАРАД ці трэба прадстаўляць чытачам Пятра Аляксеевіча Данелію — імя гэтага беларускага мастака добра вядома ўсім, хто любіць наша выяўленчае мастацтва. Сёлета Брэсцкі філіял Саюза мастакоў БССР цёпла адзначыў 50-годдзе з дня яго нараджэння. І 25-годдзе творчага шляху. Творы Пятра Данеліі экспанаваліся на ўсесаюзных выстаўках у Маскве, на выстаўцы твораў савецкіх мастакоў у Бухарэсце. Каля трох дзесяткаў палотнаў Пятра Данеліі набыты музэямі рэспублікі. Дзесяткі маладых мастакоў, выхаванцаў студыі Брэсцкага Дома народнай творчасці, якой Пятро Данелія кіраваў два дзесяці гадоў, атрымалі пачаткі ў прафесіянальнае мастацтва.

Творчасць і педагогічная дзейнасць у яго звязана з грамадскай работай. Лектар-прапагандыст выяўленчага мастацтва... Галоўны мастак Брэста (на грамадскіх аснове)... Старшыня мастацкага савета майстэрняў Мастацкага фонду БССР у Брэсце... Член бюро абласнога філіяла Саюза мастакоў БССР... Ці ж не сведчанне гэта аўтарытэту, якім карыстаецца мастак сярод калег і грамадскасці!

Падкрэслію таксама, што разам з І. Рудчыкам, М. Аўчынінавым і аўтарам гэтых радкоў Пятро Данелія актыўна спрыяў станаўленню калектыву брэсцкіх мастакоў з самых першых крокаў яго існавання.

МОЖА БЫЦЬ, вось такая творчая і грамадская актыўнасць якраз і з'яўляецца вынікам пераадолення перашкод на шляху Пятра Данеліі да творчасці. А перашкоды былі немалыя.

Ураджэнец Махачкалы, Пятро Данелія пасля сканчэння сярэдняй школы паступіў у Маскоўскае мастацкае вучылішча. Але неўзабаве (у 1939 годзе) быў прызваны ў дзеючую армію. Толькі пасля Перамогі, у 1945 годзе, здолеў вярнуцца да творчасці.

Брэст стаў для Пятра Данеліі другой радзімай. Тут ён сфарміраваўся як мастак. Цяжкасці пасляваенных гадоў пераходзілі працягваю адукацыю ў Маскве. Але малады мастак не разгубіўся. Прага да творчасці, упартая праца над сабой дазволілі ў сцэльныя тэрміны «паўтарыць пройдзенае». Ужо ў канцы саракавых гадоў ён становіцца кваліфікаваным жывапісцам і ўступае ў Саюз мастакоў БССР.

1946—1950 гады... Прынцыповы перыяд у творчай біяграфіі Пятра Данеліі, характэрны напружаным пошукам «сябе ў мастацтве» — свайго тэмы, свайго жанру. Нямала было грандыёзных задум, сярэд якіх — вялікае палатно пра гераічную абарону Брэсцкай цытадэлі. Але здзейсніць такую задуму, зразумела, было не проста. Ён шмат піша пейзажаў, авалодваючы ўмельствам перадаваць пазію беларускай прыроды, яе непаўторнасць. Набытае ўмельства памагае зрабіць першыя крокі да ажыццяўлення галоўнай задумы — Пятро Данелія ў выніку працяглай студзёраўкі стварае серыю жывапісных эцюдаў гераічнай цытадэлі: «Свяшчэнныя руіны», «Холмскія вароты», «Цярэспальскія вароты», «Каземат», «Шпіталь», «Гарнізонны клуб» і іншыя. Гэтыя эцюды маюць права быць названы завершанымі мастацкімі творамі. Сёння, калі глядзіш на іх, пераконваешся, што многія з гэтых сціплых палотнаў — сапраўды унікальныя.

Адначасова мастак піша такія каларытныя пейзажы, як «Цяплее», «Вясна», «Сакавік», «Брэсцкі порт», «Зімка», «Гурзуф», «Мыс Чэхава» і іншыя.

Расло майстэрства. Накапліваўся багаты эцюдны матэрыял па Брэсцкай крэпасці. І ўсё ж патрабаваліся да сябе мастак не знаходзіць цэласнага вобраза, каб раскрыць усю веліч эпа-

пеі крэпасці-героя. Давялося адкласці хвалючую задуму на будучыню...

На пачатку свайго станаўлення як творчай індывідуальнасці П. Данелія — пад моцным уплывам перасоўнікаў. Манера яго пісьма — рэалістычная верагоднасць і старанная деталізацыя. Але ўжо другі этап яго творчага шляху (50-я гады) адзначаны пошукам новых рэалістычных форм — новых выяўленчых сродкаў, новых стылявых рашэнняў.

Проста дубліраванне натуры перастала задавальняць. Узнікла неадольнае жаданне пазбавіцца фактаграфічнай дакументальнасці. Узнікла імкненне перадаваць паэтычную чароўнасць прыроды ў абагульненым вобразе.

З'яўляюцца яго вядомыя серыі пейзажаў-карцін аб Радзіме, аб велічнасці і прыгажосці яе прастораў — «Плывуць аблюкі», «Лістападаўскі вечер», «Перад дажджом» і іншыя.

У 60-я ГАДЫ ад лірычнага сузірвання прыроды мастак рашуча пераходзіць да яе мастацкага мадэлявання: яго пейзажны кампазіцыі становяцца тэматычнымі карцінамі з глыбокім лірыка-філасофскім падтэкстам, рамантычнай акрыленасцю, метафарычнай абагульненасцю вобразаў.

Такое пераасэнсаванне творчага надыходу да рэчаіснасці прыводзіць і да перагляду арсенала сродкаў выразнасці. Удастаналіваецца малюнак, усталяваецца дэкаратыўная пластычнасць пісьма, узбагачаецца эмацыянальнае тунанне колеру, выразная рытмічнасць пранізвае ўвесь вобразны лад карціны. Гэтая ўнутраная эвалюцыя мастака найбольш адчуваецца ў карцінах «З горада», «Дарога», «Праясніецца», «Падвечар», «Дзень», «Па ўзгорках», «Маршчыны зямлі», «Ізноў вясна». З асаблівай цеплынёй П. Данелія піша «Курганы Ленінскіх Горак», «Памяць», «На радзіме Ільіча» — пейзажы, эстэтычны патэнтныя якіх значна вырас у параўнанні з тым, што стварыў мастак на пачатку дарогі і ў пяцідзсятых гады.

П. Данелія — мэтанакіраваны ў пошуках змястоўнасці мастацкай формы выразна выяўляе ўнутраны свет самога мастака, яго эстэтычныя і светапоглядавыя пазіцыі, характарызуе яго метады і стыль. Не замыкаючыся ў рамках пейзажу, мастак імкнецца пашырыць свой творчы дыяпазон. Ён працуе ў галіне партрэта, станковай і медальернай графікі, манументальна-дэкарагійнага жывапісу, афармляе інтэр'еры і плошчы. І ва ўсіх гэтых жанрах — працуе прафесіянальна. Не абшучу ён і скульптуру: створаны ім манументальны бюст маладога падпольшчыка — члена КПЗВ Сяргея Багданчука своеасаблівы па трактоўцы і выразны па леп-

цы. Уласціва П. Данелію-жывапісцу абагульненасць вобраза адчувальна ў ім.

МАСТАК не забываецца пра вялікую задачу, якую некалі паставіў перад сабой — раскрыць у манументальных формах эпапею Вялікай Айчыннай вайны, Створанія мастаком за апошнія гады жывапісна кампазіцыі «Іду да вас», «Партызанская балада» — першая сур'ёзная заяўка на гэтым шляху. Філасофская абагульненасць вобразаў, мажорна-трагедыйна рытміка, суровая таканічнасць стылю, якая ўзыходзіць да старажытнарускага сценапісу, характарызуецца гэтымі цікавымі вопытамі мастака. Іх рана яшчэ падвяргаць глыбокаму аналізу. Бо намечаны толькі пункцірам сцэжкі да раскрыцця вялікай тэмы. Але сама накіраванасць пошукаў дае падставы для перспектывных прагнозаў.

Я не паграшу супраць ісціны, калі скажу: у год свайго 50-годдзя П. Данелія прадстае перад патрабавальным гледачом як мастак шырокага дыяпазону, з багатым інтэлектуальным і эмацыянальным далеглядам. Ён тонка адчувае пластычную выразнасць, вобразную змястоўнасць мастацкіх форм. Ён па праве лічыцца адным з вядучых мастакоў Брэсцкыні. Такія вывады вынікаюць з маўклівых «дыялогаў» — паміж творами П. Данеліі і іх гледачом на вернісажах. А каб бліжэй пазнаць унутраны свет мастака — трэба пабываць у яго майстэрні.

У МАЙСТЭРНІ П. Данеліі ўсё — палотны і графічныя лісты, эцюды і эскізы, пластылінавыя макеты помнікаў і гіпсавыя анатамічныя мадэлі, мастацкая і прафесіянальная літаратура, газеты і часопісы — наводзіць на роздум, спрыяе творчай размове.

З 1946 года я сачу за творчай эвалюцыяй П. Данеліі і да гэтага часу не маю яснага адказу на пытанне, з якога і пачаўся наш дыялог на гэты раз:

— Вы, Пятро Аляксеевіч, захоўваеце рыцарскую вернасць свайму ўлюбёнаму жанру — пейзажу. Адаецца яму прыкладна дзевяноста працэнтаў рабочага часу. Чым тлумачыцца такое «адналюбства», такое, я сказаў бы, лірычнае самаабмежаванне? Былі ж у вас удачы і ў іншых жанрах...

Пятро Аляксеевіч адказвае шчыра і прама:

— Перш за ўсё, я зыходжу з таго, што не падзяляю думкі тых, хто жанры выяўленчага мастацтва падзяляе на больш важныя і менш важныя. Не лічу пейзаж менш важным жанрам, чым любы іншы. Я перакананы: для нашага выяўленчага мастацтва важней за ўсё дасягнуць найбольшых прафесіянальных вышыняў ва ўсіх жан-

рах. І вымяраць мастака трэба па значнасці яго ўкладу ў той жанр, у якім ён найбольш паспяхова працуе. Тэматыка пейзажу і яго эмацыянальная палітра настолькі разнастайныя, што гаварыць пра якоесьці жанравае «адналюбства» або «самаабмежаванне» наўрад ці ёсць падставы. Свае адносіны да рэчаіснасці мастак можа выказаць у пейзажы не менш ярка, чым у іншых жанрах. Усё залежыць ад яго здольнасцей і вопыту. Прыгадайце хаця б «Уладзімірку» Левітана...

— Што датычыць пейзажнага жанру, — кажу, — дык ён сапраўды не мае патрэбы ў абароне сваіх суверэнных правоў, як роўны сярэд роўных. Але не пра гэта гаворка. Мы ўсе любім і цнім пейзаж — гэты чулы паэтычны інструмент. Але ж сродкі выяўлення пейзажу, як і ўсякага жанру, абмежаваны яго спецыфікай — мастак-пейзажыст выказвае адносіны да рэчаіснасці праз вобразы прыроды, як першапачатковай, так і пераўтворанай чалавекам, але без удзелу ў карціне самога чалавека... Мадэліруючы вобразы прыроды ў святле свайго эстэтычнага ідэалу, мастак увасабляе ў іх свае перажыванні, сваё вобразнае бачанне. Такія карціны, як левітанаўская «Уладзімірка» або вашы «Свяшчэнныя руіны Брэсцкай крэпасці», безумоўна, пра многае гавораць гледачу. Але яны не паказваюць непасрэдна герояў-катаржан, якія ішлі па Уладзімірцы паміраць у сібірскіх рудніках, або абаронаўцаў Брэсцкай крэпасці, якія стаялі насмерць. Не раскрываюць іх характараў, іх непаўгорнай мужнасці ў барацьбе, іх безмежнай любові да радзімы. І гэта заканамерна. Такі тэматычны аспект — ужо ў арбіце іншага жанру. У арбіце сюжэтна-тэматычнай карціны, галоўны герой якой — чалавек з яго неўтаймоўнымі страсямі, з яго незвычайным характарам і магутнай воляю, чалавек-працаўнік, стваральнік новага, цудоўнага свету і адважны змагар за яго перамогу. Вось якраз з гэтых пазіцый я і мяркую, што савецкі мастак, які валодае сродкамі выяўлення як пейзажу, так і сюжэтна-тэматычнай карціны, узбагаціў бы і сябе і мастацтва, калі б суміяшаў гэтыя жанры. Ці ж не так?

— Несумненна, — адказвае Данелія. — Праз практыку ў іншых жанрах мастак адкрывае нешта новае ў разуменні прыгожага, і такое суміяшэнне творчых профіляў, канечне, узбагачае мастака. І ўсё ж, напранаць мастака за выбар таго або іншага жанру — не бачу падстаў. Гэта яго неад'емнае права. Не прыйдзе ж у галаву напранаць; напрыклад Чэхава, што ён пісаў навелы, а не раманы такога плана, як талстоўская «Вайна і мір»!..

З НОВЫХ ПЕРАКЛАДАУ

Абай КУНАНБАЕЎ

Споўнілася 125 год з дня нараджэння пачынальніка новай казахскай пісьмовай літаратуры, паэта-асветніка, Абая Кунанбаева.

У выдавецтве «Беларусь» выходзіць зборнік выбраных твораў паэта.

Прапануем увазе чытачоў некалькі старонак лірыкі Абая Кунанбаева ў перакладзе Рыгора Барадуліна.

ПАЭТ

Чакай, паэт, каварны час
Святога забыцця —
Святло натхнення зрыне ўраз
Хмурыну пачуцця.

І верш гучыць, як весні чуд,
Як у гарах ручай.
Змый, сэрца, шэрых будняў бруд.
Дык вырчай, адчай!

Раскоша сонцу ў вышыні.
Душа, даволі сноў!
Гэй, думка, цеціву напні —
Хай словы мчацца зноў.

Глянь, як цвіце абмыты свет —
Душы зялёны луг!
На думку наніжы, паэт,
Вясновых слоў жамчуг.

Каб горды розум не злянеў,
Скіруй пагляд арла,
Скіруй, паэт, суровы гнеў
Супроць бяды і зла.

На справядлівы, грозны суд
Усё, паэт, аддай.
Хай словы, вольныя ад пут,
Лунаюць з краю ў край!

Хай падкалодна гадаўё
Сіпіць са злосцю ўслед, —
Іх слова кожнае тваё
Палохае, паэці..

Анёл бліскавіцы, Рагіт,
Агніста ляціць да зямлі.

Дыміцца ў аблоках блакіт.
Абмыліся капылі.

Рагіт размахнуўся — і дым
Рассяўся ў момант наукол.
І сілай і бліскам святлым
Надзелена слова з вякоў.

Гартуюцца словы на бой,
У полымі, быццам мячы.
Хто іх зразумеў!
Між сабой
Грызуцца счы-багачы.

Надзею ўскладзеш ты хіба
На стомленага махляра!
Кіпіць толькі злосць і цяжка.
Калі ж прасвятлее пара!!

Анёл бліскавіцы, Рагіт,
Агністай малітвай малю, —
Раз'ясні пахмуры блакіт,
Ад цемры ачысці зямлю!

Сямён Львовіч Талкачоў

Светлая памяць пра Сямёна Львовіча Талкачова назаўсёды захаваецца ў сэрцах усіх, хто ведаў яго.

Міністэрства культуры БССР, Дзяржаўны акадэмічны Вялікі тэатр оперы і балета БССР, Беларускае тэатральнае аб'яднанне.

Беларускае тэатральнае аб'яднанне глыбока смуткуе з прычыны смерці галоўнага канцэртмайстра Дзяржаўнага акадэмічнага Вялікага тэатра оперы і балета БССР Сямёна Львовіча Талкачова і выказвае спачуванне сваякам і бліжнім нябожчыка.

Міністэрства культуры БССР з глыбокім смуткам паведамляе аб смерці народнага артыста БССР, галоўнага канцэртмайстра Дзяржаўнага ордэна Леніна акадэмічнага Вялікага тэатра оперы і балета БССР Сямёна Львовіча Талкачова і выказвае спачуванне сям'і нябожчыка.

РЭПЛІКА СТРУМЕНЬ НЕ ЁСЦА СТРУМЕНЬ

Пісаць пра тэатр іожна парознаму — выказваць толькі сваё эмацыянальнае захапленне пабачаным на сцэне, удумліва аналізаваць, абмяжоўваюцца ацэнкамі асобных выканаўцаў і нават спыняць увагу на рэжысурь або, скажам, на дэкарацыйным афармленні. Пажадана прафесіянальна. Грунтоўна. Зразумела. Без правінцыяльнай прэтэнцыёзнасці.

Газета «Вячэрні Мінск» 6 жніўня г. г. выступіла з рэцэнзіяй на спектакль «На доўгім» ў пастаноўцы нашых гасцей — Омскага тэатра музычнай камедыі. Не будзем аспрэчваць яе занадта паблажлівы тон, але з тым, як даюцца ацэнкі, мабыць, паспрачацца варта. Бо так пісаць пра тэатр наогул — ну, як бы гэта сказаць? — не ракамендуецца.

«Агульны фон, чорна-белая цвятавая гама, прыглушанае святло, музычнае вырашэнне і манера ігры актрысы... дапамагаюць перадаць асноўнае ў вобразе Веры Халоднай — загадкавае і таямні-

часць арэола, якія акружаюць каралеву экрана». Лексічная дакладнасць тут парушана: «чорна-белая цвятавая гама» і «загадкавае і таямнічасць» — словы прыблізна правільныя у кантэксце. Але спытаем — якім чынам «агульны фон» можа дапамагчы актрысе перадаць асноўнае ў вобразе? Скажам, Карэніну іграюць часам на фоне па-бытавому падрабязных дэкарацый, а часам на фоне сукнаў. Добрая актрыса ў любых умовах перадае асноўнае ў вобразе, а пасрэдна не здолее і на «агульным фоне» гэта зрабіць. Далей — «музычнае вырашэнне»... Чаго? Чыё? Аркестра ці партыі ў кампазітарскай партытуры? А можа ў вакальным выкананні партыі? А што, калі б святло было не «прыглушанае», тады актрыса не раскрыла б асноўнае?..

Колькі пытанняў! А напісан толькі адзін сказ.

Ды такіх у рэцэнзіі многа. Яшчэ прыклад: «Часам прадуманае прыводзіць

да надуманасці». Прыдумвае мізансцэны рэжысёр. Надуманае нешта, відаць, мы адчуваем у манеры ігры. А якая сувязь паміж «прыдуманымі мізансцэнамі» і характарам выканання?.. Яшчэ прыклад: «Увага да гераічнага струменя прывяла да некаторага змянення вагі лірычных элементаў у спектаклі». Ну, браточкі, гэта ўжо куды прыгажэй за зябра Аркадзя сказана! Чыя ўвага да струменя і колькі вагі зменшыла ў лірычных элементах — паспрабуеце разабрацца.

У канцы рэцэнзіі гаворыцца, што аўтару «...часам хацелася б больш дакладнага вырашэння музычных вобразаў». Часам хацелася б... Чаго? Ад каго? Ад кампазітара? А можа наогул музычны бок пастаноўкі не зусім адпавядае партытуры?

Ах, гэтак спакуслівае жаданне выказацца арыгінальна і прыгожа! Як яно падводзіць «часам» нас — мы пачынаем на паперы будаваць з бразготак рэбусы, якія потым разгадваюць і чытачы, і тыя, пра каго гаворыць газетны артыкул. Гэта і здарылася з артыкулам «Дзень пачынаецца са світанню» ў «Вячэрнім Мінску».

Я пагаджаюся з Пятром Аляксевічам, што напрацаваў Чэхава за любоў да малых форм было б несур'езна, як і мастака за любоў да пейзажу. Але справа ў тым, што з маленькіх апавяданняў Чэхава ствараюцца вялікія мастацкія фільмы, а з пейзажаў, нават вялікіх, нельга стварыць і маленькай п'ескі. Бо прадмет мастацкага даследавання і сродкі вырашэння гэтых жанраў — несуднападзельныя: у апавяданнях — жывы герой, які дзейнічае, у пейзажы герой — «за кадрам». Пра гэта я і кажу мастаку. Ён задумваецца на нейкі час, а пасля тлумачыць:

— Калі ўдумацца, дык чалавек, як галоўны герой твора, не выпадкова стаў радзей трапляцца ў маіх работах... Не таму, што я астыў да яго, не!.. Ён заўсёды ў мяне «ў фокусе». Але з гадамі, разумею, мацней адчуваеш сваю адказнасць... Патрэбен час, каб выспела гатоўнасць брацца за вялікую тэму. І патрэбен час для ажыццяўлення сур'эзнай задумкі. Мабыць, такі час для мяне надыходзіць...

Я слухаю П. Данелію і думаю, што за эстэтычную шчодрасць яго пейзажаў глядач удзячны яму.

— Але глядач чакае ад вас, — значаю, — добрых тэматычных карцін. Каб у іх відаць быў наш сучаснік, паказаны буйным планам. Зразумела, дзеля ўвасаблення «героя нашага часу» патрэбны новыя словы, новыя сродкі, якія адпавядалі б нашаму сённяшняму ўспрыняццю. У гэтай сувязі закранем паэтычную жывапісную мову. У вашых карцінах часта адчуваецца некаторая паэтычная недагаворанасць. Метафарычнасць вобразаў. Іх унутраная рытміка і мелодычнасць колерных сугуччаў надаюць вашым пейзажам чароўнасць нейкай нявыказанай адухоўленасці. Глядач, настроены на вашу хвалю, з паўслова разумее алегарычнасць мовы, знаходзіць у вашых рамантычных вобразах водгук на покліч сваёй душы. А глядач, які ўспрымае рэчаіснасць у інакшым, больш спрошчаным ключы, у лепшым выпадку стварае сваю канцэпцыю, а ў горшым — проста не разумее карціны. Але ў абодвух выпадках карціна не будзе прачытана так, як хацелася б яе аўтару... Ці лічыце вы такую манеру мастакоўскай недагаворанасці, абгульненасці жывапісна-пластычнай мовы найбольш чоткім выдзяленнем вашага творчага бачання, вашага жывапіснага крэда, і ці з'яўляецца яна,

на ваш погляд, стыльным напрамкам апошняга дзесяцігоддзя?..

П. Данелія, адказваючы, адзначае, што пытанне пра сучаснасць стылю вельмі складанае і спрэчнае. Кожная эпоха стварае сваю эстэтыку, сваё разуменне прыгожанага. Ён падкрэслівае, што ў нашу бурную, пераходную эпоху, ва ўмовах вялікай шматнацыянальнай дзяржавы атрад мастакоў кожнай савецкай рэспублікі спрабуе набыць сваё творчае аблічча, звяртаючыся да крыніц мастацтва свайго народа, беручы на ўзбраенне дасягненні дзячоў мастацтва братніх рэспублік і сусветнага прагрэсіўнага мастацтва. Усе гэтыя яркія кветкі мастацтва, розныя па нацыянальнай форме, але адзіныя па ідэйным змесце, узаемна ўзбагачаючы адзін аднаго, складаюць цудоўны букет савецкага мастацтва. Эталона адзінага сучаснага стылю, як такога, у нашага шматнацыянальнага мастацтва няма і быць не можа.

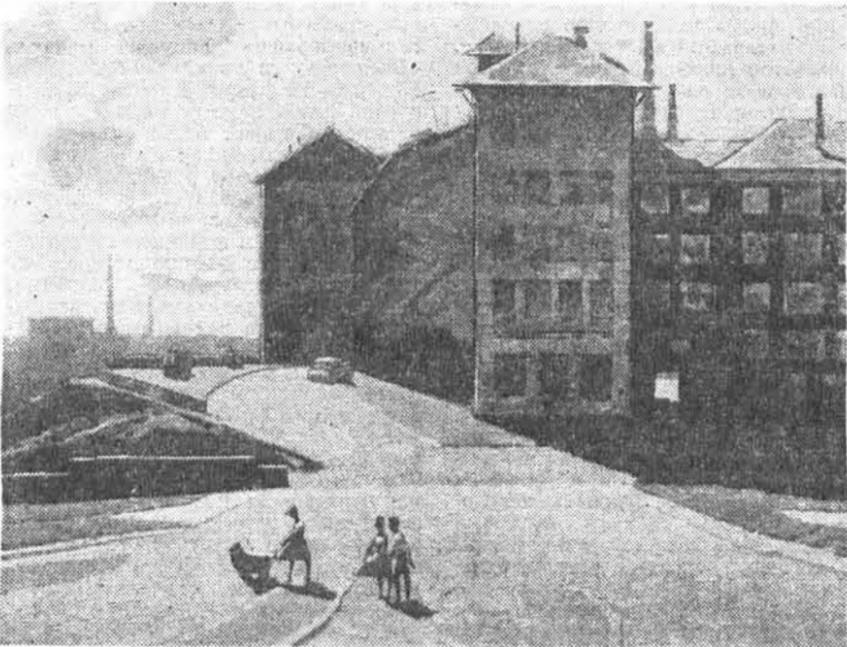
— На маю думку, — гаворыць мастак, — гэта ўсё да лепшага. Такі адзін сучасны стыль, калі б ён існаваў, звязваў бы творчыя пошукі і прыводзіў бы да нівеліроўкі А разнастайнасць стыляў узбагачае мастацтва сацыялістычнага рэалізму. Нездарма нашы выстаўкі становяцца ўсё больш цікавымі. Для савецкага мастака галоўнае — не стыль дзеля стылю, а ідэйная аснова твора: яна нараджае і стыль. Гэта правільна для мастацтва ў цэлым і для кожнага мастака ў паасобку. Стыльовае вырашэнне кожнай карціны вызначаецца яе ідэйна-эстэтычным зместам і павінна служыць, перш за ўсё, найлепшаму раскрыццю задумкі. Напрыклад, станкова-вава карціна — не плакат, разлічаны на імгненнае працятанне. Яна патрабуе доўгага разглядавання, сяброўскага і ўважлівага. І тады яна здольная павесці задуманае гутарку з глядачом...

— І апошняе пытанне: наколькі сур'эзны ваш зварот да скульптуры?

— Скульптура — мая яшчэ школьная мара. Імкненне «ляпіць» вобраз, калі вы заўважылі, мяне прыцягвае і ў жывапісе, і воль я вырашыў правесць сваё пластычнае чучэль на партыцы. Вопыт мяне задаволю, і, па магчымасці, мяркую яго працягваць.

Пакідаючы майстэрню П. Данеліі, я думаю пра тое, якое складанае, адказнае і якое ўсё ж цудоўнае творчае жыццё савецкага мастака. Якое яно напоўненае...

Брэст.

П. ДАНАЛІЯ. Дзень.

● Ты не вер языкам, што ўсхваляюць цябе.
Знай — ліслівае слова магілу грабе.
Сам сабе ты надзейная ў свеце апора.
А даверлівае кіне ў журбе і ў жалыбе.

● Ходзіць слава ліслівая хітрай лісой.
Не сябруй з незаслужанай пахвальбой.
Спанталычаны, хіба ты рады спадману,
За хлусню ты заплоціш цаной дарагой.

● Як бяда наляціць, ты спіны не згінай!
А пагрукае радасць, хутчэй сустракай!
Зазірні ў сваё сэрца і там, у прадонні,
Свой затоены скарб для сябе адшукай.

● Слоў у мяне, бы ў неба спелых зор.
Я думкаю лунаў па стромах гор.
Я верыў, разум сораму збаіцца,
Адчуе краю роднага дакор.

● Але казакі гаваркі народ.
І з першых слоў ім не прысці да згод.
Слязьмі гарачымі, крывёю сэрца
Не растапіць душы настлы лёд.

● Не ўпарціся, народ цярылівы мой,
Слоў табуны вазьмі ты на пастой.
Што страціш ты, калі іх зразумееш!
Не для забавы гавару пустой.

● Не збіся з тропы ад згрызот і бед.
І ведай верны шлях — ісці на свет
Не маеш ведаў і не любіш працу,
Сумея хоць пасвіць табуны як след!

● Як гутарыць з думкай развага ў цішы,
Шляхі ўсе адкрыты для птушкі душы,
Напеў — гэта водцень душэўных рухаў.
Спеў, сэрца запойні і гнеў затушы!
А песня лунае, звініць, як струмень,
І будзіцца думка, і ясніцца дзень.

● У сотах песні — жыцця ўся слодыч.
Як светлы прамень, шыра песню
сустрэнь!

● Ці можа за песню што быць саладзей!
У сэрцах запальвае зоры надзей.
Абудзіць пачуцці нясмеласці, смутку.
І сэрца прыспіць, як дзіця, ля грудзей.

● Людзей, што спяваюць прачула, не шмат.

● Не кожны аддацца мелоды рад.
Дзе сэрца, якое напеў пачуўшы,
Хвалюецца, рвецца, як птушка з-за крат!

● То песня высокаю хваляй памкне,
Уладна загадае: «слухай мяне!»
Ды гук ласкавае, цішэе, знікае,
Нібыта заранка ў густым тумане.

● Разумная песня — імкненне і рух,
Бязглуздая песня — задуха з задух.
Мелодыі ёсць, што як мудрае слова,
І будзіць і лекаць узвышаны дух.

● Дух песні раскрыў я вянкамі радкоў.
Краса маіх слоў для разумных галоў.
Калі яны ёлупа ашаломяць,
Дык веру — узрадуюць слых мудрацоў.
Любому, хто польмія ў сэрцы хавае,
Даступліва мудрасць узвышаных слоў.

● Змяняюцца лета зімою глухой,
Юнацтва вясёлым гульні — тугой.
Калі ты глыбока напеў разумееш,
Размову вядзеш са сваёю душой.

● Для песні абраза — пустая хвала,
Праўдзівае песня заўсёды была.
Напеў сагравае душу ў непагоду
І радуе сэрца спагадай цяпла.

ЛАБАРАТОРЫЯ КСІЛАГРАФІІ

Як працуе мастак? Гэта цікавіць заўсёды.

І вось на лімаўскіх стэндах — трохі нечаканая па характары асацыяцыя: побач з творамі маладога, але ўжо досыць вопытнага мастака-графіка Анатоля Зайцава — мастакоў чарнага, чарнага распрацоўкі, рабочыя эскізы. Мастак дзеліцца з гледачом сакратамі ксілаграфіі (гравюры на дрэве), аднаго з самых, бадай, працаёмкіх адгалінаванняў старажытнага і вышкароднага мастацтва эстампа.

Мы помнім аформленае А. Зайцавым выданне рамана М. Салжоніка і Я. Льюва «Георгій Скарыва». У лепшых традыцыях беларускай і рускай гравюры мастак стварыў хваляючы вобраз слаўтага перадаўніка, па-свойму расказаў пра скарывінскую эпоху. Супер, вокладка, сем ілюстрацый гэтай кнігі — сапраўды выяўленчы адзкіт літаратурнаму твору. А ў сёняшняй экспазіцыі ў рэдакцыі «Літаратуры і мастацтва», апрача чыстых адбіткаў ксілаграфіі, апрача чыстых адбіткаў, наказаны і надрыхтоўчы эскізы алоўкам, і першыя чарнавыя накіды — пошукі кампазіцыйнага вырашэння.

Асабліва красамоўна сведчаць пра адметнасць пошукаў мастацкага вобраза ў гравюры на дрэве надрыхтоўчыя матэрыялы да невялікай ксілаграфіі «Стары Мінск». Тут мы бачым усе этапы асацыяцыя матэрыялу жыцця, этапы падпарадкавання пейзажу магчымасцям чорна-белага адлюстравання ў гравюры, перакладу мовы тону на мову шрытоў. Змешчаны для параўнання фатаграфія ўзятая ў аснову гравюры матыў старога Мінска быццам падкрэслівае шляхі абагульнення, якімі карыстаўся мастак, ствараючы вобраз. Шкада, што на нашых «вялікіх» мастацкіх выстаўках гледачы не паказваюць лабараторыю мастака, вось якраз у такім плане — гэта было б вельмі павучальна для кожнага, хто хоча глыбей разбірацца ў асаблівасцях разнастайных графічных тэхнік.

Змешчаныя побач эскізы, прамежкавыя і чыстыя адбіткі супера да кнігі «Мастак і кніга», разнастайныя варыянты ксілаграфіі на гэтых народных прымавак яскрава пераконваюць, наколькі сур'ёзна працуе А. Зайцаў. Мы бачым, як вярста наладжана вобраз у ксілаграфіі. Бачым, што для А. Зайцава не прайшлі марна «ўрокі Уладзіміра Фаворскага», чые спосабы працы малады мастак засвойвае сапраўды творча. І мэга, мабыць, невядома — настаўнікам А. Зайцава ў Беларускім дзяржаўным тэатральна-мастацкім інстытуце быў А. Кашукіч — мастак высокай творчай культуры, які ўмеў прычыніць выхаванцам добры густ, зольнасць працаваць з поўнай самааддачай.

За гадзі, што прайшлі пасля вучобы, А. Зайцаў многага дасягнуў на шляхах самастойнай творчасці. Яго індывідуальнасць мастака акрэслена ўсё большы выразна. На выстаўках і ў аформленых ім кнігах яго лісты ўражваюць цэльнасцю мастакоўскага бачання, лакалічнасцю выяўленчых сродкаў, шліфнай увагай да неабходнай дэталі, умельствам праз німногае сказаць пра многае. Высокая культура чорнага і белага колераў, такая важная ў ксілаграфіі, тактоўнае скарыстанне тону (а іх у лістах А. Зайцава — мноства), а галоўнае — падпарадкаванне ўсіх фармаўных кампанентаў зместу, — вось што прымушае цікавіцца лабараторыяй гэтага мастака. І невялічка выстаўка ў «ЛІМ» — яшчэ адно сведчанне, што мастак — на правільным шляху, што ён працуе ўдмаіва, з высокай патрабавальнасцю да сябе, з высокай творчай культурай.

Ул. БОЙКА.

3 ГІСТОРЫІ НАШАЙ КУЛЬТУРЫ

У ГІСТОРЫІ беларускай літаратуры і грамадскай думкі Беларусі пакуль што вельмі мала асветлена публіцыстыка рэвалюцыйнага гуртка студэнтаў-беларусаў, якія вучыліся ў Пецябургскім універсітэце і іншых навучальных установах сталіцы. Храналагічна рамкі дзейнасці беларускай групы партыі «Народная воля» звычайна звужваліся і звязваліся з выданнем двух нумароў «Гомана» ў 1884 годзе, нічога не было канкрэтна вядома пра ўдзельнікау і акалічнасці выдання часопіса.

Пасля працяглых пошукаў у архівах Ленінграда і Масквы мне ўдалося выявіць матэрыялы, якія праліваюць святло на гэтую вельмі цікавую і яшчэ мала даследаваную старонку, калі лепшыя сыны беларускага народа не толькі смела і самаахварна (І. Грышвічкі) выступілі напачатку з рускімі нарадавольцамі на барацьбу з царызмам, але і наладзілі выданне ў колішній сталіцы імперыі нелегальнай публіцыстычнай літаратуры, адрасаванай свайму народу.

З архіўных матэрыялаў і выданняў беларускай групы вынікае, што асветніцкі рух сярод перадавой часткі студэнтаў-беларусаў і іх зацікаўленасць грамадскімі і палітычнымі праблемамі роднага краю пачаліся задоўга да арганізацыйнага афармлення гуртка вясною ці летам 1881 года. У агентурных данясеннях, датаваных 19 лістапада 1881 года, прыводзіцца вельмі цікавыя звесткі пра першыя крокі студэцкай арганізацыі «Беларуская грамада»: «Сярод студэнтаў Пецябургскага універсітэта ўтварыўся за апошні час асобны гурток ураджэнцаў беларускіх губерняў, які распаўсюджвае гектаграфічным спосабам складзеныя ім заклікі да беларускай моладзі і праграму сваіх дзейнасцяў, у якіх праводзіцца думка, што яны павінны аб'яднацца ў асобны гурток «Беларускую грамаду», які шляхам актыўнай барацьбы з урадам за інтарэсы беларускага народа змог бы дабіцца ў будучым самастойнага існавання Беларусі і змены яе грамадскага і эканамічнага ладу».

Са шматлікіх судовых спраў і следчых матэрыялаў можна ўстанавіць у асноўным склад беларускага гуртка і яго кіраўнічае ядро. Узначальвалі гурток студэнты Пецябургскага універсітэта А. Марчанка і Х. Ратнер, у склад яго ўваходзілі ўраджэнцы Беларусі — студэнты трэцяга курса фізіка-матэматычнага факультэта Урбан Баніфацьевіч Крупскі і Марцін Іванавіч Стацкевіч, слухач СПБ тэхналагічнага інстытута Станіслаў Іванавіч Касцюшка-Буініцкі. Вядома, членамі арганізацыі былі і іншыя студэнты. Тут называюцца толькі тыя асобы, звесткі пра якіх трапілі ў паліцэйскія дакументы. З дзейнасцю беларускага гуртка былі звязаны землямеры з Мінска Лявонці Міхайлавіч Насовіч, пецябургскі наборчык Балеслаў Міхайлавіч Рынкевіч, вядомы нарадаволец Янчэўскі, былы гродзенскі гімназіст Л. Гарадзішча, пісар Віцебскага натарыуса Арцём Аляксеевіч Высоцкі, слухачка сталічных жаночых курсаў Аляксандра Аркадзьеўна Ратнер і іншыя. Беларуская група мела і сваю паліграфічную «базу» — гектограф.

Трэба думаць, што склад групы быў не толькі шматлікі, але і не аднародны: былі тут людзі памярковыя, ліберальных і выразна рэвалюцыйных поглядаў. Пра гэта яскрава сведчыць рознага ідэйнага зместу гектаграфаваная прадукцыя. Улічваючы гэтую акалічнасць, а таксама тое, што ў беларускай літаратуры да гэтага часу не было ніякіх звестак пра ўдзельнікаў «сацыяльна-рэвалюцыйнай беларускай групы», як яна сябе называла, патрэбна даць больш падрабязныя звесткі пра гэтых выдатных дзеячоў народнасці на Беларусі.

Як сведчыць асабістая справа студэнта Пецябургскага універсітэта, Аляксандр Іванавіч Марчанка нарадзіўся 2 чэрвеня 1860 года ў Мейсцёўскім павеце. Бацькі яго мяшчане — вольнааддучыя прыгонныя сяляне графаў Салтыковых — пасля, відаць, жылі ў Віцебску ці на Віцебшчыне. Марчанка вучыўся ў Віцебскай гімназіі, а ў жніўні 1880 года наступіў на юрыдычны факультэт Кіеўскага універсітэта. Праз год ён у Маскоўскім універсітэце, адтуль перавёўся ў Пецябург, дзе неўзабаве з юрыдычнага перайшоў на гісторыя-філалагічны факультэт. Марчанка быў тыповы бедны студэнт-разначынec. Просьбы дапамогі, ён піша: «З самага прыезду ў Пецябург я павінен быў клапаціцца пра тое, каб знайсці работу і мець магчымасць вучыцца ва ўніверсітэце і жыць у Пецябургу, бо падтрымкі ад бацькоў не маю з-за іхняй беднасці... Я атрымаў спачатку

ўрокі, праўда, часовыя, пасля займаўся перакладамі, а калі яны скончыліся, знайшлася работа ў адной рэдакцыі, дзе я і займаўся да канца лютага. У гэтым месцы прыходзілася працаваць позна ўвечары, ночная праца дрэнна адбілася на маім здароўі... 13 сакавіка 1882 года».

На мой погляд, Марчанка невыпадкова не называе рэдакцыю, бо ён, відаць, працаваў у нелегальнай нарадавольскай друкарні. На гэтую думку наводзіць тая акалічнасць, што ў Пецябургу ён жыў на адной кватэры з вядомым нарадавольцам з Гродзеншчыны С. Андрэйковічам, які ўзначальваў «лячучую друкарню», дзе былі надрукаваны біяграфіі А. Жалыбава, М. Кібальчыча, С. Пяроўскай і іншыя выданні.

А. Марчанка быў арыштаваны 20 сакавіка 1884 года, яго абвінавачвалі ў тым, што ён быў членам Пецябургскага студэцкага гуртка, на сходках якога зімою 1881—1882 была выпрацавана праграма таварыства «Беларуская арганізацыя», якое было дапаможнай групай «Народнай волі».

дэцкага зямляцтва да асобнай групы «маладых» нарадавольцаў, якія мела свой друкаваны орган — часопіс «Гоман». Гэта эвалюцыя прасочваецца ў змене назвы групы: «Беларуская грамада» (1881), «Сацыяльна-рэвалюцыйная беларуская народная партыя» (1882), «Беларуская арганізацыя» (1883 — пачатак 1884), «Гоман» (лістапад 1884). Праўда, хачу адзначыць і іншае — зусім не выключачна і тая акалічнасць, што адначасова існавалі беларускія групы розных ідэйных напрамкаў, што і адлюстравалася ў назвах. Але для паліцэйскіх улад, якія вялі следства, усе розныя беларускія групы выступалі як адна антыўрадавая арганізацыя. Гэта падцвярджаецца без пэўнай дэталізацыі гоманцаўцамі: «...Сярод самой беларускай інтэлігенцыі ўтварылася шмат гурткоў (падкрэслена мною.—С. А.), а разам з тым столькі ж поглядаў на практычнае вырашэнне беларускага пытання».

Беларуская група ў 1881—1884 га-

Сцяпан АЛЕКСАНДРОВІЧ

ЯНЫ ВЫДАВАЛІ «ГОМАН»

Але пры следстве Марчанка адмаўляў усе абвінавачванні, і гэта, мабыць, яго выправадала, бо ён атрымаў толькі пяць год паліцэйскага нагляду. Пасля ён пакінуў вучобу ва ўніверсітэце, пайшоў нібыта ў пачатку 1886 года на вайсковую службу, але чамусьці прасіў універсітэцкае начальства высласць свае дакументы ў Сяню Марчэўскай губерні; у 1889 Марчанка жыў на Кавальскай вуліцы ў Віцебску.

Другі відны дзеяч беларускай групы, адзін з аўтараў і непасрэдных выдавец першага нумара «Гомана» Хам-Ізраіль Аронавіч Ратнер нарадзіўся 24 лістапада 1861 года ў Шклове. Бацька яго лічыўся купцом другой гільдыі, а пасля толькі шклоўскім мешчанінам. Вучыўся Х. Ратнер у Гомелі і Магілёве. Яшчэ ў вучнёўскія гады ён уступіў на шлях рэвалюцыйнай барацьбы. У судовых матэрыялах яму даецца такая характарыстыка: «Наводзе сведчанні Янчэўскага, Ратнер быў выдатным членам існаваўшай у г. Віцебску (трэба — у Магілёве; відаць, апіска нейкага пісарчука.—С. А.) групы гімназістаў, падобнай на тую, якая арганізавана ў Гродні». У жніўні 1882 года ён паступіў на фізіка-матэматычны факультэт (па разраду прыродазнаўчых навук) Пецябургскага універсітэта. Арыштаваны ў сакавіку 1884, Ратнер доўга сядзеў у турме, а пасля яго выслалі на тры гады ў Сібір. Далейшы лёс Х. Ратнера і А. Марчанкі невядомы.

Сярод нарадавольцаў, якія, магчыма, не былі непасрэдна членамі беларускай пецябургскай групы, але падтрымлівалі з ёю цесныя сувязі, трэба адзначыць мінскага жыхара Л. Насовіча (37 год, мешчанін, тэхнік на будаўніцтве чыгункі Вільня—Рамна). Ён раней жыў у Гродні, часта быў у раз'ездках, дапамагаў перавозіць шрыфт, пры яго садзеянні была наладжана ў Мінску друкарня партыі «Чорны перадавец».

Асоба Насовіча для нас цікавая яшчэ і таму, што гэта быў адзін з першых нарадавольцаў Беларусі, звязаны ўжо ў 1884 г. з марксісцкай групай «Вызваленне працы». У абвінавачным заключэнні пра яго сказана: «Пасля вобшыску, праведзенага ў кватэры Насовіча... знойдзены рэвалюцыйныя выданні таварыства «Пралетарыят», а ў памяшканні, якое часова займае абвінавачаны на ліні будаўніцтва Вільня-Роменскай чыгункі, у зачыненым шафе, што знаходзілася ў выключным карыстанні Насовіча, знойдзены рукапіс, у якім гаворыцца пра ўмовы, пры якіх магчыма садзеянне таварыству, што імянецца групай «Вызваленне працы», у справе выдання ім кнігі забароненага зместу».

Беларуская арганізацыя прайшла пэўную эвалюцыю ад звычайнага сту-

дах наладзіла ў Пецябургу выпуск гектаграфічным спосабам агітацыйнай літаратуры з мэтай прапаганды сваіх ідэй сярод беларускай інтэлігенцыі і насельніцтва беларускіх губерняў. Хоць тыя звароты і брашуры, якія нам пакуль што вядомы, усе выйшлі на рускай мове, але па сваім змесце, тэматыцы і ідэйнай накіраванасці яны, бясспрэчна, **беларускія** выданні, якія цалкам належаць да гісторыі літаратуры і грамадскай думкі Беларусі.

Захаваліся і дайшлі да нас заклік «Да беларускай моладзі», агітацыйныя брашуры «Пісьмы пра Беларусі», Пісьмо першае» Данілы Баравіка, «Пасланне да землякоў-беларусаў» Шчырага Беларуса, зварот «Да беларускай інтэлігенцыі» і два нумары часопіса «Гоман». Аднак гэта далёка не ўсе выданні, якія выйшлі з нелегальнай друкарні беларусаў-нарадавольцаў, пра многія іх публіцыстычныя творы мы яшчэ не ведаем.

Самым раннім выданнем студэнтаў-беларусаў, якое дайшло да нас, быў зварот «Да беларускай моладзі». Арыгінала звароту адшукаць пакуль што не ўдалося, поўны тэкст яго маецца ў агентурнай копіі данясення ад 19 лістапада 1881 года (значыцца, зварот выданы за некалькі тыдняў, а можа і месяцаў перад гэтым). Зварот — гэта, відаць, першы крок беларускай групы ў справе тварэцтва, абгрунтавання сваёй ідэйнай праграмы барацьбы з царызмам за права беларускага народа развіваць сваю нацыянальную культуру. Кідаецца ў вочы, што побач з думкамі смельцаў і ў поўным сэнсе рэвалюцыйнымі ў звароце ёсць сцверджанні супярэчлівыя і непаслядоўныя. Беларуская студэцкая моладзь на першы план выстаўляе сацыяльныя пытанні, паказвае сваё разуменне прычын класовай няроўнасці, заклікае на барацьбу з прыгнятальнікамі: «Кожны разумее, што ўсякая эксплуатацыя ўяўляе сабою зло, з якім трэба змагацца ўсімі сродкамі». Аўтары звароту, развіваючы свае погляды на сацыяльнае становішча працоўных мас, лічаць эксплуатацыю бедных багатымі аманіялай, якая будзе знішчана «рана ці позна насіллею ці мірным шляхам» (падкрэслена мною.—С. А.). Члены беларускай групы трымаюцца яшчэ думкі, што перамагчы царызм і ўстанавіць новы грамадскі і палітычны лад можна без праліцця крыві: «Мы, моладзь, прасякнутая дэмакратычнымі пераконаннямі, павінны рыхтавацца да дзейнасці, мэтай я і вынікам якой будзе мірная рэвалюцыя». Зыходзячы з гэтай мэты, ставяцца перад беларускай моладдзю, па сутнасці, толькі асветніцкія задачы: «падняць маральна-разумовы і эканамічны быт народа».

У звароце правільна гаворыцца пра тую цяжкасць, якія стаяць перад беларускай інтэлігенцыяй у справе абу-

дженія народа, сцвярджаецца, што гэтай адказнай і пачэснай справай можа заняцца той, хто «знаёмы са сваім народам, ведае яго жаданні і патрэбы, імкненні і ідэалы». У заключэнне выказваюцца арганізацыйныя прапановы: «Каб гэты рух быў не прапаў, каб, наадварот, ён прынёс найбольшую карысць, аб'яднаемя, першае, у самастойнае беларускае зямляцтва, а пасля і ў таварыства з чыста дэмакратычным характарам, хоць бы пад назвай «Беларуская грамада». Не менш цікавай і канцоўка звароту, у якой абгрунтаваецца законнае права беларускага народа «стаць самастойным і раўнапраўным членам агульнай федэратыўнай славянскай сям'і» (падкрэслена мною. — С. А.).

Са зваротам «Да беларускай моладзі» найбольш цесна і блізка звязана брашура Данілы Баравіка «Пісьмы пра Беларусь». Уласна кажучы, гаворка пойдзе толькі пра першы ліст, датаваны 16 снежня 1882 года. Хто такі Д. Баравік і ці напісаў і выдаў ён больш што — невядома, можна толькі сказаць, што гэта хтосьці з невядомых яшчэ нам дзеячоў беларускага народніцтва, чалавек навуцкі, добра знаёмы з грамадскім жыццём і побытам роднага краю. Выдаўцы «Пісьма» агаворваюцца, што выданне брашуры «спачатку меркавалася на мове беларускай», але зрабіць гэта не ўдалося, бо, на іх думку, у беларускай мове не выпрацаваны многія навуковыя тэрміны.

Д. Баравік гаворыць пра вялікую ролю інтэлігенцыі ў справе абуджэння свайго народа ад векавечнага сну. У гэтым сэнсе беларуская інтэлігенцыя ў вялікім дагу перад сваёй радзімай, перад сваім народам, які яшчэ не абудзіўся да грамадскага жыцця. На думку аўтара, вінаваты ў гэтым многія фактары: панічна і яе рэшткі, адсутнасць дзяржаўнасці і дэмакратычных устаноў, дваццацігадовае васінае становішча на Беларусі, паланізацыя, а пасля русіфікацыя. У брашуры робіцца экскурс у гістарычнае мінулае роднага краю, адзначаюцца першыя крокі ў справе вывучэння народнага побыту, высока ацэньваецца даследчая праца Насовіча, Мікуцкага, Шойна і Бясонава, а таксама паэтычныя творы Дуніна-Марцінкевіча і Дарэўскага-Вярыгі.

У руках Д. Баравіка багаты фактычны матэрыял, імаць уласны наіранні ў пра эканамічны і культурны стан беларускай вёскі, якія дазваляюць яму зрабіць вывад: «Як энергічна ні насаджалася б чужая культура ў народзе, яна ніяк не можа прывіцца, калі не аднавадае духу народа і калі яна не выпякае з арганічнай патрэбы нацыянальнага жыцця». Д. Баравік звартаецца да беларускай інтэлігенцыі прыгледзецца, чым жыве просты беларускі народ, прыслухацца да яго голасу і патрэб, пранікнуць у глыбіні «мясцовага жыцця», зразумець «мясцовую самабытнасць» і адмовіцца ад «гвалтоўнай аднастайнасці», якая насаджаецца ўладамі.

Але па сваім светапоглядзе Д. Баравік — народнік ліберальнага склону. Ён нідзе не гаворыць пра сацыяльную барацьбу, пра класовае размежаванне ў вёсцы. Перабольшваючы ролю інтэлігенцыі ў грамадскім жыцці краю, аўтар «Пісьма» ставіць перад ёю толькі чыста асветніцкія мэты («эканамічнае, разумовае і маральнае ўдасканаленне народа»).

Таму нічога няма дзіўнага, што ў Д. Баравіка ў хуткім часе з'явіўся апанент, які рашуча выступіў супраць ліберальнага асветніцтва, наставіў перад беларускім нацыянальным рухам рэвалюцыйныя задачы, заклікаў беларускіх дзеячоў «быць салідарнымі з партыяй «Народная воля» і дружна ісці разам супроць агульнага ворага — дэспатызму». 1 студзеня 1884 года выйшла гектаграфаваная кніга Шчырага Беларуса «Пасланне да землякоў беларусаў». У параўнанні з першым «Пісьмом пра Беларусь», — вельмі грунтоўнае і змястоўнае даследаванне палемічнага зместу (налічвае 44 старонкі).

Шчыры Беларус разглядае брашуру Д. Баравіка і кажа, што яна яго не задавальняе сваёй ідэяльнай накіраванасцю, бо ў ёй няма нічога выразнага пра «праграму дзейнасці», не гаворыцца, «які сцяг жадае ўзяць новыя беларуская група і ў імя якіх ідэалаў яна будзе працаваць». Праўда, ён пагаджаецца, што трэба весці вывучэнне беларускага народнага жыцця, але абмяжоўвацца толькі гэтым цяпер нельга: «Вывучэнне радзімы складае падрыхтоўчую работу, побач з якой павінна ісці больш шырокая дзейнасць у імя вышэйшых ідэалаў». «Шырокая дзейнасць», наводзіць думкі Шчырага Беларуса, — гэта рэвалюцыйная прапаганда, а «вышэйшыя ідэалы» — перамога над царызмам.

Беларускі нацыянальны рух начаў-

ся са значным спазненнем, і таму ён павінен ісці шляхам «найбольш рацыянальным», не паўтараць памылак сваіх папярэднікаў, не абмяжоўвацца толькі асветніцкімі задачамі. Аўтар «Паслання» глыбока аналізуе рэвалюцыйную сітуацыю ў Расіі і дзіць, што надышоў у палітычным барацьбе такі перыяд, калі шырокі размах і вялікае значэнне набывае «мясцовы рух»: «Факты... сведчаць, з аднаго боку, на высвятленне ў народзе рэвалюцыйнай сілы, сведчаць пра страшнае незадавальненне, якое жыве ў масах, сведчаць пра тое, што народ здольны скінуць цяжкія ланцугі сучаснага дзяржаўнага ладу і прыгнечання; з другога боку гавораць... чым больш будзе важнаю і мясцовых агітатараў, тым хутчэй мясцовы рух выльецца ў агульны». Таму беларускай інтэлігенцыі трэба ў такі час займацца не проста і не толькі асветніцтвам, а ўзначальваць мясцовую барацьбу, каб надаць ёй «вызваленчы», «сацыяльна-палітычны характар». Шчыры Беларус, як бачна, не супраць вывучэння народнага жыцця, але ён патрабуе не абмяжоўвацца запісамі песень, вывучэннем побыту і звычаяў, а заклікае звярнуць перш за ўсё ўвагу на сацыяльны змест, класавую накіраванасць мясцовага руху: «Неабходна добра вывучыць сучаснае эканамічнае становішча народа, а таксама яго палітычнае мінулае: ...нарэшце, неабходна вывучыць народныя хваляванні і бунты, які рэзультат уцёску, які барацьбу за свае ідэалы і г. д.; уласна кажучы, трэба добра вывучыць ролю народа ў мінулым і сучасным жыцці радзімы». З усёго гэтага лагічна вынікае вельмі важны вывад: «Я думаю, характар гэтага (беларускага. — С. А.) руху павінен быць вызваленчы, галоўнаю мэтай яго павінна быць вызваленне з-пад гнёту абсалютызму; галоўная задача новай беларускай групы павінна заключацца ў барацьбе з сучасным палітычным і эканамічным ладам, г. зн. задача, поўнаасцю аднаведная з галоўнай задачай рускай рэвалюцыйнай партыі «Народная воля».

Адначасова, а можа і крыху раней, з'явіўся зварот «Да беларускай інтэлігенцыі». Ён быў выдадзены асобнай пракламацыйнай на гектаграфіе і ў снежні 1883 года распаўсюджваўся ў многіх гарадах Беларусі. Асобнага выдання пакуль што вывіль не ўдалося, поўны тэкст звароту змешчаны ў першым нумары «Гомана». Як і ў «Пасланні» Шчырага Беларуса, у звароце многа ўвагі аддаецца сацыяльным праблемам, а перад беларускай інтэлігенцыяй ставіцца «вялікая і святая задача... раскатурахаць магутныя сілы свайго народа, накіраваць прагрэсіўнае развіццё яго, даць яму магчымасць праявіць свой нацыянальны геній...» Новае ў гэтым звароце ў параўнанні з «Пасланнем» імкненне звязаць сацыяльныя праблемы з нацыянальна-вызваленчым рухам: «У сучасны момант поруч з барацьбой за свабоду асобы і вызваленнем працы ідзе ўпартая барацьба за нацыянальнае раўнапраўе і незалежнасць, вольнае федэралізм зрабіў адным з галоўных прынцыпаў прагрэсіўных партый усіх краін, вольнае чаму ў рэвалюцыйны катэхізіс увайшла як неабвержны дагмат нацыянальная салідарнасць на пачатках роўнасці, а не падпарадкавання».

23 снежня 1884 года пецярбургская паліцыя натрапіла, нарэшце, на

след студэнта са Шклова Х. Ратнера і зрабіла ў яго на кватэры вобшыск. Было выкрыта месца нелегальнай друкарні нарадавольцаў, знойдзены гектаграф з усім неабходным начиннем і прыстасаваннем для друку і цэлы склад нелегальнай літаратуры. Сярод гектаграфаваных выданняў у дакладзе самому цару называюцца толькі назва Салтыкова-Шчадрына «Добродетели и пороки» (110 экзэмпляраў) і першы нумар часопіса «Гоман» (32 экзэмпляры) як відавочная прадукцыя ратнераўскага гектаграфа. Апрача таго, пры вобшыску ў рукі жандармерыі трапілі тры рукапісы: два напісаны рукою Х. Ратнера, а трэці — Пятром Філіпавічам Якубовічам, вядомым рускім паэтам-нарадавольцам. Калі меркаваць па змесце гэтых рукапісаў паводле судовых дакументаў, гэта былі матэрыялы другога нумара «Гомана».

У часе следства Х. Ратнер не адмаўляў, што займаўся друкаваннем нелегальных выданняў і паказаў, што актыўны ўдзел у выданні часопіса прымаў Міхаіл Паўлавіч Аўчынінікаў. У следчай справе ёсць такі запіс: «Аўчынінікаў часта наведваў яго, Ратнера; ён ведаў пра тое, што Аўчынінікаў належыць да рэвалюцыйнага таварыства і пад яго дыктоўку напісаў адабраны ў яго абвінавачанага, артыкул пра мясцовыя рэвалюцыйныя гурткі, які прызначыўся для часопіса «Гоман»; па просьбе таго ж Аўчынінікава Ратнер прыступіў да гектаграфавання вышэйадзначанай кніжкі Шчадрына (як пасведчыла стрыечная сястра Х. Ратнера — А. Ратнер — яны збіраліся яшчэ надрукаваць «Ліст Вяліскага да Гогаля»).

М. Аўчынінікаў — вядомы народнік, адзін з кіраўнікоў «маладой» партыі «Народная воля» — раней абвінавачваўся ў «дзяржаўным злачынстве», быў высланы ў г. Канск Енісейскай губерні, але ўдзец адтуль. «Заходнія» губерні былі сталым месцам яго актыўнай рэвалюцыйнай дзейнасці, царскія следчыя так характарызавалі яго працу пасля ўцёку з высылкі: «Увайшоў у цесныя сувязі з мешчанінам Янчэўскім, які наладжваў тайныя друкарні ў Паўночна-Заходнім краі, ездзіў для гэтай мэты ў Мінск, Гродна і Вільню, дзе знаходзіліся склады друкарскага прыфту, прычым у Мінску займаўся прапагандай сярод рабочых, пасля арганізаваў на больш трывалай аснове рэвалюцыйную пашпартную справу...; у 1883 годзе накіраваўся... у Вільню для арганізацыі тайнай друкарні, а таксама ездзіў у Мінск, Бабруйск і Гомель для прапаганды сярод рабочых».

Нейкія адносіны да часопіса «Гоман» і яго выдаўцоў меў і паэт П. Якубовіч (Мяльшын), у 1883 — 1884 гадах адзін з кіраўнікоў партыі «Народная воля». У часе вобшыску ў Х. Ратнера быў знойдзены рукапіс, напісаны Якубовічам, наконт якога сам аўтар пасведчыў, што «артыкул прызначыўся да друку ў № 10 часопіса «Народная воля».

Сын шклоўскага мешчаніна студэнт Х. Ратнер быў арганізатарам нелегальнай друкарні, у ёй з гектаграфа выйшаў першы нумар «Гомана» і, відаць, іншыя выданні беларускай групы, а таксама забароненыя ў Расіі творы Салтыкова-Шчадрына і Вяліскага. У вачах царскіх чыноўнікаў ён акрэсліваўся як доволі значная фігура: «З ліку прыцягнутых да адказнасці найбольш цяжкае абвінавачванне падае на Хаіма Ратнера, які ўяўляец-

ца асобаю, што не толькі займала важнае становішча ў дугарадных гуртках злучанай арганізацыі, для адной з якіх ён напісаў артыкул, знойдзены пры вобшыску, але і знаходзіўся за апошні час у непасрэдных сувязях з важнымі агітатарамі, да ліку якіх належаў Аўчынінікаў і Якубовіч».

Паўныя адносіны да нелегальнай друкарні Х. Ратнера меў і Пётр Мікалаевіч Мануйлаў, затрыманы па гэтай справе былі студэнты У. Крупецкі, М. Стацкевіч і С. Касцюшка-Буйніцкі. Усе яны былі знаёмы з Х. Ратнерам, збіраліся на кватэры ў Стацкевіча і Крупецкага, чыталі «Гоман» і іншыя забароненыя кнігі. У дакументах упамінаецца яшчэ і Рагачоўская група (Марголін, Бродскі і інш.).

Гэтая судовая справа датычыць «Гомана» № 1, які выйшаў у лютым ці сакавіку. Другі нумар часопіса з'явіўся 15 лістапада 1884 года, у хуткім часе пасля трагічных падзей 7 кастрычніка 1884, калі быў схоплены кіраўнік «Народнай волі» Герман Лапацін і каля 500 актыўных членаў партыі. Гэта наводзіць на думку, што беларуская група «Гоман» і пасля масавых рэпрэсій захавала сваю жыццёвую сілу і змагла выдаць чарговы нумар. Значыцца, беларуская група не здавалася, працягвала барацьбу. Ёсць усе падставы думаць, што другі нумар «Гомана» выйшаў пры садзеянні А. Марчаніні, які ў гэты час апынуўся на волі...

Два нумары «Гомана», якія дайшлі да нас, выразна сведчаць, што гэта быў не проста інфармацыйны орган беларускай рэвалюцыйнай групы нарадавольцаў, а праграма-тэарэтычны часопіс. На яго старонках абмяркоўваліся не толькі надзённыя праблемы беларускага вызваленчага руху, у ім, як на дадоткі, перадаваліся грамадская думка Беларусі свайго часу з яе моцнымі і слабымі бакамі. «Гоман» вызначаецца сваім рашучым і баявым заклікам да салідарнасці і згуртавання ўсіх народаў Расіі на аснове роўнасці і братэрства ў барацьбе супраць царскай манархіі. Прапагандаючы прынцыпы нацыянальнай самастойнасці кожнага народа, аўтары ўжо тады ўздымалі пытанне пра «свабодны федэральна-палітычны лад» рэспубліканскай Расіі, дзе кожны народ будзе роўны сярод роўных. У часопісе выказана крэда беларускай групы: «Мы — беларусы, таму што мы павінны змагацца ў імя мясцовых інтарэсаў беларускага народа і федэрацыйнай аўтаноміі краіны; мы — рэвалюцыянеры, таму што, падзяляючы праграму барацьбы «Народнай волі», лічым неабходным прыняць удзел у гэтай барацьбе; мы — сацыялісты, таму што нашай галоўнай мэтай з'яўляецца эканамічнае паліпшэнне жыцця краіны на аснове навуковага сацыялізма» («Гоман», 1884, № 2, стар. 35—36).

Гаворка пра навуковы сацыялізм вядзецца невыпадкова: сталася так, што беларускія нарадавольцы-гоманавцы былі першымі прапагандастамі марксізма на Беларусі. Дарчы адзначаць той цікавы факт, што ў першым нумары «Гомана» было паведамленне пра арганізацыю марксісцкай групы «Вызваленне працы» і выданне ёю «Бібліятэкі сучаснага сацыялізма»: «Нельга не аднесці з поўным спачуваннем да цудоўнай мэты таварыства «Вызваленне працы» і не пажадаць разам з рэдактарам «Бібліятэкі сучаснага сацыялізма», каб рэвалюцыянеры, якія дзейнічаюць у Расіі і ад якіх залежыць больш за ўсё поспех выдання, аказалі гэтай справе сваё садзеянне і падтрымку». А ўдзельнік беларускай групы Шчыры Беларус у сваім «Пасланні да землякоў-беларусаў» так пісаў пра марксісцкае вучэнне: «Ідэалы новага сацыяльнага ладу пачынаюць пранікаць усюды, асабліва з таго часу, як яны атрымалі цвёрдае навуковае абгрунтаванне ў працах Маркса — гэтага прызнанага правадыра навуковага сацыялізма».

Праўда, у «Гомане» былі свае слабыя і супярэчлівыя месцы (прыкметна заўважаецца перабольшанне ролі інтэлігенцыі ў грамадска-палітычным жыцці, часам аўтары не бачаць класовага размежавання беларускага народа, чамусьці побач з заклікам да рэвалюцыйнай барацьбы з царызмам зрэдку ставіцца пытанне толькі пра абмежаванне (?) манархіі). Аднак агульны тэарэтычны ўзровень артыкулаў часопіса незвычайна высокі. Заклікі, брашуры Д. Баравіка і Шчырага Беларуса, часопіс «Гоман» — гэта мастацкая публіцыстыка, у якой б'ецца жывы пульс часу, публіцыстыка, цесна звязаная з жыццём і грамадскімі надзеямі роднага краю.

ВІНШУЕМ З ЮБІЛЕЕМ!

Алесею КУЧАРУ — 60 гадоў

Спаўняецца 60 гадоў вядомаму беларускаму драматургу і крытыку Алесею Кучару.

З гэтай нагоды прафесар Сяўма Пісьменнікаў Беларусі накіравала юбіляру віншаванне, у якім гаворыцца:

«Дарагі Алесь Еwelевіч!

Горача вітаем Вас і шлем свае віншаванні ў дзень Вашага шасцідзесяцігоддзя. Вось ужо амаль сорак год працуеце Вы ў літаратуры. На Вашым творчым рахунку — літаратурна-крытычныя артыкулы, рэцэнзіі, п'есы, кінасцэнарыі. Вамі п'есы, якія ставіліся ў свой час тэатрамі рэспублікі, адлюстравалі геральдычны барацьбу савецкіх людзей у тыле ворага («Гэта было ў Мінску»), першыя крокі маладога заподскага калектыву («Неспакойныя сэрцы»). З карысцю папрацавалі Вы і ў кіно. Фільмы «Пісьмы да жывых», «Усходні калідор» і асабліва напісаныя Вамі ў сааўтарстве сцэнарыі фільмаў «Чырвоная лісце» і «Гадзінік спыніўся апоўначы» з'яўляюцца ўкладам у развіццё беларускага кінематографа.

Жадаем Вам, дарагі Алесь Еwelевіч, добрага здароўя, доўгіх год шчаслівага жыцця, новых творчых поспехаў!»

Рэдакцыя штодзённіка «Літаратура і мастацтва» далучаецца да гэтага віншавання.

Антон БЯЛЕВІЧ

ЧАРАЎНІКІ, ЯКІЯ ВЕДАЮЦЬ ПАЭЗІЮ

Да тэатра гэтага ідзеш як да светлай гаючай крыніцы. Умеюць купалаўцы закрываць у тваёй душы запаветныя струны, і душа настройваецца на паэтычны лад. Не, хлусіць не буду — такое бывае не кожны раз: здараецца, прасядзіш вечар у тэатры, а пойдзеш дахаты такі ж, якім завітаў на родны «агеньчык». Але вяртаешся туды зноў і зноў, бо ведаеш, што яны, чараўнікі купалаўскай трупы, сёння могуць іграць горш, а заўтра абавязкова возьмуць рэванш і пакажуць дзівоснае мастацтва.

Шчыра скажу, паэзію жыцця яны раскрываюць ярчэй за ўсё ў роднай стыхіі. Мне пашчасціла — нашы волаты літаратуры дазвалялі мне звяртацца да іх па-сяброўску: дзядзька Янка, дзядзька Кузьма, дзядзька Кандрат. А як толькі адкрыецца заслона, як толькі пачнуць гаварыць аб сваім іхнія Пустарэвічы ды Крыніцкія, Леопольд Гушка ці Туляга з Зёлкіным, я адчуваю, што гэта ж вялікія паэты і знаўцы народнага жыцця — Купала, Чорны, Крапіва... Вылушчваюць зерне з чалавечых характараў — чыстае, адборнае, багатае. Ну, вядома, перш-наперш жыццёвае праўдападобенства падкупляе, але не менш радзе сапраўды мастакоўскае раскрыццё абагуленых тыпаў. Хай сабе характар узяты чалавека нават дрэннага, хцівага і прагнага, але і ён узняты на вышыню буйнага вобраза. Так працуюць скульптары. Так пішуць паэты.

І вялікае дзякуй нашым артыстам! Яны так арганічна жывуць у вобразах, што ў цябе нараджаецца нейкае дзівоснае адчуванне: ты ў тэатры, гэта сцэна, і разам з тым — жыццё, прапушчанае праз тэмперамент мастакоў. І гэта застаецца з табой на ўсё жыццё. Зробленае Барысам Платонавым і Глебам Глебавым, Лідзіяй Рыжыцкай і Уладзімірам Уладзімірскім, Ірынай Ждановіч і Верай Пола, Уладзімірам Дзязюшчам і Галінай Макаравай, Леанідам Рахленкам і Лідзіяй Шынка... Вось пачаў пералік, а паспрабуй спыніцца — цяжка! Мінаюць гады, а тое, што хоча аднаго разу табе падарылі гэтыя адмысловыя майстры, трапяткім і незабыўным малюнкам стаіць перад вачыма і трывожыць роздум.

Калі класіцы ў адно ўсё, што кожны з нас перажыў на лепшых спектаклях купалаўцаў, будзе мора прасветленай радасці ад шчаслівага адчування характава. Характава вялікага мастацтва, здольнага так глыбока панароднаму, па-грамадзянску горача гаварыць пра галоўнае — пра веліч простага чалавека ў выпрабаваннях і ў працы, у горы і ў святлы. Мабыць, калі тэатр будзе адзначаць 50-годдзе, трупы адчуе, як б'ецца хвалямі гэтае мора народнай павягі да першага нашага тэатра. Сталага і заўсёды рухомага ў шуканнях паэтычнай праўды аб часе і аб людзях роднай зямлі.

ПАЧЫНАЦЬ размову з Генадзем Аўсянікавым было цяжка.

— Ты не крыўдуй, таварыш карэспандэнт, але я зараз мушу пайсці, бо яшчэ трэба бялізну ў пральню здаць, — ён збянтэжана паглядае на мяне. — Ведаеш, жонкі няма, на гастролях, у Палтаве...

Мне аж няёмка стала. Каб хоць неяк яго затрымаць, каб гэтая чорная прагаліна паміж намі не разрасталася, я, не ведаючы што сказаць, от так сабе ўзяў дыў ляпнуў:

— А што, вы мінчанін?

— А не-е-е, з-пад Магілёва, з Бялынічаў.

Ён да таго хораша гэта сказаў, што я борэдзенька падсеў бліжэй, як гавораць у Бялынічах, «ляпнуў яго за плячо» і па-свойску спытаўся:

— Слухай, Генка, а як яно ўсё-такі ў цябе пачалося? Як ты прыйшоў у тэатр?

— І чаго гэта табе прыперла раптам пісаць пра мяне? Ці не марная ўсё гэта справа, як ты думаеш? Ну, скажы, пад якой рубрыкай выйдзе твой матэрыял? «Нашы майстры мастацтва»? — от ужо ў тэатры смеху будзе! «Акцёры і ролі»? — таксама, здаецца, няма чаго пісаць. А можа — «Творчасць юных»?.. Чорт яго ведае, як яно ўсё пачалося! Скончыў сямігодку, рваўся да самастойнага жыцця, ну і паступіў у машынабудаўнічы тэхнікум. Правучыўся год і раптам мяне, як кажуць, паклікала мора. Кінуў тэхнікум, паступіў у «мараходку». Правучыўся год, пацягнула ў свае Бялынічы. Вярнуўся. Скончыў школу. Ведаеш, я ў Бялынічах галоўным камікам быў. Ніводзін канцэрт раённага маштабу без канферансе Аўсянікава не абыходзіўся. Па-праўдзе кажучы, я і сёння сам слабе пытаю: «Як жа гэта выйшла?». Памятаю, на другім курсе наш мастацкі кіраўнік Канстанцін Мікалаевіч Саннікаў задаў нам «сачыненне». Адным словам, трэба было напісаць якраз пра тое, пра што ты пытаешся. Некаторыя нашы пісалі, што тэатр ужо з другога класа быў іх самай запаветнай марай. Дзівакі! У юнацтва ж марыш пра ўсё — і пра мора, і пра тэатр, і пра геалагічныя маршруты, і пра авіяцыю...

Сябра Генадзя гавораць, што прыехаў ён у інстытут кудлаты, як чорт. Валасы з карка ледзь не даставалі да барады. Флюці пінжачок з карнатымі рукавамі, шырачэзныя штаны і цяльняшка, у якіх ён здаваў уступныя экзамены, ішч і сёння да слёз смяшаны В. Тарасова, П. Дубашынскага — усіх, хто некалі разам з ім хваляваўся, стоячы за дзвярыма прыёмнай камісіі. Можна таму і празвалі яго ў тэатры «капітанам».

У 1957 годзе Аўсянікаў закончыў тэатральна-мастацкі інстытут. Без перабольшання — яго лічылі адным з лепшых на курсе, больш таго, нават прарочылі славу «нашчадка Глебава». І не проста хто-небудзь там прарочыў, а Саннікаў і Платонаў! Калі я ў яго спытаўся, як ён цяпер ставіцца да мінулых разоў наконце яго будучыні, Генадзь адмахнуўся:

— Ат, было мне тады проста ў чым паказацца — Афанасій з п'есы «У добры час», Аркашка Нешчасліўцаў з «Лесу», Старац з «Раскіданага гнязда». Сам разумееш, кожная з гэтых дыпломных работ адпавядала маёй індывідуальнасці і разам з тым сам жа матэрыял п'ес багачэйшы...

Так, індывідуальнасць у яго сапраўды зайздросная. Нават, у «Дзес-

ці сутках...», дзе Аўсянікаў, выконваючы ролю мільціянера, гаворыць словы, накіталт. «Грамадзянін, прайдземце!» або «маэстра, вальс!», ён бязмежна абаяльны. Вось ён на авасцэне, лёгка казырае гледачам, і ўсешка, што зайграла на яго твары нібы дадае святла рампе. Прыродная абаяльнасць выратоўвае Г. Аўсянікава і ў мізэрнай па тэксце ролі.

А яшчэ? Яшчэ ў яго вельмі добры голас: мяккі, трохі глухаваты, але, мусіць, у нечым характэрна народны. Калі ён гаворыць, дык гэта не чужыя словы «з тэксту», а яго, ім знойдзеныя і ўзвжаныя.

Помніце ў «Апошняй ахвяры» ча-

невялікі дыванчык, на яго становіцца акцёр, які праз некалькі хвілін павінен выйсці на сцэну. І ніхто не смее крануць яго, патурбаваць, задаць хоць адно пытанне. Ён выйшаў на сцэну, а яго месца займае наступны. Я не ведаю чаму, але думкі пра гэты тэатр мне ўсё часцей і часцей пачынаюць лезці ў галаву...

Думаецца, што каменціраваць гэтыя словы Генадзя Аўсянікава няма патрэбы. Гэта прага сапраўднай творчасці-працы.

Я гаварыў з многімі артыстамі купалаўскага тэатра, і кожны з іх свяр-

Мікола ДЗЯШКЕВІЧ

«КАПІТАН» УЗЫХОДЗІЦЬ НА МОСЦІК...

лавека з правінцыі, што вырваўся ў Маскву і пакаштаваў сталічных спакус? Помніце Аўсянікава ў гэтай ролі? Узмакрэлага, расхлябананага, з развіслымі губамі? Помніце, як ён, захлапаючыся, крычыць: «А бож-ж-качка мой!»? Калі я глядзеў спектакль першы раз, мяне проста скаланула, настолькі голас яго тут здаўся падобным на той, глебаўскі. Ну, дакладней будзе, па-глебаўску арганічны і маляўнічы.

Прыродны гумар Генадзя адчуваецца і ў жыцці, і на сцэне. Але пра гэта гаворка крышчу пазавай.

Такім чынам, і абаяльнасць, і адметны голас, і прыродны гумар, ды плюс да гэтага ўменне лёгка і свабодна імправізаваць, што было заўважана на інстытудскай сцэне, і далалі падставы для надзей на зайздроснае будучае пачынаючага артыста.

Трынаццаць гадоў ён працуе ў тэатры. Тэрмін не малы. За гэты час яго аднакурэнні атрымалі званні, набылі вядомасць, маюць рэпутацыю прызнаных мастакоў. А пра яго ходзяць чуткі самага супярэчлівага характару. Адны свярджваюць, што Аўсянікаў быў і застаецца майстрам эпізода, што ролі буйных маштабаў яму не па сіле; некаму здаецца, што гэта — акцёр чыста этнаграфічнага плана. Хтосьці гаварыць, быццам ён аднастайны, што ў яго з'явіліся штатны. А некаторыя перакананы, што Аўсянікаў яшчэ не раскрыўся як акцёр на ўсю моц таленту...

Як жа разабрацца ў гэтай сумятні поглядаў і меркаванняў? Асцярэжліва намякаю яму на гэта.

— У мяне ўсяго было. І правалы. І невялічкія, але ўсё ж удалы. Здаралася, што сезонамі іграць амаль нічога не даводзілася. Але пакрысе я зразумеў многае. Пераканаўся, што без тэатра мне не жыць, што тэатр — гэта сапраўдная і штодзённая праца.

Агульнавядомыя іспыты? Эрэнты, я і сам напэўна ў душы пасмяяўся б, калі б мне нехта такую лухту нёс. Але, зразумей, дайшло гэта да мяне! Сцэне патрэбна не захопленне, а поўная адданасць. Мне расказвалі пра тэатр Брэхта. У час спектакля там за кулісамі не існуе нічога, акрамя таго, што неабходна для працы. Нават артысты, што не прымаюць удзел у сённяшнім спектаклі, не маюць права сюды заходзіць. Ля выхаду на сцэну ляжыць

джаў адно: «За гады работы ў тэатры Генадзь у творчых адносінах вельмі і вельмі вырас». Расказваюць, што на рэпетыцыях «Рудальскай рэспублікі» Сяргей Грахоўскі доўга з недавер'ем прыглядаўся да П. Кармуіна (дзед Цярэшка) і да Г. Аўсянікава (польскі салдат), якія, як яму здалося, «псавалі» адну з лепшых сцэн рамана — эпізод, калі дзед Цярэшка бярэ ў палон польскага салдата. Пачынаючы з касцюмаў і да прыдуманых імяў самімі імя жонкі салдата, артысты наймправізвавалі. Сутнасць сцэны не згубілася. Гэта зразумеў і С. Грахоўскі: «Добра, хлопцы. Я хоць і не пісаў гэтага, але ў вас атрымалася...»

Сябра на сцэне Генадзь Гарбук пра выканаўчую манеру Аўсянікава гаворыць:

— Есць што іграць гэтаму чалавеку. Генка акцёр сучасны — яму не трэба многа слоў, ён чуюм сэрцам прасвятляе характар персанажа...

...Позняй ноччу, на аўтобусным прыпынку з'яўляецца чалавек, у белым, трохі зашмалцаваным макінтошы, з балайкай падпахай. Відаць, не ўсё гладка склалася ў яго жыцці. А ён жартуе з незнаёмымі людзьмі наконце таго, што гэта «жахліва», але яму даводзіцца ў нашу эпоху... Іграць на балайкай. Расказвае анекдот пра тое, як ён марыў далучыцца да нечага вялікага, чыстага, сапраўднага, а яму казалі: «Вазьміце слана, вымыце яго ў ванне — вось і будзе вам: і вялікае, і чыстае, і сапраўднае». Ён жартуе, п'янаваты, вясёлы грамадзянін проста жартуе з незнаёмымі людзьмі, а яны — не надта каб хацелі слухаць яго.

Прыпынак пусцее. І раптам ён мармыча сабе пад нос: «І павёў ён яе, як Рамео павёў Джульету, як Фауст павёў Маргарыту і як яшчэ нехта павёў кагосьці...» Паўза. А за ёй — немы крык: «Таксі-і-і!»

Даўно ўжо ішла на сцэне п'еса «Яшчэ раз пра каханне». Даўно забыліся гледачы і на гэты спектакль — трохі сентыментальную гісторыю фізіка Электрона і сцюардэсы Натаны, а невялічкі чалавечак у зашмалцаваным макінтошы так і застаўся ў маёй памяці.

— Люблю іграць людзей «з трэпчынкай», — гаворыць Аўсянікаў. — У іхняй неўладкаванасці, дзівацтвах, знешняй прастаце бывае так многа схавана сапраўднай чалавечнасці. Яны памыліліся, наблілі гуз на лоб, але не здаюцца, не капітулююць. Цікава!..

«Алэ? Доўбін слухае!..» — на сцэне сядзіць бурклівы, трохі нават азьярэды дзядзька, здаецца, тыповы бюракрат, які ніколі не гаварыў па-чалавечы з людзьмі («Выклік багам»).

АНЦЕР СМЯЕЦЦА, АНЦЕР СУМУЕ, АНЦЕР ДЗЕКУЕЦЦА...

Генадзь Аўсянікаў у спектаклях «Футбол» (Стэндзі Рэмington), «Трэцяя патэтычная» (Прошка), «Паўлішка» (Пустарэвіч). Фота Ул. КРУКА.

Ён ведае толькі адно. «Але? Доўбік слухае!» — амаль і ўсе словы, якія даводзіцца гаварыць артысту на сцэне. І раптам мы даведваемся, што ў вайну гэты персанаж быў не такі (ён двойчы паранены), і цяпер бацца не за сябе, а за гэтую маладзенькую доктарку, якая можа «вельмі проста аддаць канцы» ў такую завіруху. Потым ён сам накіне на плечы яе свой цёплы кашук, па-гаспадарску агледзіць, як зашпілілася яна. І — ўздыхне, расчэша свае густыя бровы...

Эпізод маленечкі, а хораша, нека вельмі па-свойму сказаць пра чалавека Аўсянікаў здолеў і ў гэтым выпадку.

І яшчэ... Амаль няма ніводнай у выканаўцы работы, дзе б яго герой не выклікаў у зале смех. Іншы раз гэта і сапраўды зроблена адмыслова. Але часам здараецца якраз адваротнае. Ведаючы, што насмешыць публіку яму лёгка, Аўсянікаў, як кажуць, «выязджае» на камічнай сітуацыі. Думка, сутнасць вобраза падмяняюцца каскадам даўно заіграных жарцікаў. Так з'яўляюцца штампы. Яны ёсць у Аўсянікава, і міма іх, на вялікі жаль, прайсці нельга.

Лічу, што ў камедыі «Адкуль грэх?» аўтару найбольш удаўся вобраз Разумнікава, лектара таварыства «Веды». І шкада, што Аўсянікаў у гэтай ролі выкарыстаў не новы агульнавядомы знешні малюнак ролі лектара, знаёмы нам «паводле Райкіна». Нават «тэсезец» пакінуў, якое ў яго паўтараецца многа разоў і гучыць надкучліва. Магчыма тут вострай сацыры на падобны тып «дзелячоў» не атрымалася, хоць аўтар і выканаўца дамагаліся гэтага. Штатм падвёў!

У адной рэцэнзіі на спектакль «Праўду! Нічога акрамя праўды!» адзначалася, што Г. Аўсянікаў у ролі Леанарда толькі «смяшыць публіку». Мне захацелася распытаць у акцёра, як ён сам расцэньвае такую заўвагу крытыка.

— Бачыш, справа ў тым, што рэжысёр Раеўскі хваляваўся, каб пастаноўка не атрымалася занадта «сухой», каб публіка не засулавала. І таму, замест аднаго разу, я ўстаю з свайго месца цэлых тры разы і ўсё «прашу слова». А ўсе бачаць, што сказаць мне няма чаго...

Так, рэжысёры ў купалаўскім тэатры ў апошні час змяняюцца надзвычай хутка, і кожны з новых пастаноўшчыкаў, хоць ён ці не хоча, падштурхоўвае выканаўцу на эксплуатацыю знешніх дадзеных у традыцыйным плане. Матэрыял п'ес таксама бывае бедны — і артыст часам вымушаны шукаць і трукі, і жарнікі, і «абыгрываць» усё на свеце, каб хоць як вылузацца з ролі. Зразумела, у гэтым вінен бывае не толькі рэжысёр або драматург: значная частка віны кладзецца на плечы самога акцёра. Траціць пачуццё мастацкай адказнасці пры кожным выхадзе на сцэну нельга! Помста за гэта бывае жорсткай.

— Мне думаецца, — сказаў мне Сцяпан Сцяпанавіч Бірыла, — што Генадзь самастойна пераадолеў складаны для сябе рубяж: ён ведае, дзе і калі пачынае паўтарацца. Паглядзіце яго ў ролях, якія калісьці выконваў Глебаў. Несумненна, што і ў яго Кроплі («Канстанцін Заслонаў»), і ў Пушчэвічы («Паўлінка»), і ў Максіме («Львоніха на арбце») паступова знікае Аўсянікаў — комік раённага маштабу, нараджаецца Аўсянікаў — мастак, мастак удумлівы і своеасаблівы... Эпіграфічны? Таксама, здаецца, памылка. Яго артыстычную ўвагу прыцягвае перш за ўсё чалавек у шырокім сэнсе гэтага слова, а народны дух працінае кожную з яго работ. І гэта цудоўна! Станаўленне Аўсянікава-акцёра абядае цікавага майстра сцэны. Такой характэрнай Індывідуальнасці пакуль што ў нас у трупне няма. Толькі не трэба баяцца, што ён заваліць або не заваліць тую ці іншую ролю, а даваць яму іх! З даверу пачынаецца ўзлёт артыста...

Нядаўна мы зноў сустрэліся з Аўсянікавым. Ён быў надзвычай усхваляваны, хоць і стрымліваў сябе.

— Ну, нарэшце такі атрымаў! У пары з Кармуціным ў «Калабу» галоўную ролю буду рыхтаваць. «Калабок» — новая п'еса Макаёнка. Арэшак! От каб жа зрабіць яе, каб яна ў мяне атрымалася! Гэта ж такая роля, такая роля! Ды ё я ўсё жыццё ганарыцца можна!..

На ім была чорная куртка і белая трохі дзвікаватая кепка. Ён ішоў, лапыхваючы каптанскай лямбай, нейкі свабодны, упэўнены і, здаецца, шчаслівы. І сапраўды, што гэта за цуд — давер да мастака.

ГАСЦЯМІ Мінска былі эстрады аркестр Сафійскага радыё і тэлебачання «Балконтон» і лаўрэат Міжнароднага конкурсу ў Браціславе, Канах і Барселоне, уладальніца «Залатога плацінкі», якую яна заваявала ў Афінах, заслужаная артыстка Беларускай Народнай Рэспублікі Лілі Іванова.

У канцэрце ўдзельнічалі маладыя салістыкі Росіца Бялкова, Мустафа Чаушэў і вokalны дуэт у складзе Ніны Івановай і Марыі Маналавай. У аркестры працуюць два кампазітары — лаўрэаты Міжнароднага конкурсу «Залаты Арфей» Морыс Аладжэм і Тонча Русеў, якія многа пішуць песень для свайго аркестра. У праграме калектыву балгарскія, савецкія, італьянскія, англійскія песні.

На здымку — Лілі Іванова.

Фота Ул. КРУКА.

ЛЕТАМ 1952 года п'янаццацігадовы Коля Южык прыехаў у Мінск з вёскі Баброўнікі, што пад Валожынамі, каб уладкавацца на працу ў якой-небудзь сталічнай фабрыцы. Да таго часу ён асвоіў камеру «фотакор», купленую ім на заробленыя ў летнія канікулы грошы, скончыў сем класаў, і быў поўны юнацкага запалу і энергіі. Тады ён дакладна не ведаў сэнсу слова «кіно», але адчуў, як зашчымяла ў сэрцы, калі на работу яго не ўзялі.

Але трэба было думаць і пра кавалак хлеба: 150 рублёў, якія даў бацька на дарогі, разышліся. Па тэорыі — гэта выпадковасць, па жыццёвай неабходнасці — заканамернасць: Коля Южык уладкаваўся на хлебазаводзе вучнем цеставада. Ён падносіў духмяныя булкі, гарачыя баранкі, боханы белага і чорнага хлеба, і сталічнае жыццё ўжо не здавалася такім горкім, як напачатку. А даўня ма-ра тым часам зноў завалодвала яго думкамі. Коля застаў з чамадана свой старанні «фотакор» і зняў на «памяць» свайго настаўніка-цеставада і ўсю яго сям'ю. А потым сваіх сяброў. А праз два гады, у маі 1954, даведаўся, што кінастудыі «Беларусьфільм» патрэбны асістэнты кінааператараў.

Заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі БССР Іосіф Навумавіч Вейняровіч павёў яго на здымачную пляцоўку. Там Мікалай Южык упершыню ўбачыў, як робіцца кіно і торфаперагнойныя гаршчочкі. Фільм, які яны здымалі, называўся «Торф» — неацэннае багацце Беларусі. Праўда, канцаў здымкі другі кінааператар — заслужаны дзеяч мастацтваў БССР Міхаіл Сямёнавіч Бераў. З ім і здружыўся Мікалай Южык. Міхаіл Сямёнавіч — адзін з тых мастакоў, хто не хаваў тайн свайго майстэрства: усё, што ён зразумеў і «нажыў» на практыцы, ахвотна перадаваў свайму вярнаму «Санча Панса» — асістэнту.

Мікалай Южык прыгадавае выпадак, калі яны з Міхаілам Сямёнавічам выехалі ў Гомельскую вобласць, каб зняць сюжэт для хронікі пра перасяленне баброў. У Берава было дзве камеры. Адну — на штатыве — ён пакінуў на берэзе, а другую, ручную, узяў з сабою. Захапіўшыся здымкамі і пераступаючы з адной лодкі ў другую, М. Бераў упаў у ваду.

Першае пытанне, якое ён задаў свайму асістэнту потым, было: ці зняў ён гэты момант. Мікола сказаў, што спачатку спрабаваў здымаць, а потым, зразумеўшы, што аператар то-не, адклаў камеру і кінуў-

ся ратаваць. Адказ быў нечаканы і парадаксальны: «Дзівак! Трэба было здымаць. Сапраўдны хронікёр абавязкова здымаў бы. Я ўтапіўся б, а ты стаў бы кінааператарам. Таму што злавіў бы стрыжань падзеі...».

Атрымаўшы права на самастойныя здымкі, скалясіўшы ўсю рэспубліку, многія гарады і вёскі нашай краі-

складанай і цяжкай. Нават хацеў адмовіцца, вярнуцца ў Мінск. Але ведаючы, што заданне адказнае (а яшчэ — добра памятаючы словы М. Берава — «Што ж гэта за хронікёр, які не выканаў задання»), перабароў сябе, пераадолеў цяжкасці, з якімі сустраўся.

З Каўказа Мікалай Южык прывёз два сюжэты. Адзін

ПРА ТЫХ, КАГО НЕ БАЧЫЦЬ ГЛЯДАЧ

МІКОЛА ЮЖЫК З КІНАХРОНІКІ

Мікалай Южык не адзін раз успамінаў тую сцэну і словы, якія сказаў яму на паўжарце, на паўсур'ёзе старэйшы майстар беларускай кінадакументалістыкі.

Першая самастойная работа М. Южыка — сюжэт для кіначасопіса «Савецкая Беларусь» «Вясна 1960 года». Дробязь, здаецца, а колькі перадумаў, перахваляваўся, перш чым прыступіць да здымак. А разам з ім і яго апошні афіцыйны настаўнік — кінааператар Дзмітрый Раманавіч Фрыд. «Чалавек, якога я вельмі паважаю за шчырасць і добразычлівасць», — прызнаецца М. Южык.

Мо гэта былі кадры далёка не дасканалыя ў мастацкім вырашэнні тэмы, у рэжысёрскай задуме. Толькі ўсё ж сюжэт змясцілі ў часопісе і, як водзіцца ў такіх выпадках, павіншавалі маладога аператара з дэбютам.

А неўзабаве — і сапраўднае выпрабаванне. У ліпені 1960 года паслалі на Каўказ здымаць першую беларускую алімпіяду. Давялося «вывучыць» альпінізм. Спачатку гэта справа падалася М. Южыку вельмі

расказаў пра 1-ю беларускую алімпіяду, другі — пра ўзыходжанне на Эльбрус, на заходняй вяршыні якога (5.633 м.) была пакінута эмблема зубра.

35 дзён правёў разам з удзельнікамі 1-й беларускай алімпіяды Мікола Южык. 35 дзён трывог, сумненняў, работы Упершыню ён здымаў ва ўмовах, дзе ніхто яму не мог ні падказаць, ні дапамагчы. Усё было нязвыкла: месца здымак, «угадванне» дыяфрагмы — бліскучы снег, яркае сонца, чыстае неба: вока не прывыкла да такога асвятлення (а як яшчэ «павядуць» сябе аб'ектывы!).

Камісія, якая прымала абодва сюжэты, «паставіла» «выдатна». Яму далі камеру «Конас — аўтамат», вызначылі асістэнта, уручылі пасведчанне кінааператара.

Лета 1963 года. Разам з Валерыем Кавалёвым выязджае Мікалай Южык у Казахстан, да студэнтаў будаўнічых атрадаў з Беларусі. У выніку — хваляючы дакументальны расказ «Цаліна, вуліца Мін-

ская» (сцэнарый і рэжысура В. Грушо і У. Шэлега). 1964 год. М. Южык здымае навукова-папулярны фільм «Фіноз» (сцэнарый В. Зуба, рэжысёр Ю. Лысятаў). На міжнародным кінафестывалі ў Празе гэты фільм атрымаў дыплом 1-й ступені.

Разам з рэжысёрам Юрыем Лысятавым па сцэнарыі Р. Васкабойнікава, прафесара Віцебскага ветэрынарнага інстытута, М. Южык здымае фільм «Хірургія на ферме», адзначаны пасля 1-м прызам на Усесаюзным кінафестывалі навукова-папулярных фільмаў у Маскве (1968 г.).

Гледачы часта сустракалі імя М. Южыка і ў цітрах кіначасопісаў, і ў такіх карцінах, як «Дарога без прывалу», «Кветкі ў снежні», «Колькі шчасцю гадоў», «Фарбы перамогі».

І ўсюды яго работу можна заўважыць па нетаропкім «класічна-вывераным» стылі: ціхіх кантрасты, спакойныя, нават, здаецца, празмерна марудныя панарамы. Усё жыццёва дакладна, у строгай судансенасці з мастацкай праўдай. І поспех яго фільмаў, на маю думку, у тым, што, якім бы мы малюнак ні бачылі на экране, а ўсім сваім ладам, сваёй унутранай пабудовай ён расказвае пра чалавека, яго стваральную працу, веліч і характэрна гэтай працы. Здавалася б, што можна, напрыклад, расказаць аб чалавеку ў такім фільме, як «Хірургія на ферме». Сутнасць яго ў тым, каб узбагаціць ветэрынараў практычным вопытам, наглядна паказаць ім, як правільна трэба зрабіць тую ці іншую аперацыю над жывёлай ва ўмовах звычайнай (мала абсталяванай медыцынскімі апаратамі) фермы. Але паралельна з гэтым (безумоўна, не без дапамогі рэжысёра Юрыя Лысятава, з якім ён дарэчы, думае працягваць работу над гэтай тэмай) камера М. Южыка паказвае нам рукі прафесара, яго спрыт, нават велічнасць чалавека. І хоць здымкі праводзіліся не скрытай камерай, усё ж месцамі мы ловім сябе на думцы, што вось цяпер, менавіта ў гэты момант — ні хірург, ні ўладальнік жывёлы не бачаць, як іх здымаюць.

І тут мы прыгадваем той «стрыжань падзеі», пра які гаварыў некалі Міхаіл Сямёнавіч Бераў. Прыгадваем і радуемся за маладога кінааператара, за яго працу і тую шчаслівую мінуў адкрыцця і назірання за жыццём, якія ён дорыць нам, кінагледачам.

В. ПОЛЯК.

Амерыканцы — нацыя, для якой чысціня абутку — усё! Толькі некаторым выдатным, багатым і кансерватыўна-настроеным жыхарам Новай Англіі ўдаецца пакуль захаваць удзячную традыцыю — хадзіць у наваксаваных чаравіках і ў лахманах у буднія дні і ў святы. Брытвы яны таксама не прызнаюць.

У Англіі лічылі, што я апранаюся нядрэнна. Ва ўскіім выпадку, мяне цярпелі. Але калі я прыехаў у Злучаныя Штаты, мой брат зараз жа прапанаваў мне тэрмінова адправіцца ў магазін і купіць новае адзенне. Я выглядаў, пазодле яго слоў, жабраком. У Амерыцы кожнага адцясяць да пэўнай катэгорыі грамадства з пэўным даходам і строга прытрымліваюцца наступных правіл:

— Выкіньце ўсе вашы старыя сарочки і купіце новыя, скажам, чырвоныя, у буйную чорную клетку. Можна купіць ліловыя з матылькамі фісташкавага колеру або нябесна-блакітнага з карычковымі рыбкамі. Не забудзьце пра гальштук. Будзе да твару гальштук у блакітную і залатую палоску, спярэчаную матылькамі і рыбкамі. Можна начапіць і жоўты з малюнкам аголенай жанчыны. Пры электрычным асвятленні яна становіцца яшчэ больш аголенай. На ўікенд, вядома, можна адправіцца ў гальштук не такіх «строгіх» тонаў, аб якіх гаварылася вышэй...

Павінен папярэдзіць вас, дарагі чытач, што амерыканскія пральні — вельмі незвычайныя. Здаўшы туды бялізну, вы можаце быць упэўненымі, што іменна сваю вы і атрымаеце. Амерыканец не адчувае пры гэтым хвалюванню, такіх характэрных для англійскага заказчыка, бо бялізну, здадзеную тут у пральню, вам вернуць усё ж цалкам.

У Англіі ж, адкрываючы канверт з бялізнай, вы можаце знайсці ў ім паленкі, бюстгалтар, а іншы раз і віктарыянскія трусікі з карункамі замест вашых непрыкладных сарочак і носовак.

Так што не хвалюецца і спакойна закурыце цыгару, і чым даўжэйшая яна будзе, тым лепш. Па даўжыні цыгары ў Штатах мяркуюць аб вашай плацежжаздольнасці. Асобы, якія належаць да катэгорыі з мізэрным даходам, кураць цыгары не больш трох футаў у даўжыню. У амерыканскіх машынах найвышэйшых марак ёсць круглая адтуліна ў ветравым шкле, спецыяльна прызначаная для цыгары адзіцельна. У амерыканскім кіно можна абпаліць вушы таму, хто сядзіць наперадзе, і не папраціць прабачэння.

Нарэшце, вы купляеце капялюш. У Амерыцы этыкет нашэння капялюшай вельмі строга. Вам трэба быць у капялюшы, калі вы заходзіце ў памяшканне, грамадскае або прыватнае. Але калі заходзіце, скажам, у элеватар (так у Амерыцы называецца ліфт), галаўны ўбор трэба зняць. Праўда, гэта правіла не захоўваецца, калі вы знаходзіцеся ў дзелавой установе, дзе вы абавязкова павінны быць у капялюшы. У іх выпадках, калі вы, дарагі чытач, сумняваецеся, хадзіце ў капялюшы, так надзейней.

У Штатах лічыцца таксама прыкметай дрэннага тону, калі вы не носіце капялюш у час мядовага месяца, у ваннай або парыкмахерскай.

ЯК СКРАБСЦІ НЕБА

Джордж Мікеш — вядомы сучасны англійскі пісьменнік-гумарыст. Нарадзіўся ў 1912 годзе ў Венгрыі, а напярэдадні другой сусветнай вайны эмігрыраваў у Англію і з таго часу жыве там. Яго кнігі «Як быць іншаземцам», «Як танцаваць танга» і «Як скрабсці неба» — дасціпная сатыра

на сучаснае буржуазнае грамадства.

У прадмове да кнігі «Як скрабсці неба» Джордж Мікеш, у прыватнасці, пісаў: «Я правёў цэлыя два месяцы ў Злучаных Штатах, вывучаючы іх гісторыю, эканоміку, палітыку, этнаграфію, канстытуцыю, расавую праблему, права,

выканаўчыя і юрыдычныя інстытуты, сацыялогію, геалогію, генеалогію і антрапалогію. І нагледзячы на ўсё гэта я сутыкнуўся з цэлым радам цяжкасцей. Справа ў тым, што Амерыку ўбачыць нялёгка».

Прапануем увазе чытачоў урыўкі з гэтай кнігі.

ПРАСТОРА І ЧАС

Пакончыўшы са сваім туалетам, пачынаеце мітуціцца. Куды вы спяшаецеся, гэта ўжо не важна. Важна некуды спяшацца, таму што ўсе кудысьці спяшаюцца. У Амерыцы ёсць хуткасныя ліфты і хуткасныя падземкі, ёсць сталовыя, дзе вам пададуць абед з чатырох страў за 90 секунд, ёсць суднаверфі, дзе сходаць са стапеляў па два лайнеры ў гадзіну, водазмяшчэннем па 50 тысяч тон кожны, а дзеці заможных бацькоў з'яўляюцца на свет прыкладна праз тры месяцы (тыя, хто бяднейшыя, затрачваюць на гэта крыху больш часу).

Амерыканскаму бакалейшчыку незнаёмыя тыя пацучці радасці, якія так характэрныя для яго англійскага калегі. Апошні можа пагаварыць аб надвор'і з кожным пакупніком, а ў гэты час спакойная чарга слухае іх дыялог.

Калі вы лічыце, што паязды лонданскага метро ў гадзіны пік перапоўнены, вы глыбока памыляецеся. У дзевяць раніцы або ў пяць вечара на маршруце Бэйкерлоа паміж Пікадзілі і Оксфорд Сёркус у параўнанні з тым, што робіцца ў гэты час ў нью-йорскай падземцы — цішыня ў пячоры пустэльніка. У амерыканскай падземцы людзі могуць уладкавацца на вашай галаве або сесці вам на плечы, як галубы на плошчы Святога Марка ў Венецыі; пажылыя лэдзі будуць поўзаць па вашых каленях. Не здзіўляйцеся, калі знойдзеце ў сваіх кішэнях некалькі малышоў.

Калі вам здасца, што ў вагоне ўжо і яблыку няма дзе ўпасці, не верце сваім вачам. На наступным прыпынку гурт развясёлых хлопцаў, узяўшыся за рукі, так націсне на дзверы, што той-сёй з пасажыраў, якія не паспелі грунтоўна ўладкавацца ў ваго-це, ака-

жуцца на платформе. І ніхто не злуче. Усе разумеюць, што хлопцы некуды спяшаюцца.

Амерыканцы вечна спяшаюцца. Спяшаюцца, калі працуюць, калі гавораць, калі спяць і нават калі п'юць манхэтэнскія катэйлі, сухое марціні і неразведзенае віскі. Віно яны не смакуюць, яны п'юць з адзінай мэтай — напіцца.

А цяпер пагаворым аб амерыканскіх памерах. Штат Тэхас у тры разы большы за Злучанае карацтва Вялікабрытаніі і Паўночнай Ірландыі, хоць самі Злучаныя Штаты — трэцяя па велічыні краіна на амерыканскім кантыненте.

Нядзельны нумар газеты мала чым адрозніваецца ад шматтомнай Брытанскай энцыклапедыі, а на Коні Айленд столькі забаўных устаноў, што іх хапіла б на развяселенне іншай дзяржавы на цэлых сем гадоў.

Аднойчы мой сябар, мастак з Еўропы, прыбыўшы ў Злучаныя Штаты, напісаў партрэт прэзідэнта вялікага спецыялізаванага ўнівермага па продажы ланцугоў. Прэзідэнту партрэт спадабаўся.

- Колькі? — запытаўся ён.
- Дзвесце, — адказаў мой сябар.
- Выдатна, — сказаў прэзідэнт і кінуў галавой. — А колькі б вы ўзялі за некалькі копій?
- Мой сябар крыху пакрыўдзіўся, але яму патрэбны былі грошы.
- Бачыце, — сказаў ён. — гэта залежыць ад... Колькі вам трэба?
- Пяцьсот.
- Прабачце, колькі?
- Я ж сказаў — пяцьсот! Бачыце, я хачу, каб мой партрэт вісеў ва ўсіх адзяленнях маёй кампаніі. Але больш чым па сто долараў за экзэмпляр вы не атрымаеце.

КАРУСЕЛЬ АБСУРДУ

Давайце зойдем у звычайны гаспадаром...

Зайшлі! Які адзел самы прыгожы!..

Тытунёвы! Бліскучыя пачкі цыгарэт, салідныя кардонкі папярос. А назвы, назвы!.. «Прыма», «Арбіта», «Памір», «Шыпка», «БТ», «Беламорканал», «Казбек», «Любіцельскія», «Капітанскія», «Залатое руно»... Бацюкны! Ну як тут утрымацца! Дайце пачку, калі ласка!

Сядзем ля тэлевізара...

Селі! Ну і кіно! Вось зараз герой адзі з дзясціцю ворагамі расправіцца. Зэрэ — толькі цыгарэту дакурыць!..

Уключым радыё!..

Уключылі! Вось зноў: «Куплены ў дарогу цыгарэты...»

Такое ўражанне, што ўвесь свет курыцца цыгарэтным дымам, які падымаецца слупамі, ахінае планету, а людзі быццам навывперадкі:

— А ну, хто больш надыміць!

І дымяць! На сходах, на пасяджэннях, на сяброўскіх вечарынах, на рабоце, дома, на вуліцы...

Ды што граха таіць, — і на мастацкіх саветах, і на творчых абмеркаваннях, і ў рэдакцыях — дымяць!..

Курыцца дым, ахінае планету. А паспрабуй скажы, — адмакнуцца:

— Чулі, чулі!..

Аднак возьмем на сябе смеласць, напаміны яшчэ раз:

«Тытунь — гэта яд!»

У ГІСТОРЫІ курэння тытуню настае, быць можа, перыяд крызісу. Пасля чатырох стагоддзяў няспынай экспансіі гэта самая распаўсюджаная шкодная звычка (трэцяя частка чалавецтва курыць) пачынае адступіць, пра што між іншым сведчыць і скарачэнне інвестыцый буйных тытунёвых канцэрнаў на Захадзе. Яны ўкладваюць капіталы ў іншыя галіны прамысловасці спажывецкіх тавараў.

Тытунь, крыніца багацця велізарных канцэрнаў, важная крыніца прыбыткаў у дзяржаўных бюджэтах і сфера працоўнай занятасці мільянаў людзей у сусветным маштабе, лёгкая выйграў бы прапагандысцкую вайну з медыцынай, калі б уладны многіх краін не былі вымушаны адступіцца ад свайго нейтралітэту.

Пад націскам грамадскай думкі і актыўных арганізацый праціўнікаў курэння ў Злучаных Штатах вытворчы папярос вымушаны змяшчаць на кожным пачку надпіс, які папярэджвае курыльшчыка, што, курачы, ён рызыкуе здароўем. У Злучаных Штатах Амерыкі і Канадзе тэлевізійныя рэкламы тытунёвых канцэрнаў можна перадаваць толькі пры ўмове, што адразу пасля іх будуць паказаны перадачы, якія засцерагаюць ад курэння. З будучага года ў ЗША будзе ўведзена забарона рэкламаваць папяросы ў прэсе. Але найдалей у гэтым кірунку пайшла Нарвегія: па нарвежскім тэлебачанні, якое звычайна даволі паблажлівае ў многіх

справах, нельга не толькі рэкламаваць папяросы, але нават паказаць сцэны з курэннем, калі гэтага не вымагае артыстычная патрэба.

На чале кампаніі супраць курэння ў Італіі стаў міністр аховы здароўя. У крыжовы паход супраць курэння мабілізаваны ўрачы, аптэкары, акушэркі, радыё і тэлебачанне, а таксама міністр... транспарту. Урачоў папярсілі, каб яны не курылі пры пацыентах, тэлебачанне, — каб не прапагандавала курэнне ўскосна, паказваючы фільмы ці праграмы, у якіх бы дзеечыны асобы курылі. Роля міністра транспарту ў паходзе павінна заклучацца ў тым, што ён уявіць больш вагонаў для тых, хто не курыць.

У Савецкім Саюзе апошнім часам вядзецца вялікая кампанія супраць курэння. У ФРГ нядаўна забаронена курыць у службовых памяшканнях, у якіх працуе хоць адзін чалавек, які не курыць. У Балгарыі афіцыйную забарону курэння пашырылі і на грамадскія будынкі, транспарт, спартыўныя аб'екты.

У ЗША з 240 тысяч урачоў кінулі курыць 100 тысяч. Ва ўсіх штатах у цэлым у апошнія гады кінула курыць больш за 19 мільянаў чалавек. У 1969 годзе продаж папярос упаў на самы нізкі за апошняе дзесяцігоддзе ўзровень — 535 мільярдаў штук, лічба, якая, зрэшты, нават такая, жахае амерыканскую медыцыну.

У Вялікабрытаніі курыльшчыкаў зменшылася на мільён у параў-

нанні з самым высокім узроўнем у пяцідзесятыя гады. Да добрага тону ў шмат якіх краінах пачало належаць сцвярдженне, што ты пераадолеў сваю загану, сярод амерыканскай моладзі пашыраецца мода кідаць курыць, узнікаюць клубы праціўнікаў курэння. Як паведамляў нядаўна тыднёвік «Доокола свята», Білі Брант запрасіў у Бон англійскага гіпнатызёра Х. Вайта, каб той дапамог 57-гадоваму канцлеру ФРГ адвыкнуць ад папярос.

А ў Польшчы? У 1967 годзе прададзена 59 мільярдаў папярос на суму 12 мільянаў злотых.

У 1969 годзе — 68 мільярдаў штук на 14 мільянаў злотых.

У 1970 годзе польскі гандаль атрымае ад аб'яднання тытунёвай прамысловасці рэкордную колькасць папярос — 73 мільярды. Адзін працэнт чалавецтва, які прыкладна мы складаем, выкурвае каля двух працэнтаў папярос свету, ці ў два разы больш, чым сярод не-статыстычны жыхар планеты.

Тытуняводствам у Польшчы займаецца больш як 200 тысяч сялян, якія для гэтай пераборлівай расліны рэзервуюць найлепшыя глебы нашай краіны. Каля мільяна долараў выдаткоўваем мы на Імпарт замежнага тытуню.

Карусель абсурду круціцца. Чаму?

Усё даказвае, што «сяродні» польскі курыльшчык не зусім добра арыентаецца ў тым, пра што гаворка.

Справа куды больш сур'езная, чым мы лічым, прызвычаўшыся бачыць людзей з пап-

росай як абавязковы атрыбут сучаснага краіваду. Курыльшчыкі не агрэсіўны, ім нават здаецца, што «папяроса супакойвае», але хутэй за ўсё курэнне будзе прызнана праблемай не меншай грамадскай важнасці, чым п'янства. Ужо цяпер яно больш смертаноснае. Колькасць смяротных зыходаў ад раку лёгкіх у Англіі ў чатыры разы большая за колькасць ахвяр аўтамабільных катастроф! У Злучаных Штатах падлічана, што праз кожныя 105 секунд памірае чалавек ад хвароб, выкліканых курэннем. Ад тытуню пастаянна пакутуюць 11 мільянаў чалавек, пяць працэнтаў грамадства. Сярод мужчын «інфарктных» прафесій у «інфарктным» узросце (45—54 гадоў) курыльшчыкаў памірае ў тры разы больш. 77 мільянаў працоўных дзён у год траціць амерыканскае грамадства ў сувязі з хваробамі, спрыяльнымі курэннем. А прыгадаем яшчэ «ўдзел» акуркаў... у пакажах, у якіх кожны год гіне, прынамсі, 1800 амерыканцаў. У Канадзе, якая разам з Аўстрыяй, Новай Зеландыяй, Ірландыяй і Польшчай трымаюць першыноста ў спажыванні тытуню, сярэдняя працягласць жыцця мужчын пачала змяншацца, з'ява выключная ў высокаразвітых краінах.

Не цяжка сабе ўявіць, як выглядаюць польскія статыстычныя лічбы, якія я не чытую тут толькі таму, каб такім непасрэдным супастаўленнем не выклікаць істэрый страху. Прашу звярнуць у статыстычны даведнік...

Гэта было занеда для майго сябра.

— Прабачце, сэр... — сказаў ён. — Я ж мастак, а не...

— Калі вы сапраўны мастак, тады хутчэй за работу! — перапыніў ён.

І яны ударылі па руках.

Так пачынаў сваю кар'еру ў Амерыцы еўрапейскі мастак. Зараз ён спецыялізуецца на партрэтах прэзідэнтаў універсітэтаў па продажы ланцугоў і на адрэз адмаўляецца маляваць менш як дзвесце копій. І пасляжэ, за нацюрморт, напрыклад, ён бярэ пяцьсот долараў, а за масавы яго тыраж робіць скідку. На дваццаць працэнтаў.

ЯК АўТАМАТЫЗАВАЦЬ СВАЕ МАЗГІ

Амерыканцы не могуць жыць без аўтаматаў. Але вось што цікава: яны працуюць!

У Еўропе падыдзеш да аўтамата, апусціш манету, тузанеш за ручку, а ён — ні гуку. У Штатах вы можаце ісці ў заклад, што за свой цэнт вы атрымаеце шакаладку або жавальную гумку. Ёсць у Амерыцы афіцыянты-аўтаматы, паліцэйскія-аўтаматы. Ёсць і такія аўтаматы, якія за пяць цэнтаў прайграюць вашу любімую мелодыю хоць дваццаць разоў, прытым уся зала павінна будзе яе цяплява слухаць, падабаецца ім яна ці не.

Цікава, як там пасылаюцца віншавальныя тэлеграмы да дня нараджэння. За долар можна паслаць «спяваючую тэлеграму», гэта значыць хлопчык, які разносіць тэлеграмы, праспявае імянінніку вядомую песеньку «Са шчаслівым днём нараджэння», называючы віноўніка ўрачыстасці, скажам, вашу бабулю, па імені. За дзесць долараў вас павіншуе цэлы хор з дзясці хлопчыкаў-разносічкі, а за дваццаць пяць — хорам будзе дырыжыраваць сам міністр пошт.

Розныя навінкі аўтаматыкі вось-вось з'явяцца ў продажы:

1. Націсніце кнопку і вы закахаетесь.
2. Тузаніце за ручку і вы ўступіце ў шлюб.
3. Тузаніце за дроцік і вы разведзецца.
4. Павярніце ручку і лічыце, што вы прынялі ванну.

5. Усе кнігі класікаў будуць забяспечаны кнопкамі. Хочаце — чытайце, не хочаце — націскаеце на кнопку.

Аднак амерыканцы штодзень сустракаюцца з дзюмо сур'ёзнымі тэхнічнымі цяжкасцямі.

1. Самы нешчаслівы чалавек — тут вадзіцель аўтобуса. Вось якія абавязкі ўскладаюцца на яго: збіраць грошы, даваць рэшту, перакладаць грошы з аднаго карабка ў другі, адчыняць і зачыняць аўтаматычныя дзверы; сачыць за колькасцю пасажыраў у аўтобусе і за графікам руху; і, нарэшце, я ледзь не забываю, што, дарэчы, нярэдка здараецца і з вадзіцелем — яму даводзіцца вадзіць аўтобус.

II. У Амерыцы трэба мець дзве рукі, каб апусціць пісьмо. Кожная паштовая скрынка забяспечана ручкай, якую трэба пацягнуць на сябе, а потым кінуць

у шчыліну пісьмо, пасля чаго адпусціць ручку. Адной рукой вы можаце весці машыну, спыніць поезд або кіраваць самалётам, але наўрад ці ўдасца вам адправіць пісьмо без дапамогі другой рукі.

МАНЕРЫ

Да трохгадовага ўзросту мамы ў Еўропе наразаюць для дзяцей мяса, даюць ім ў правую ручку відэлец і ўгаворваюць з'есці ўсё без астачы. Зусім гэтак жа паводзіць сябе за сталом дарослы, добра выхаваны амерыканец, камбінуючы звычкі маці і дзіцяці.

У амерыканцаў ёсць жалезнае правіла адносна напіткаў.

У час кожнага прыёму ежы вы абавязкова павінны выпіць вялікую колькасць вады, незалежна ад таго, што вы ўжо выпілі марціні, віно, піва або брэндзі. Кожны кавалак ежы абавязкова запіваюць вадой.

У сельскай школе дзяцей прывучаюць выпіваць за абедам, па крайняй меры, тры шклянкі вады; у коледжах гэта колькасць павялічваецца да пяці шклянак, у Прынстане, Іейлі і ў Гарвардзе дваццаць шклянак лічыцца мінімумам. Калі вы выпіваеце за абедам менш як восем шклянак, вас палічаць недастаткова адукаваным чалавекам. Апрача гэтых правіл паводзін за сталом, амерыканскія манеры наогул саабодныя ад фармальнасцей.

У штатах усіх называюць па імені. Гэта вельмі дэмакратычная традыцыя. Вы можаце быць сэрэм, і за вашым прозвішчам па англійскай традыцыі будучы стаяць скарачэнні, якія абазначаюць вашы шматлікія званні і тытулы. Але ў Амерыцы вам трэба пра іх забыць. Калі вас прадставяць, скарыцеся, вы ва ўладзе амерыканскіх традыцый. Вас прадставяць так: «Гэта Джон, а гэта — Жаннет...»

Калі б у Альберта Эйнштэйна бралі інтэрв'ю перад мікрафонам, то вядучы прадставіў бы яго так:

«Сёння ў нас у студыі знаходзіцца містар Альберт Эйнштэйн, славетны вучоны, добры хлопец... Ну, прывітанне, Альберт! Вельмі рад цябе бачыць. Хачу задаць табе некалькі пытанняў. Па-першае, Альбі, як там наконт адноснасці? Не хвалюся, валай, Берці, не саромейся!»

Свабода — рыса амерыканца. Калі вы ліфцёр і хочаце запытацца пра здароўе жонкі жыхара дома, то робіцца гэта так:

— Прывітанне, містар! Як жыве ваша місіс?

Калі вы засмучаны або заклапочаны, дык чысцільшчык абутку паляпае вас па плячы і крыкне проста ў вуха:

— Глупства, прайдзе!

У час размовы трэба праяўляць чалавечую цікавасць да іншых. Пасля таго, як вы пазнаемліся з кім-небудзь, пастарайцеся хутчэй даведацца аб яго прафесіі, колькі ён робіць грошай, колькі ў яго на кніжцы, ці здраджае ён сваёй жонцы, імя, адрас, узрост і прафесію яго хаханкі, і, нарэшце, ці ўдалося яму калі-небудзь абвясці вакол пальца агентаў па зборы падаходнага падатку. Калі ваш суб'яднік

задасць вам падобныя ж пытанні, адказвайце прама, а ваша шырокая ўсмішка выкліча ў яго прыхільнасць да далейшага высвятлення вашых фінансавых махінацый і палавога жыцця.

Не забывайце, што слухаць чалавека, які гаворыць ціхім голасам, сапраўдная мука, таму крычыце, гарлачыце як мага гучней, прычым памятайце, што калі ваш суб'яднік вельмі многа гаворыць, гэта шкодна для яго горла, таму не саромейцеся перапынаць яго калі вам удумаецца і не давайце яму гаварыць.

Усё трэба зацяврджаць катэгарычна і рашуча, адваргаючы пярэчанні. Не карыстайцеся такімі выразамі: «Мне здаецца... Я б так не сказаў». Падобныя выразы вельмі няпэўныя і недастойныя мужчыны. Калі вы з кім-небудзь не згодны, прама рубіце: «Глупства, дрэн!»

Ёсць другая амерыканская традыцыя, аб якой трэба памятаць. Амерыканцы вялікія аматары пісаць пісьмы. Калі вас запрацілі на вечар, ранаідай вы абавязкова павінны напісаць пісьмо гаспадыні дома, у якім пажадана выказаць сваё захапленне праведзеным вечарам. Што б ні здарылася ў сям'і вашых знаёмых, павіншуйце ўсіх дамагачаў. Павіншуйце іх на вялікі дзень, каляды і сёмуху.

Паверце, у вас гэта не адбярэ многа часу; віншавальныя паштоўкі на ўсе выпадкі жыцця вы знойдзеце ў любым магазіне. У магазіне канцэлярыскіх прыладаў паблізу Уол-стрыта мне трапіліся на вочы паштоўкі з такім тэкстам: з прычыны хваробы, раптоўнай хваробы, дарожных здарэнняў, стацыянарнага лячэння ў шпіталі, патрыятычнай хваробы, дзіцячай хваробы, гумарыстычнай хваробы.

Мяне зацікавіла, што гэта за патрыятычная хвароба, і я быў вельмі здзіўлены, калі ўбачыў прыгожую паштоўку са словамі вясёлай амерыканскай песенькі «Які дудл дэндзі» з пажаданнямі хутчэйшага выздараўлення. На жаль, я згубіў свае запісы з прычынай гумарыстычнай хваробы, але, наколькі мне помніцца, гэта від недамагання, на апошняй стадыі якога хворы раптам гумарыстычна ўскідае ногі і аддае канцы. Ёсць яшчэ такія паштоўкі: сястры і мужу, сыну і жонцы, брату і жонцы, брату і дзяўчыку, дачцы і мужу, паштоўкі для блізнят, для двух хлопчыкаў-блізнят, для двух дзяўчынак-блізнят, для блізнят хлопчыка і дзяўчынікі. Нарэшце, былі паштоўкі «на развітанне» з маленькімі кішэнькамі для грошай, прызначаных для таго, каб змякчыць гора таго, з кім развітаецеся.

Калі я праходжу па магазіне, гаспадар падышоў да мяне і запытаўся:

— Ты што, не можаш знайсці тое, што табе трэба?

— Не, — адказаў я. — Мне патрэбны паштоўкі, каб павіншаваць прадзеда з выпадку нараджэння трайнят-дальтонаў.

— Вось, бярэ, — сказаў ён і, падаўшы мне тры паштоўкі з пачка, запытаўся:

— А на якой мове: англійскай, італьянскай або на мове ідзіш?..

Заканчэнне ў наступным нумары.

Калі я рыхтаваў гэты артыкул і вивучаў патрэбныя матэрыялы, у мяне валасы дыбарам усталі. Я лічыў сябе чалавекам добра даведчаным, а выявілася, што ведаю толькі каліва праўды.

Перш за ўсё я не знаў нічога пра вялікі прагрэс у даследаванні кампанентаў тытуно і вышкіў яго курэння. Колькасць выяўленых кампанентаў патроілася з 400 да 1200 (часткова, значым, у сувязі з новымі дадаткамі да змесціва папярочы). І лічба гэтая расце. Што да ўплыву на фізіялогію чалавека, то ранейшыя падазрэнні абярнуліся ва ўпэўненасць, больш таго — выявіліся эфекты, якіх раней і не падазравалі...

Мы не маем дачынення да ніякага забойцы. Перад намі цэлы арсенал забойчых сродкаў. Вугляводы парафінавыя і ненасычаныя, бензін, талуэн, ксілон, фенолы, радыёактыўны ізатоп калія 40, праменятворны вуглярод С₁₄ — усё гэта з тытунавай сажай адкладваецца ў лёгкіх. Трусы і малпы заплацілі новаўтварэннямі ў лёгкіх за магчымасць эксперыментальна даказаць людзям, які яны сабе рыхтуюць лёс. А тытуновы дым разам з прамысловымі выкідамі ў паветра з'яўляюцца ракаўтваральнымі фактарамі велізарнай сілы.

Сам нікацін не мае нічога агульнага з ракам. Нікацін «атручвае» нас інакш. У яго ёсць і «саюзнікі»: вокіс вугляроду і двуюкіс азоту. Разам яны дабраюцца да ўсёй сістэмы кровазвароту,

яны атручваюць спаквалі. Як трыняць? Пры выкурванні адной папярочы курільшчык удыхае ад 5 да 10 міліграмаў нікаціну; кропля ў 50 міліграмаў — смяротная доза, і здараліся смяротныя выпадкі пасля выкурвання 20 папярочы нават у людзей, арганізм якіх ужо здолеў прыстасавацца. Нікацін — адна з самых моцных атрут, а прыстасаваў арганізм чалавека да вялікіх дозаў зусім не азначае яго бяскрыўнасці. Вокіс вугляроду? Ён спалучаецца з гемаглібінам хутчэй і больш трывала, чым кісларод. Удыханне на працягу гадзіны паветра з дадаткам 0,012% СО пазбаўляе актыўнасці 5% гемаглібіну. Няхай курільшчыкі правераць, колькі СО яны ўводзяць у свой арганізм... Канцэнтрацыя двуюкісу азоту на вуліцах Лос-Анжэлэса лічыцца трывожнай ужо пры ўзроўні 0,0003%. У тытуновым дыме яго ў 80—85 разоў больш!

Гэта толькі фрагмент з карціны ўсёй небяспекі. Калі б вы бачылі «чорныя лёгкія» курільшчыкаў, разбураныя сценкі артарый, вы яшчэ лепш зразумелі б сэнс статыстычных звестак.

Часцей за ўсё прыводзіцца статыстычная залежнасць паміж курэннем і магчымасцю захворвання ракам лёгкіх: для асоб, якія выкурваюць 40 папярочаў у дзень, магчымасць гэтая ў дваццаць разоў большая, чым у тых, хто не куріць.

Ва ўзросце пасля 50 гадоў інфаркт здараецца сярод курільшчыкаў у 12 разоў часцей, чым сярод тых, хто не

курыць. Курільшчыкі ў шэсць разоў часцей хварэюць бронхітам, у 2—3 разы часцей язвай страўніка. Пакуля курэнне было рэдкасцю сярод жанчын, страшная хвароба Бюргера была хваробай выключна мужчынскай. Асоб, якія пачалі куріць да канца перыяду росту, у сярэднім на 7 см ніжэйшыя за некурыльшчыкаў таго ж самага ўзросту, полу і ладу жыцця.

У курільшчыкаў, асабліва жанчын, раней, часта заўчасна, праяўляюцца прызнакі старэння. Выкурванне да 10 папярочаў у суткі скарачае жыццё на 5 гадоў. Кожны дадатак дзясці папярочаў азначае прыкладна яшчэ адзін год. Прыкладна.

Але найбольш пакрыўджаныя так званыя «прымусовыя» курільшчыкі, тыя, якіх атручваюць іншыя. Трэба шчыра сказаць, што ўрач, які, напрыклад, пагаджаецца з курэннем цяжарнай кабеты, спасылаючыся на тое, што на пазнейшым этапе цяжарнасці «небяспека памяншаецца», заслужыць сабе рэпутацыю недавука. Недаарэнні вітаміну С, абумоўлены курэннем, нельга кампенсаваць ніякімі таблеткамі. Уплыву курэння на крываносную сістэму плода — неабарачальны.

Злчынства — куріць у памяшканні, дзе ёсць дзеці, асабліва грудныя. У зачыненым памяшканні — затымчым гэта на памяці! — выкурванне некалькіх папярочы азначае, што чалавек, які не куріць, удыхае амаль столькі ж шкодных рэчываў, як і сам курільшчыкі! Шмат не-

курыльшчыкаў з ракам лёгкіх — гэта якраз «прымусовыя» курільшчыкі, у гэтым сэнсе курільшчыкі «добрахотныя» аказваюцца міжвольнымі трыце-лямі іншых людзей.

Асабліва варта ўвагі тое, што курільшчыкі не заўсёды сустракаюцца з рэальнай пагрозай жыццю. Адзін вядомы сталічны хірург прыводзіць прыклады калі гангіталізаваным пацыентам пагражала ампутацыя ног (у выніку звужэння крываносных сасудаў), а яны крадком курылі — пад коўдрай і ў туалетах: людзі ўсё яшчэ проста не ўсведамляюць механізму самаатручвання, прызвычаеныя да страшных абнавачванняў алкагалізму і адначасова да паблжлівых адносін да курыва...

Катастрафічныя статыстычныя звесткі пра захворванні дыхальных шляхоў і сістэмы кровазвароту вымушаюць быць трывожу. Пара прымаць самыя радыкальныя меры.

Па-першае, папярочы ў Польшчы вельмі танныя. Закаранельны курільшчыкі не без поспеху набіваюць аргументы праціўнікаў курэння словамі: «За такія грошы не прыдбаю іншай прыемнасці. І я павінен ад гэтага адрачыся?»

Што да мяне, то я за павышэнне цэн на папярочы, больш таго — мы самі павінны захацець гэтага. Бар'ер вялікіх выдаткаў, несумненна, паўплывае на рашэнне «выпадковых» курільшчыкаў, а таксама зменшыць спажыванне сярод пастаянных. Толькі падваенне цэн магло б знізіць спажыванне тытуно прынамсі да ўзроў-

ню сярэдне-сусветнага.

Па-другое, трэба абавязкова друкаваць на папярочных каробках надпісы, якія б не толькі канстатавалі шкоднасць курэння, але і інфармавалі б пра спосаб і памеры ўздзеяння шкодных рэчываў тытунавага дыму. Хай будзе, як на рэцэпце: «Рэчывы ракаўтваральныя — столькі і столькі працэнтаў, бензапірыну — столькі і столькі г. д.» Прапаную, каб у гэтай справе як найхутчэй былі прыняты адпаведныя заканадаўчыя меры.

Па-трэцяе, давайце папросім тэлебачанне забараніць паказваць на экране асоб, якія куряць (за выключэннем кінафільмаў і тэатральных паставак).

Па-чацвёртае, уявядзем — кожная ўстанова па сваёй ініцыяты, а таксама язвенныя хваробы страўніка і дваццаціперстнай кішкі, г. зн. хваробы ці то выкліканыя, ці толькі звязаныя з курэннем, былі прычынай 23,9 працэнта прагулаў па хваробе ў 1968 годзе, даўшы ў суме 25,2 мільярдэў непрацаздольна-

сці ў гаспадарцы краіны. Калі яшчэ дадаць, што на кошт балычнага лячэння ў тым годзе мы выдаткавалі 7,3 мільярда злотых, на амбулаторнае — 4,5 мільярда, на лекі — 5,2 мільярда, калі паспрабуем хоць прыблізна акрэсліць, колькі ўдалося б сэканоміць на антынікацінавай прафілактыцы, дык лёгка падлічым, якой сумнітельнай крыніцай даходу для народнай гаспадаркі з'яўляюцца 14 мільярдаў злотых ад продажу тытуно. Колькі страт ад пакараў у 1968 годзе (на агульную суму 891 мільярд, без лясцоў) трэба аднесці на тыя 40 працэнтаў пакараў ад «неасцярожнасці» (чытайце «ад акуркаў»), якія вядомы супрацьпажарнай службе і Міністэрству фінансаў. 46,3 тыс. га найлепшых зямель выкарыстоўваюць нашы сяляне пад тытуно (1968 г.). Тытуно забірае ў вёсцы працоўны час паўмільёна чалавек. З тых самых палёў, што займае тытуно, можна было б сабраць чвэрць мільёна тон пшаніцы.

Словам, нашы забойцы — зусім не залаты фонд нашай гаспадаркі, калі яшчэ ўлічыць, што валютны імпаўт тытуно большы за валютны экспарт гэтых вырабаў... Прапаную радыкальна зафармаваць гэтую карусель абсурду, якая столькіх з нас вядзе проста — хоць і павольна — на той свет за нашыя ж грошы.

Ежы ШПАРКОВІЧ.

(«Жыццё Варшавы»).

МЫ І ПРЫРОДА...

Мал. Ю. ГРЫГОР'ЕВА.

ПРА ТОЕ, што са мною здарылася, не будзеш трыбіць на ўсіх скрыжаваных. І ўсё ж я раскажаў пра гэта на прафкоме. Дык, небаракі, замест таго, каб засядаць, тры дні бесперапынку плакалі. Калі ж я падзяліўся сваім горам з начальнікам па службе, той проста ў вочы мне сказаў, што я варты ўзнагароды. Такі гераізм, такая самаах-

старшыня, выпадак не зусім у іх кампетэнцыі. Аднак усё магло б павярнуцца іначэй, каб заняўся справай таварыш Гугулану. Я спачатку і не хацеў ісці да яго, але ўсё, каму я раскажаў пра маё складанае становішча, горача раілі: — Табе можа памагчы толькі сам таварыш Гугулану! А той якраз і не звярнуў на мяне ніякай увагі. Толькі па плячах і можна

дарэмна. Я ўсё яшчэ не згарнуў свае сцягі, а хаджу па парадку да тых адказных таварышоў, якія маглі б рашыць маю справу. Дык першы мяне ўпарта не прымае, другі і слухаць не хоча. А трэці заяўляе, што ад яго нічога не залежыць. І катэгарычна адмовіўся вырашаць маё пытанне.

Тады я намерыўся часад-часу раскаваць пра сябе людзям. Усё-такі лягчэй будзе на душы і можа яшчэ трохі пажыву на гэтым свеце. І не перастаю пакутліва думаць: чаму мне спачуваюць толькі тыя, ад каго нічога не залежыць, а тыя, каму трэба прымаць меры, нават пальцам не паварушылі, нават брывом не пасмыкнулі?

Так я і жыў бы, каб адзін прыяцель не сказаў мне: «Дарэмна — не хадзі і не стукайся ў чужыя дзверы. Лепшэе, што яны могуць, гэта накіраваць да таварыша Уладыкава!».

Тады я сам пайшоў да таварыша Уладыкава.

Прыняў адразу, я і хвілінкі не чакаў. Нават нейкае пасяджэнне перапыніў: як жа інакш, калі грамадзянін яго чакае, а грамадзян не трэба прымушаць хадзіць па некалькі разоў. Хоць ніякі добры дзядзька за мяне і слоўца не замовіў, таварыш Уладыкаў выслухаў мяне ўважліва. Я сказаў бы — вельмі нават уважліва. А недзе якраз пасярэдзіне расказа ўздыхнуў. Ага. Глыбока так уздыхнуў. Спачувальна. Чуліва. Гэта так на мяне падзейнічала, што і мову адняло. Калі я ачуняў і раскажаў астатняе, таварыш Уладыкаў зноў уздыхнуў, і мы дамовіліся, калі прыйсці па вынік. У той дзень ён зноў уздыхаў і прызначыў прыём на новы дзень.

Усё разбіраліся. І хоць ён не мог даць рады, я яму бесконца ўдзячны. Ён жа ўздыхаў для мяне!

Пераклад з балгарскай П. МІСЬКО.

ЖЫЎ НА СВЕЦЕ НЕБАРАК

Жыў на свеце небарак,
Ліў у горла, як у гляк.
Ён ад піва
Тулаў крыва,
Ад настойкі
Быў нястойкім,
Ад гарэлкі, нібы рак,
Поўзаў ракам небарак.
Калі б грошай было з воз,
Свет увесь бы ён абпоўз,
Але грошай меў ён мала,
На гарэлку неставала,
Ён прасіў, маліў, бывала,
Быў настырным пазычалам.

Тым добра і шчасця зычыў,
У каго рубля пазычыў,
Сам жа шчасця ён не меў,
Гэта кожны разумеў.
Не у сад, і не ў бярэзнік —
Пападаў у выцвярэзнік —
Праклінаў ён безупынку
Сваю горкую сцяжынку,
Але ж ёю поўз і поўз,
Палюбіў свінячы лёс...
Можна баяць да цямна,
Як згарэў ён ад віна.
Жыў на свеце небарак,
Потым трэснуў, як той гляк.

Станіслаў ШУШКЕВІЧ

Чарошукі

ЯК ТУТ НЕ ўЗДЫХАЦЬ!

вярнасьць... Цяпер, сказаў мне начальнік, цябе не зломляць ніякія буры і катаклізмы, тваёй мужнасці і вытрымцы можна пазайздросціць. Калі ж я пра гэты выпадак сказаў аднаму маладому пазту, той узяў усё так блізка да сэрца, што ледзь не кокнуў сам сябе.

От такі мой выпадак. Як сказаў адзін мой сябар, — вельмі складаны і вельмі забытаны. Я ўсё разумею. Але хіба будзеш жыць спакойна, калі людзі так думаюць пра цябе? І пайшоў я стукацца ў казенныя дзверы: прасіцца, дабівацца, на калені падаць, — каб хоць крыху спрацілі гэты складаны і забытаны выпадак. Бо і я хачу, як сказаў пазт, радавацца сонцу, якім гэтак шчыра ўсіх надзяліла матушна-прырода.

Які б ні быў цяжкі выпадак, усё ж ёсць недзе чалавек, які можа даць яму рады. На гэтым я стаю. Праўда, у тым жа прафкоме толькі румзалі, ды так нічога і не зрабілі. Як сказаў

было пазнаць, ці падзейнічаў на яго мой расказ. Таварыш Гугулану да туль паціскаў плячыма, пакуль я ўрэшце-рэшт не ўцяміў, што час падавацца прэч.

Але хіба мяне гэта збянтэжыць? Знаёмыя накіравалі мяне да таварыша Думанава. Але той абсек мяне самым бесцырымонным чынам. Сказаў, што гэта чыста асабістая справа, а ён заўсёды аддаваў перавагу грамадскаму перад асабістым, і мне параіў рабіць толькі так.

Я разумею, грамадзяне: усё, што здарылася са мною, надта ж асабістае. Настолькі, што ад гэтага залежыць маё далейшае паўнакроўнае жыццё. Але ж па гэтай самай прычыне мне і здаецца, што выпадак мае і грамадскае значэнне. Бо не дарэмна ж адзін малады пазт захацеў праз гэта пакончыць жыццё самагубствам.

І ўсё ж маё выносліваасці зайздросцяць не

КАЛАМБУРЫ

Язеп ТАЧЫЛА
НЕШЧАСЛІВЫ МЯДЗВЕДЗЬ
Пытае ў бяроз, у ліп,
Чаму ў бяду, не ў мёд, уліп.
МАДЭРН
Калі накруцяць разьбяры,
То паспрабуй там, разьбяры.
ВЯСНОЙ
Ну што ж, і мне прыйшоў капец! —
Прамовіў бульбіне капец.
ПЕРАВАГА
Пяро маленькае, а лоўка
Заўжды пацвельвала з алоўка.

Іван ПЯШКО

У ДВУХ

Па начной вуліцы ішлі двое. Насустрач патрапіўся вярзіла. Месца было глухое, нялюднае. У вярзілі зашварбелі рукі. Адлуцаваў аднаго, добра даў і другому.

ВАКОЛ ВЯЛІКІХ ЛЮДЗЕЙ

Аднойчы Глюк ненаўмысна разбіў вітрыну невялікага магазіна. Ён спытаў у гаспадары, колькі каштуе шкло. Аказалася паўтара франка. Глюк дастаў манету ў тры франкі і падаў лавачніку. Але ў таго не было рэшт, і ён хацеў пабегчы размяняць.
— Шкада часу, — запярэчыў кампазітар, — вазьміце ўсё, а я разаб'ю яшчэ адно.
Паміраў вядомы мастак Лантар. Свяшчэннік гаварыў яму пра цуды вечнага жыцця:
— Сын мой, ты будзеш увесць час глядзець у вочы богу!
— Які Увесь час у фас і ніколі ў профіль! — прастангаў мастак.

Аднойчы пасля паказу вельмі дрэннай п'есы Аляксандр Дзюма сказаў яе аўтару, што бачыў чалавека, які заснуў у першай дзеі. На другі дзень ішла п'еса Дзюма. «Пакрыўджаны» аўтар вырашыў адносіцца слаўтаму пісьменніку:
— Вы ведаеце, я таксама бачыў чалавека, які спаў, — скульсёў ён.
— Дарагі мой, — адказаў Дзюма, — я таксама яго заўважыў. Гэта той самы, што заснуў учора. Ён яшчэ не прачнуўся.
Аднойчы на свецкім раўне нехта здзіўліўся вялізнаму багаццю князя Талеярана.
— Што тут дзіўнага, —

адказаў яму. — Князь зрабіў абарот — прадаў усё, што яго купіў.

Аднойчы за кулісамі расказвалі анекдоты, як ацёбры бытацыйны тэкс. Васіль Панцеляйманавіч Далматаў вельмі смяіўся, але не верыў, што ацёбры можа настолькі разгубіцца, што не здолее правільна сказаць свае словы.
— Ён выйшаў на сцэну і раптам замесці: «Палай пяро і чарніла» — сказаў:
— Палай, пяро і чарна... Цыфу, чорт!... Чарніла і пяро!...
Зусім збянтэжыўшыся і разгубіўшыся, ён паўтарыў:
— Чарно і пяро!... Пяро і чарно!...
А потым, збяляўшы, шікім голасам напрасіў:
— Ну, дай жа мне, чым пішуць...

«Літаратура і мастацтва» — орган Міністэрства культуры і праваўлення Саюза пісатэлей ВССР, Мінск.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць па пятніцах.
Друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Адрас рэдакцыі: Мінск, вул. Захарова, 18.

Тэлефоны: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61; на месціна галоўнага рэдактара — 33-25-25, адзнака санрагара — 33-44-04, аддзела літаратуры — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і музыкі — 33-24-62, аддзела выўленчага мастацтва архітэктары і вытворчай эстэтыкі — 33-24-62, аддзела публіцыстыкі — 33-24-62, аддзела культуры — 33-21-53, выдавецтва — 32-22-19, бухгалтэрыі — 32-15-87.

Рукпісы не вяртаюцца.

Галоўны рэдактар Л. Я. ПРОКША.

Рэдакцыйная калегія: З. І. АЗГУР, В. М. АПАДАЎ, А. Ц. БАЖКО [намеснік галоўнага рэдактара], Б. І. БУР'ЯН, А. І. БУТАКОУ, А. С. ГРАЧАНІКАУ, К. Л. ГУБАРЭВІЧ, І. М. ДАБРАЛЮБАУ, В. У. ІВАШЫН, А. С. КАЗЛОУСКІ, П. М. МАКАЛЬ, У. Л. МЕХАУ [адказны сакратар], Р. К. САБАЛЕНКА, І. А. САНКОВА, М. Г. ТКАЧОУ, Ю. М. ЧУРКО, Р. Р. ШЫРМА.